

MODERNİTE, DEMOKRASİ VE DİN

Kültüralizmlerin Eleştirisi

Samir Amin

Maki Basım Yayın
1. Baskı Ekim 2006, 197 Sayfa

ARKA KAPAK

İslamiyet'in Arap Yarımadasının siyasi birliğinin kurulmasının eşzamanlı olarak ortaya çıkması bir vakıadır. Nitekim birçok Arap tarihçi –çoktanrı kabileciliğin yerini- tektanrıcılığın almasının, Arap ulusunun oluşmasında önemli bir rol oynadığı görüşünde: Zira aynı Tanrı'ya itaat etmek, aynı siyasi iktidara itaat etmekle eş anlamlıdır. Oysaki Araplar Yahudi ve Hristiyan tektanrıcılığı biliyorlardı. Fakat eğer Hristiyanlığı kabul etseydiler, bölgeye hükmeden Bizans'a bağımlı duruma gelmeleri tehlikesi vardı ve bundan çekiniyorlardı. Buna karşılık kendi paylarına Yahudiliğin bir biçimini benimsediklerindeyse, Yahudiliğin arkasında bir devlet sistemi olmadığı için, böyle bir tehlikeye maruz olmayacakları düşüncesi hakimdi. O zaman Yahudiliğin kendilerine özgü özel bir yorumuna dayanmak onlara daha çekici geliyordu, bunu yaparken de Yahudiliğin Sami ırkından bir halkın dini olduğunu reddediyor ve Sami ama aynı zamanda Arap olan kendi atalarına gönderilmiş bir din olduğunu iddia ediyorlardı.

Sunuş

"Gelenekten" bir kopuş demek olan modernite Rönesans'tan itibaren Avrupa'da ortaya çıktı. O zamana kadar tribüter [haraççı] ideolojinin geçerliliği söz konusu suydü. [Söz konusu ideoloji haraca dayalı üretim tarzının ideolojisidir ve feodalizm de onun bir varyantıdır]. Modernite, insanların bireysel ve kolektif [toplumlar] olarak tarihlerini yaptıkları ilkesine dayanır. Oysa o zamana kadar başka yerlerde olduğu gibi, Avrupa'da da tarihi Tanrı'nın [veya doğaüstü güçlerin], yaptığı düşüncesi geçerliydi.

O aşamadan itibaren modernite akılla özgürleşmeyi [emansipasyon] birleştiriyor, tanımı gereği kendisi de modern olan demokrasinin yolunu açıyordu. Zira modernite devletle dinin birbirinden ayrılması demek olan laikliği varsayar ve o temel üzerinde politikayla bağ kurup onu yeniler.

Modernite, doğmakta olan kapitalizmin eseridir ve onun dünya ölçeğinde yayılmasıyla birlikte yol almaktadır. Kapitalizm de gelişme yasalarının mantığı gereği, yayılmacı ve kutuplaştırıcıdır. Başka türlü söylersek, kapitalizm giderek derinleşen eşit olmayan ve asimetrik bir gelişme seyri izliyor ki, bu özellik sistemin çevresinde yer alan toplumların şimdilerde ABD-Avrupa-Japonya üçlüsünün oluşturduğu merkez gibi olmasını, velhasıl "yakalamayı" imkânsız hale getiriyor.

Kaçınılmaz olarak modernite dini inançların yeni bir tanımını dayattı ki, böylece dini inançları modernitenin temel ilkesi olanla -İnsanoğlu tarihini yapar- bağdaşır hale getirdi. ... Ben bu teorilerin, özellikle de Max Weber'in tezlerinin tam da tersini iddia ediyorum. İleri sürülenin aksine, dinlerin yeniden yorumu daha ziyade söz konusu sosyal dönüşümlerin nedeni değil sonucu oldu.

Şimdilerde modernite krize girmiş durumda, zira gerçek toplumsal alanda yol almaya devam eden küreselleşmiş kapitalizmin çelişkileri o hale geldi ki, artık bizzat kapitalizm uygarlığı tehlikeye atmış bulunuyor. Kapitalizm "gününü doldurdu"; bundan böyle kapitalist yayılmanın yıkıcı boyutu çoktan onun tarihte oynadığı ilerici misyonu tanımlayan yapıcı boyutunun önüne geçmiş durumda.

Bana göre modernite, mevcut ölümcül krizini ancak daha ileriye giderek, gezegenin tüm toplumlarını yeni bir ekonomik, sosyal ve politik yapıya kavuşturacak üniversal değerleri yeniden keşfederek aşabilir.

Söz konusu ideoloji toplumsal organizasyonu iki ilkeye, sadece ikisine indirgemiş durumda: Özgürlük [esas itibarıyla özel teşebbüs özgürlüğü olmak kaydıyla] ve özel mülkiyet. ... Bu tür bir indirgeme esas itibarıyla Amerikanın tarihsel kültürünün oluşumunda modernite ideolojisinin geriletilmesiyle ilgilidir. Bu gerileme bugün uygarlığın içine sürüklendiği trajik çıkmazın başlıca nedenini oluşturuyor.

MODERNİTE VE DİNİ YORUMLAR

I. MODERNİTE

1. Akıl ve Özgürleşme [emansipasyon]

Modern dünyanın oluşmasında son derece önemli iki tarihi dönemeçten söz etmek mümkündür.

1. Bu tarihi dönemeçlerden birincisi, modernitenin doğuşuyla ilgili olandır. Bu, tesadüf eseri ortaya çıkmayan aynı zamanda kapitalizmin de doğduğu Aydınlanma zamanıdır [XVII. ve XVIII. yüzyıllar Avrupa'sı]. Bunun muhtevasını iki önermeyle açıklamak mümkündür:

Bunlardan birincisi modernitenin tanımıyla ilgilidir ki, bu insanlar bireysel ve kolektif olarak kendi tarihlerini yaparlar ve yapmalıdırlar savıdır. Bu öyle bir savdır ki, -Avrupa'da olsun, başka yerlerde olsun- önceki toplumlarda geçerli egemen düşünceden kopuşu simgeler Eski egemen düşünce kâinatı ve insanı yaratan Tanrı'nın son kertede "kanun yapan" da olduğu ilkesine dayanıyordu. Söz konusu kutsal kanunlaştırmanın dayandığı etik ilkeler de bilindiği gibi dinler ile aşkın tarihsel felsefeler tarafından ve onlar aracılığıyla formüle ediliyordu. Dolayısıyla sürekli değişim halindeki sosyal gerçeklikleri anlama gereği, farklı yorumlara da ister istemez kapıyı aralıyordu. Akla ekseri [her zaman değil] bu yorumlar için başvuruluyordu ama orada aklın işlevi "akilla dini uzlaştırma" görevini üstleniyordu. İşte modernitenin tanımladığı yeni anlayış, din sorununu dışlamadan bu zorunluluktan kurtuluyordu. Yeni anlayış bir bahsi kapatıyordu ama kendine özgü sorunlarla yenisini açıyordu: İnsanların sahip olduğu özgürlüğün de kendi payına tanımlanması gerekiyordu. Eğer tarih insanlığın dışında bir etkinlik olarak ortaya çıkmıyorsa, o zaman başka 'yasalarla' açıklanması gerekiyordu ki, o yasaların keşfi bir grup bilimin ortaya çıkmasını gerekli ve mümkün kılıyordu ki, bunlar: Doğa ve insan bilimleriydi.

İkinci sorun, Aydınlık felsefesinin (düşüncesinin) ifade ettiği biçimiyle modernitenin burjuva karakteriyle ilgilidir. Zira modernitenin ve kapitalizmin ortaya çıkışı aynı gerçekliğin iyi yüzüdür.

Aydınlık düşüncesinin sunduğu akıl kavramı, özgürleşmeye kopmaz bir şekilde bağlıdır, aksi halde "insanoğlu tarihini yapar" cümlesinin bir kıymet-i harbiyesi olmazdı.

Söz konusu söylemin en temel ifadesi, Adam Smith'in maalesef uygun olmayan formülasyonu olan "faydacılık"tır. ... Sistem de kendi payına sosyal yaşamda ekonomiyle siyasetin birbirinden ayrılmasına dayanır. Akla dayalı olarak politik yaşamın işleyişini sağlayan "iyi kurumlar", bireylerin hukuki eşitliğini ve özgürlüğünü güvence altına alan demokratik kurumlardır. Ekonomik yaşamın yönetiminde akıl, sözleşme özgürlüğünü, başka bir ifade ile "piyasayı" varsayar. Dolayısıyla toplumu oluşturan "bireyler" arasındaki değişim (ticaret) ve işbölümünün örgütlenmesinde piyasa temeldir. Ekonominin sağlıklı işleyişi de kendi payına artık "iyi toplumun" kutsal değeri sayılan mülkiyetin korunmasını gerektirir.

Bundan böyle özgürleştirici akıl, klasik üçlü olan: Özgürlük, eşitlik, mülkiyette ifadesini bulacaktır. Bu formül sistematik olarak Amerikan Devrimi tarafından benimsenmeden önce, birbiri ardından gelen erken Birleşik Provinces devrimi, 1688 "şanlı İngiliz devrimi" ve ilk aşamasında Fransız devriminin formülüydü.

Özgürlük, eşitlik, mülkiyet üçlüsünün de doğal olarak birbirleriyle "uyumlu bir tamamlayıcılık içinde oldukları kabul ediliyordu. Ve bugüne kadar "piyasayla," "demokrasi" arasında eşitlik olduğu düşüncesi burjuva ideolojisinin köşe taşı olmaya devam etti. Gerçek dünyada demokratik hakların kadın ve erkek tüm yurttaşlara doğru genişlemesi sürecinde proleterleri burjuvalarla, mülk sahiplerini mülksüzlerle karşı karşıya getiren çatışma, piyasanın koşulsuz savunucuları tarafından baştan itibaren tartışma dışında tutulup, yok sayıldı.

Netice itibarıyla özgürlüğün, eşitliğin ve mülkiyetin güvencesi, piyasanın görünmez elinin işlevini tamamlayan devletin "görünen eli" olabilirdi.

Aydınlık düşüncesine eşlik eden etik, dini kökenli olabilir veya olmayabilir. İnsanı Tanrı'nın yarattığını düşünenler, özgürleşme konusunda da Tanrı'ya gönderme yapıyorlar. İnsanın varlığının "doğallığı" kabul edildiğindeyse, dini unsura gönderme söz konusu olmuyor. Ama her şeye rağmen aradaki fark önemsizdir.

Mülkiyetin eşitsiz bölüşümünün zorunlu olarak dayattığı eşitlik/özgürlük çatışmasıyla malul eşitlikçi denilen liberalizm de tam bir safsatadan ibarettir. Eşitsizlik, bayağı ekonominin uyduruk kavramı "donanımlar"a dayanılarak pek de "makul" olmayan bir akrobasiyle meşrulaştırılıp kabullendiriliyor. Aslında orada söz konusu olan tam bir yavanlık örneğidir ve söylenen de şudur: Piyasada karşı karşıya gelen bireyler [ki, toplum bireylerin toplamı sayılıyor] farklı talihlere sahiptir, [kimileri -şans eseri- büyük işletme sahibidir diğerlerinin hiçbir şeyi yoktur...]. Bu "donanım" eşitsizliği mirasla geçmiş (ataların) emeğinin veya tasarrufunun sonucuysa meşru olarak görülüyor.

Fakat eşitlikçi liberalizm yalancıktan ve ısrarla günümüz toplumunun düzensizliğine ideolojik bir alternatif olarak sunulsa da, gerçek dünyada karşı karşıya olunan [eşitlikçi liberalizmin kendini ayrı saydığı]

faıdacılık (ütilitarizm) değil, sağ özgülükçü ideolojinin, fiiliyatta da aşırı sağın bir türevidir. Söz konusu ideoloji özgülük/mülkiyet ikilisini, Aydınlık felsefesinin özgülük/eşitlik/mülkiyet üçlüsünün yerine ikame ederek, bariz bir şekilde özgülüğün sahip olması gereken temel değeri inkâr ediyor. ... Fakat söz konusu ikili olan özgülük/mülkiyet, hala kısmen de olsa Aydınlık felsefesine sadık kalmaya devam eden Avrupa ideolojisinin aksine çoktan beri "Amerikan ideolojisinin" temelini oluşturuyor.

Özgürlükçü versiyonda etik ortadan kalkıyor zira her ne kadar insanlar tarihlerini yapsalar da onu orman yasalarının geçerli olduğu koşullarda yapmak zorundalar. Artık eylemlerinin sonuçlarından, sebep oldukları, derinleştirdikleri eşitsizliklerden sorumlu değiller, tam tersine eşitsizlik hoş geldi safa geldi... Oysa sorumluluk yoksa etik de yoktur. Bu sağ özgülükçülerin bazılarının hatta çoğu kendilerini inançlı Hıristiyan ilan etseler de bunun bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Zira gerçekte dinleri gayri ahlakidir (amoral) bu niteliği itibariyle de sıradan "cemaatçi" sosyal uyuşmaya meyletmekten başka bir şey değildir.

2. İkinci önemli tarihsel an Marx'ın Aydınlık felsefesinin özgülleştirici burjuva aklına yönelttiği eleştiriyile başlayandır. Bu eleştiriyile, modernitede yeni bir sayfa açılıyordu ki, ben buna eleştirel modernite diyorum.

Sosyal düşünce artık Marx'dan sonra ondan önce olduğu gibi olamazdı. ... Bu yüzden Marx vazgeçilmezdir. Artık özgülleştirici akıl tahlillerini ve önerilerini özgülük/eşitlik/mülkiyet üçlüsüne dayandıramazdı. İnsanlar arasındaki sosyal eşitsizlikle kapitalist mülkiyet arasındaki çözümsüz çelişki ortadayken, özgülleştirici aklın üçlüden üçüncüsünü (mülkiyeti) denklemden çıkarması kaçınılmazdı. Onun yerine şimdilerde şurada burada önerilen dayanışma kavramından daha güçlü olan kardeşliği koyabiliirdi. Anlaşılacağı gibi kardeşlik, bir azınlığa -egemen sömürücü burjuva azınlığı oluşturan kapitalist sınıfa ait olan- dolayısıyla çoğunluğu yaşam için gerekli araçlardan ve gerçek eşitlikten yoksun bırakan kapitalist mülkiyetin tasfiyesi anlamına gelebilir. Başka bir ifade ile kardeşlik tekçi ve dışlayıcı mülkiyet biçimini, toplumun tamamına yayılan onun çıkarına işleyen yeni bir sosyal mülkiyet biçimiyle ikame edilmesi anlamındadır. Böylesi bir toplumsal düzende sosyal bütünleşme de ancak demokrasi aracılığıyla gerçekleşebilir. Orada geçerli olması gereken demokrasi dar anlamda sadece politik yaşamın yönetimi için değil, sosyal mülkiyetin yönetimi için de vazgeçilmezdir. Dolayısıyla, demokrasi yoluyla bütünleşme, kapitalist mülkiyet, bayağı egemen söylemin bir kavramını kullanmak gerekirse, "piyasa" koşullarında gerçekleşen sınırlı ve eşitsiz bütünleşmenin yerini alacaktır.

Herkesin malumu olduğu üzere, özgülük, eşitlik, kardeşlik üçlü sloganı Marx'ın bir buluşu değil. Bütün büyük devrimler gibi, Fransız Devrimi de çağının ilersindeydi ve isteklerini ileriye yansıtmıştı. Hem bir burjuva devrimiydi (ki, daha sonra bu temel üzerinde istikrar kazanacaktı) hem de daha ileriye gönderme yapan bir halk devrimi olarak yaşanmıştı, şimdilerde daha iyi anlaşıldığı üzere, burjuva sisteminin sosyalist eleştirisine girişmişti. Modern çağın öteki iki önemli devrimi —Rus ve Çin- gibi, Fransız devriminin de çağının gereklerinin ve olasılıklarının ötesinde bir komünist toplum projesi vardı.

Fransız Devriminin önerip güvence altına almak istediği "halkçı mülkiyet" milyonlarca köylünün ve esnafın mülkiyetiydi. Koruduğu "piyasa"da tekelleri ve onların ürettiği rantı dışlayan gerçekten herkese açık piyasaydı. Fakat devrimin hayata geçirmek istediği halkçı mülkiyet daha baştan hem sağdan hem de soldan gelen tehditlere maruzdu. Sağdan gelen tehdidin arkasında Bank de France'ın sahibi olan iki yüz ailenin sembolize ettiği büyük müteşebbisler ve kapitalistler vardı. Solundaysa kentlerin tüm dışlanmışları (proleterler ve düzenli bir işi ve geliri olmayanlar) ve kır kesiminin topraksız ve az topraklı köylüleri vardı. Fransız Devriminin sarsıntılı, iniş ve çıkışları XIX. yüzyıl boyunca, yüzyılın sonuna kadar devam etti, Paris Komününü ezip devrimin başlangıcındaki üç ilkedden biri olan kardeşliğin içim boşaltıp onun yerine topluma ait olmada ifadesini bulan 'ulusal'ı koyduktan sonra istikrara kavuştu.

Yüzünü sağa dönmüş burjuva aklının artık özgülleştirici olması mümkün değildir. Zaten eni sonu iki ayaküstünde duruyor: Özgülük ve mülkiyet. ... Söz konusu burjuva akli özgülük ve mülkiyete indirgeniğinde tipik "Amerikan ideolojisidir" -bir geri gidiştir- düşünceden Fransız devrimini, tabii Rus ve Çin devrimlerini de silip atmak demektir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, dünyanın Amerikanlaşmasıdır.

Her türlü özgülleştirici tutkudan yoksun söz konusu burjuva akli, zorunlu olarak güdük, kof, sorumsuz (dolayısıyla etik temelden yoksun) araçlaştırılmış bir akıldır.

Özgülleştirici olmayan söz konusu akıl da, mucitleri ve savunucuları tarafından 'saf bilim' (saf iktisat) olarak tanımlanan ekonomi alanında tezahür ediyor. ... Bir kere, serbest piyasanın "genel optimum

dengeyi" sağladığına ilişkin temel önerisi, kavramın bilinen anlamında tutarlı mantıki argümanlara dayanmıyor. İkincisi, toplumun bireylerin toplamından ibaret olduğu gerçek dışı anlayışın sonucu olan başarısızlığın sebepleri üzerinde düşünmemekte inat ediyor. ... Piyasa hiçbir zaman dengeye gelmeden bir dengesizlikten diğerine savrulur [bu, Marx'ın hatta Keynes'in çok önceden vardıkları sonuçtu]. ... Artık, piyasanın 'işe yaramaz' üç milyar insan ortaya çıkarması, aynı şekilde en zengin ülkelerde bile sayıları giderek artan 'yoksulun' ortaya çıkmasının hiçbir önemi yok... Her halde "rasyonel" olan budur, kim bilir... Akıl, sadece özgürleştirici olmayı reddetmiyor, insanlığı yok edecek bir işlevi de kabulleniyor. Nitekim yabancılaştırmış insan, tüm toplumları [insanlık kültürünü] ve/veya doğayı tahrip eder duruma geliyor -ki, bu durum, rasyonel denilen ve kısa vadeyle sınırlı ekonomik hesap mantığının doğal sonucudur.

2. Akıl ya Özgürleştiricidir ya da Hiç Bir Şey.

Akıl kavramı, şeyler ve olgular arasındaki ilişkilerin daha iyi bilince çıkarılmasını, daha iyi anlaşılmasını sağlaması gereken bir dizi zihinsel yöntemler bütününe harekete geçirmek anlamındadır. Açık ki, şeyler ve olgular arasındaki ilişkinin anlaşılması, bilince çıkarılması, aynı zamanda onların gereklilik derecelerinin de ölçüsüdür.

Tüm canlı varlıklar —özellikle de ileri düzey de gelişmiş olanlar- yaşamları boyunca şeyler arasındaki ilişkinin kavranması amacıyla belirli düzeyde akli içeren hareket yöntemleri ve tercihleri devreye sokarlar.

Oysa akıl bundan daha fazlasını gerektirir. Zira özgürleşme sorumluluğu varsayar, aksi halde imkân dahilinde olan farklı seçeneklerin bir değeri ve anlamı kalmaz. Her kim ki, sorumluluktan bahsediyorsa, etikten bahsediyordur, bu da bilimsellik iddiasındaki bir düşünce için vazgeçilmez bir temel ilkedir.

Söz konusu etiğin ilkeleri, önce Aydınlık felsefesinden -daha sonra- ve günümüze kadar da Marksizm'den esinlenen ateist (ve dahası din-dışı) evrenselci hümanizmin ilkeleridir. Fakat Hıristiyan veya değil özel bir dini geleneğe mensup yaradancı, dahası dinci bir evrenselci hümanizminin ilkeleri de olabilir. Bu iki ırmağın büyük bir nehirde birbirlerine kavuşmaları büyük olasılıktır. Bu bağlamda hemen akla gelen özgürlük teolojisidir ki, bana göre orada söz konusu olan inançlı Hıristiyanlar oldukları halde, İsa'da duran değil ondan hareket edenleri anlamak gerekir. Elbette Batılı olmayan — Müslümanlar ve Hıristiyanlar gibi ataları Helenik olmayan- insanlığın ortak geleceğini inşa etmeyi amaçlayan başka dini [İslami, Budist, vb...] ve felsefik yorumlar da söz konusu olabilir. İşte [daha uygun bir adlandırma bulunamadığı için] kültürel özgünlük denilen de bu anlamda bir öneme ve değere sahiptir, tüm potansiyelinin gerçekleşmesi de sadece tolere edilmesi gereken bir şey değil [tolere etmek pejoratif anlamdadır zira sevilmeyen tolere edilir] tüm potansiyel zenginliğinin gerçekleşmesi arzulanır bir şey sayılmalıdır.

Benim için Marksizm hem karşı karşıya olunan meydan okumaları tahlil etmeye uygun etkin bir araçtır, hem de burada açıklanan istikamette dünyayı değiştirecek stratejileri ortaya çıkaracak yeteneğe sahiptir. Elbette Marx'ı, sadece bu yönde bir düşünce ve eylemin başlatıcı saymak koşuluyla. Başka türlü söylemek gerekirse, kendimizi Marx'da duran değil, ondan hareket eden saymak şartıyla...

Teoride ve pratikte çözülmesi gereken karmaşık sorunlar var. Bunların içiçeliği, birbirlerine karışmışlığı ortadayken ve meydan okumaların farklı unsurları arasındaki çatışma dikkate alınmadan tek yanlı çözümler mümkün değildir. Dünya ölçeğindeki meydan okumaların başlıcalarından biri olduğunu düşündüğüm sadece bir örnek vereceğim. Bu kapitalizmin yarattığı ve mutlaka ortadan kaldırılması gereken devasa çevre-merkez kutuplaşmasıdır. Bu durum kaçınılmaz olarak dünya sisteminin çevresinde üretici güçlerin belirli düzeyde gelişmesini gerektiriyor. Böylelikle özgürleşmenin diğer veçhelerinin ikinci plana atılmış oluyor. Çelişki gerçek yaşamdadır. Bazıları denklemin unsurlarından bir tanesini yok sayarak ışın içinden çıkmanın mümkün olduğunu iddia ediyor. İnsanlığın %80'ini yok saymakta ısrar edip, önce onların "kapitalist aşamadan" geçmesi gerektiğini söylüyorlar. Bunun anlamı sadece üretici güçlerin öncelikli gelişme gereğini emansipasyonun diğer unsurlarını ihmal etmek demektir. Yaşayan Marksist formülasyonunda özgürleşme meydan okumanın iki çelişik unsurunu birleştirebilmesi gerekiyor.

II. MODERNİTE VE DİNİ YORUMLAR

1. Dini Yorumların Esnekliği

Modernite, insanların önceki dönemlerin geleneksel sosyal belirleyiciliklerinin zincirinden kurtulma isteğine dayanır. Bu özgürleşme de her düzeyde -ailede, üretimin ve yaşamın gerçekleştiği toplulukta, devlette— geçerli, iktidarı meşrulaştırma araçlarının yadsınmasını gerektirir. O zamana kadar söz konusu meşrulaştırma araçları ekseri dini içerikli bir felsefik anlayışa dayanırdı. Dolayısıyla, modernite din ile devletin birbirinden ayrılmasını, politikanın modern gelişme potansiyelinin vazgeçilmezi olan radikal bir laikleşmeyi gerektirir.

Laikleşme dini inancı ortadan kaldırır mıydı? Doğrusu Aydınlanma filozoflarından bazılarının düşünce ve dileği o yöndeydi, zira dini saçma batıl inançlar manzumesi olarak görüyorlardı. Dini olayların bu tür algılanması, XIX. ve XX. yüzyıllarda siyasi bilince ulaşmış emekçi sınıflarda uygun bir zemin bulmuştu. Bu da nedensiz değildi. Sol işçi hareketi (ve onun ideolojisini dillendiren, sınıfın organik aydınları) hasım bir muhafazakâr Hıristiyan [Katolik, Protestan, Ortodoks] hiyerarşisiyle karşı karşıya geliyorlardı. Dolayısıyla din karşıtlığı açıkça dinsizliğin eş anlamlısı haline gelmişti ve pratik yaşamda politik, sosyal ve ideolojik mücadelenin seyrine göre her yerde aynı yoğunlukta olmasa da, önemli mevziler kazanmıştı. Özellikle Fransız toplumu, devriminin radikalliğinin de bir sonucu olarak, din karşıtlığına (ateizme) en yakın olanlar arasındaydı. Sovyet ideolojisi bu temel ateizmi devraldı ve onu tarihsel materyalist anlayışıyla bütünleştirdi.

Yine de Marx'ı farklı okumak mümkündür. Nitekim onun ifadesi eksik biliniyor. Cümlelerin başındaki '*din toplumun ahyonudur*', devamındaki "*insanoğlunun ahyona ihtiyacı vardır*" ibaresi atlanarak ifade ediliyor. Unutmamak gerekir, insan soyu son tahlilde metafizik bir hayvandır ki, yaşam ve onun anlamına dair sorular sormaktan vazgeçemez. O sorulara da, ya mensup olduğu dinde ifade edilenler gibi cevaplar verir, ya kendi başına cevaplar keşfeder, nihayet her türlü soruyu sormaktan vazgeçer.

Dinler bir vakıadır ve sadece yaşamın gerçeklik tablosuna dahil değil, aynı zamanda onun önemli bir bileşenidir. O halde dinin sosyal işlevini, işlevselliğini, başka bir ifade ile modern dünyamızda modernitenin kapitalizmle, demokrasiyle, laiklikle nasıl eklemlendiğini tahlil etmek gerekir. ... Görülebileceği gibi, söz konusu dinlerin büyük sosyal dönüşümlere uyum sağlamalarını sağlayan bir yorum yetenekleri var ki, bu onların varlıklarını koruyabilmelerini sağlıyor.

Avrupa'da oluşup, moderniteye eşlik eden Hıristiyanlığın başarısı bir dizi "teorinin" peydahlanmasına neden oldu. ... İşte modernitenin başka yerde değil de Avrupa'da ortaya çıkması bu tür uyduruk efsanelerle açıklanıyordu. Bu Avrupa-merkezli ideolojinin bur tür aşırı yorumlarına göre, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi oradaki din yorumunun sonucuydu.

Bu "teorilerin" en aşırı da, kapitalist modernitenin yaratıcı dehasını Protestan reformculuğuna mal ediyor. Max Weber'in bu ünlü tezi, tam da benim Avrupa merkeziliğin "Hıristiyanperverlik" versiyonu dediğim şeydir.

Bir zamanlar Çin'in geri kalmışlığını Konfüçyanizmle açıklıyorlardı, ne zaman ki, Çin yeniden kalkışa geçti bu sefer de Çin'in başarısını Konfüçyanizmle açıklamaya kalktılar! Sahte tarihçiler Ortaçağda Arap uygarlığının başarısını İslam'a dayandırmışlardı, günümüzün daha da sahte tarihçilerinin Arap dünyasındaki bugünkü duraklamayı da aynı İslam'a dayandırdıkları gibi... Söz konusu, içi boş, düzmece ama egemen dünyanın ideolojisini besleyen bu fikirlere karşı aşağıdaki tezleri öneriyorum:

i. Modernizasyon, laiklik ve demokrasi dini, yorumların evriminin [veya devriminin] eseri değil, tam tersine dini yorumlar az çok başarıyla diğerlerinin ihtiyaçlarıyla uyumlanmasının sonucudur. Bu uyum yeteneği de sadece Protestanlığa münhasır bir şey, onun bir ayrıcalığı değildi. Şüphesiz başka bir biçimde olsa da Katolikliğin ortaya koyduğu uyum Protestanlıktan daha az etkin değildi. Her halükarda dogmalardan arınmış bir din anlayışı yarattığı kesindir.

ii. Bu anlamda Reform, kapitalizmin gelişmesinin önkoşulu değildir. Her ne kadar Max Weber'in bu tezi ortaya çıktığı [Protestan Avrupa'da] genel kabul görüp pohpohlansa da. Kaldı ki, Reform Avrupa'nın geçmişin den ve onun "feodal" ideolojisinden bu arada Hıristiyanlık öncesi yorumundan radikal kopuş değildi. Tam tersine ilkel ve bulanıktı.

iii. Söz konusu olan "hakim sınıfların reformuydu" ve ulusal kiliselerin [Anglikan, Luther'ci] kurulmasıyla sonuçlanmıştı ve onlar tarafından denetleniyordu. Hakim sınıflar, emekçi sınıfların tehdidini bertaraf edip sürekli baskı altına alarak, doğmakta olan burjuvaziyle, monarşi ve büyük toprak sahipleri bir

uzlaşma oluşturdular. Luther'de ifadesini bulan Marx ve Engels'in de eleştirisini yaptığı bu gerici uzlaşma söz konusu ülkelerde, Fransa'da olduğu gibi radikal bir devrimi engellemeyi amaçlamıştı. ... Ulusal kiliselerin ortaya çıkması ve onun sonucunda Katolik evrenselci düşüncesinin gerilemesi bir tek işlev görecek: Monarşiyi daha da güçlendirmek, onun yükselmekte olan burjuvaziyle eski rejimin unsurları arasında oynadığı hakem rolünü pekiştirmek, milliyetçiliği takviye etmek ki, daha sonraki dönemde sosyalist enternasyonalizmin sunacağı yeni evrenselci biçimlerin gelişmesini geciktirmek.

iv. Kapitalizmin gelişmesinin neden olduğu sosyal dönüşümlerin kurbanı olan kitleler katında taraftar bulan başka reformcu hareketler de söz konusuydu. ... Söz konusu Protestan mezhepleri de fundamentalist (köktenci) yanlısımlarla beslenmeye devam etti. Amerika'da olduğu gibi peşi sıra ortaya çıkan kıyametçi mezhepler mantar gibi bitti.

v. Dinde sosyal perspektiflere açılan uyum sağlayıcı 'olumlu' yeni yorumlar söz konu olmadı. Tam tersine geriye gidişler söz konusuydu, dini yorumlar sosyal gelişmenin önünde bir engele dönüşmüştü.

vi. Fakat olumlu veya olumsuz uyum, sadece Hıristiyanlığa özgü bir şey de değildi. Mesela İslamiyet geçmişte olumlu uyum örnekleri verdiği halde şimdilerde birçok vechesi itibarıyla ABD'deki Hıristiyan mezheplerindeki ne benzer tam bir geriye gidiş tablosu sergiliyor. Aynı şey Yahudilik için de geçerli. Eklemem gerekir ki aynı durum büyük Asya dinleri ve ideolojileri için de aynı şekilde geçerlidir.

2. Üç Kitap Dini Denilen: Bir veya Üç Dini Metafizik?

Üç din de kendilerini "tek tanrılı" ilan ediyor ve bundan gurur duyuyor. Daha da ötede tek tanrılı olanın da sadece kendileri olduğunu iddia ediyorlar. Ve her biri doğal olarak 'doğru' gördükleri bir tarzda Tanrıyı soyut bir biçimde ve herkes için ifade edemedikleri için başka dini inançları küçümsüyorlar ve onlara garip bir büyüklemeyle yaklaşıyorlar kabul etsinler ya da etmesinler, onları her halükarda "ilkel" ve "aşağı" sayıyorlar.

Kitap dini denilen üç din arasındaki akrabalık tarihsel bir vakıadır. Her üç dinin ortak bir kutsal kitabı var ki, bu Yahudilerin Kutsal Kitabı [Hıristiyanların Eski Ahit'idir]. Her ne kadar bu Kutsal Kitap'ın Yahudilerde ve Müslümanlardaki versiyonları arasında önemli fark olsa da, her biri kendi versiyonunun "en iyisi" olduğunu ve 'gerçek' peygamber tarafından vahyedildiğini (bildirildiğini) ileri sürüyorlar. Buna karşılık Katolikler ve Protestanlar Kutsal Kitabın Yahudi versiyonunu benimsiyorlar. Birinciler (Katolikler) diaspora derlemesini, İkinciler de (Protestanlar) Kudüs derlemesini benimsemiş durumdadır. Her üç dinin de ortaya çıktığı coğrafi alan dikkate alındığında, aralarındaki akrabalığı açıklamak çok zor değildir. İsa, Filistin'de Yahudi topluluklarıyla yan yana yaşadı, belki de onların içindeydi. İslamiyet, Hıristiyan ve Yahudi inançlarının kök saldı, Bizans'tan Habeşistan'a uzanan bölgede Hıristiyanlığın meydan okumasına maruz yakın bir ülkede doğdu.

Fakat sadece söz konusu akrabalık üç dinin birliğini ne bizatihi gerektirir ne de dışlar.

Gezegenin tüm halkları yaratılışı ve oradaki kendi yerlerini dikkate alan bir mitolojiye sahiptirler. Başlangıçta tüm toplumlar bu alemde kendilerini Tanrı'nın 'seçilmiş halkı' sayıyorlardı ve bu hemen hemen tüm topluluklar, kavimler için geçerliydi. Özellikle de mitolojinin hikâye ettiğinin gerçek yaratılış sayıldığı dönemlerde bu öyleydi. Tabii kendi Tanrıları da "gerçek" Tanrıydı; diğer halklara yanılmış veya yanılmamış sayılıyordu. Bu yüzden başlarda Tanrıları bir halktan diğerine farklı ve her biri için ayrı tasarlanmıştı. Arkeolojideki, tarihteki ve kazılardaki ilerleme, mitolojilerin atası sayılabilecek "ortak öncü mitolojilerin", varlığını ortaya koyuyor: Mesela Ortaçağ'ın *Tufan* söylemi, *Gılgamış* gibi.

Her şeye rağmen modern toplumun iki bin yıl belki daha da fazla zamandan beri belirli bir ilerleme kaydettiğini kabul etmek gerekir [her ne kadar şimdilerde 'ilerleme' kavramı çöpe atılmış olsa da!]. Modern dünyamız insanların büyük çoğunluğu -ki, kendi dini inançlarına sıkıca bağlı olanlar da dahil- dini referanslarını az-çok görecelileştirdiler. Sadece günlük yaşamlarında dışı karşı daha hoşgörülü değiller, aynı zamanda başkalarının inançlarına da daha saygılılar.

Bu ilerlemeler yüzünden yaratılış mitolojileri de kendi paylarına aşınmış durumdadır Artık başlangıçtaki gibi harfi harfine okunup-algılanmıyor, anlaşılmıyorlar. Birçok çağdaşımız —inançlılar da dahil- bunların birer mitoloji olduğunu kabul ediyor, başka türlü söylersek, kutsallıktan esinlenmiş de olsalar bunların eğitici söylenceler, masallar olduğunu düşünüyorlar.

Kaldı ki, tektanrıcılık iddiası (söylemi) bile daha baştan ve kesinlikle ideolojik bir kavramdır. Zira sadece bir tek Tanrı vardır dendiğinde fazladan bir şey söylenmiş olmuyor Bunu söylemek ne bir gerçekliği ifade etmektir ne de karşı gerçekliği. Üstelik tektanrıcılık da biçimsel tektanrıcılık/biçimsel çoktanrıcılık ayrımı

partizanlarının iddia ettiğinden muhtemelen daha yaygındı. Çoktanrıcılıkla 'suçlananların' çoğunun, kendilerini yerleştirdikleri kutsallık hiyerarşisi ve referanslarındaki farklılığa rağmen, aynı doğaüstü güce gönderme yapıyorlardı. Soruna yakından bakıldığında, "puta taparların" aslında "animistler" olduğu görülür ki, kavram çeşitliliğinin arkasında tek ve aynı doğaüstü güç bulunuyor.

Zaten tektanrıcıların gerçekten iddia edildiği gibi/kadar tektanrıcı oldukları da o kadar kesin değildir. Tüm dinler, Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, melek, şeytan, cin, vb. gibi, Tanrıdan başka doğaüstü güçlerin varlığını kabul ediyorlar. Bazı insanların kutsallıktan "esinlenen" azizler, peygamberler olduğu ve Tanrı'nın sözüne göre hareket ettiklerinin söylenmesi gibi. Her ne kadar iki varlıktan Şeytanı hiyerarşide ikinci sıraya yerleştirseler de üç kitap dini de Tanrı'nın yanında Şeytan'ın varlığını kabul ediyor. Kitap dinleri ortaya çıkmadan önce ve sonra aynı doğaüstü ikili (Tanrı/Şeytan) anlayışı, Zerdüşterde, Manikeistlerde ve başkalarında da mevcuttu. Hıristiyanlıktaki üç şahısta [baba, oğul, kutsal ruh] ifadesini bulan tektanrı tam bir gizdir ve Monofizit Hıristiyanlarla diğerleri arasında cereyan eden teolojik tartışmalar tektanrıcılık kavramını deşeleyip yumuşatıyor. O halde Tanrı'nın sözü ondan esinlenen peygamberin veya Tanrının oğlunun sözünden gerçekten nasıl ayrılacak? Metafizik metinlerin tahlili açısından da aynı şey söz 'konusudur.

Ortadoğu'dakinden daha az gelişmiş olmayan diğer toplumlarda mesela Çin'de, Hindistan'da aynı ihtiyaca başka araçlarla karşılık verdiler. Çin'de dini olmayan bir metafizikle (Konfüçyanizm) Hindistan'da dinde keşfin (isteyenin istediği tarzda anlayıp-yorumlaması anlamında) yolunu açan (Hinduizm).

Bazılarının şiddetle tepki gösterip karşı çıkması muhtemel bir şey daha eklemeliyim ki, söz konusu üç din ve diğerleri, bağdaştırmacılık girişimlerinin güçlü olduğu bir dönemde ortaya çıktı. Bilginler Hıristiyanlığın Eski Mısır dininden, Yahudiliğin Eski Doğu dinlerinden [Baal ve başkaları] İslamiyet'in de Arap Yarımadası inançlarından 'iktibaslar' (alılmamalar) yaptığını ortaya çıkarabileceklerdir. Eğer ayinler, yasak yiyecekler ve benzer başka şeyler istikametinde bir kerte aşağı inilirse, iktibasların sanılandan daha da önemli olduğu görülecektir. Hiçbir mümin iktibasların varlığını kabullenmekten dolayı rahatsız olmaz, onun için bu durum, mensup olduğu din daha zuhur etmeden önce, tarihin başlangıcından beri Tanrı'nın insanlara aynı ortak yolu gösterdiği anlamına gelecektir.

Üç kitap dini arasında Yahudilikle İslam arasındaki yakınlık daha güçlüdür. Din bilginleri [elbette argümanlarla destekleyerek] İslam'ın büyük ölçüde Yahudiliğin Araplaşmış versiyonu, Araplaşması olduğu görüşünü ileri sürüyorlar. İslamiyet, sadece ve büyük ölçüde dinsel buyruklar, ayinler, hukuk alanlarında Yahudilikle benzer şeyleri paylaşmakla kalmıyor, aynı zamanda —ki, bu daha önemli— İslam'ın din/toplum ilişkisi anlayışıyla Yahudiliğinki aynı. Velhasıl aynı şeyleri paylaşıyorlar. Kaldı ki, Yahudiliğin Araplaşması peygambere Vahiyin gelişinden öncelere rastlıyor. Tarih ve Kur'an, daha Yahudiliklerinden söz etmedikleri dönemlerde bile, Tanrı'ya inanan ve ataları Hz. İbrahim Peygamber'e gönderme yapan Hanifelerin varlığını kabul ediyor. Bu anlayışa göre İslam daha başlangıçta Adem'e vahiy edildiği andan itibaren insanlığa sunulmuş bir dindir! Dolayısıyla İslam, daha Tanrı, resulü Muhammed'e vahiy indirmeden, onunla konuşmadan önce de hep vardı. Fakat bu durum bazıları tarafından unutulmuş yahut iyi anlaşılmamıştı [çoktanrıcılar], kimileri tarafından da kısmen anlaşılmişti [Hıristiyanlar ve Yahudiler].

Bir mitolojinin "düzeltmesi" (doğrulanması) diye bir şey olamaz, aksi halde mitolojik bir kişiliğin gerisindeki gerçek kişiliği aramak gibi bir açmazda düşülür.

Elbette Yahudiliğin Araplaştırılması [veya Yahudiliğin İslamlaştırılması] dendiğinde, bundan İslam'ın Yahudiliği olduğu gibi benimsediği anlamı çıkmıyor. Söz konusu olan Yahudiliğin gözden geçirilip, düzeltilmiş versiyonudur.

İslamiyet'in ve Arap Yarımadasının siyasi birliğinin kurulmasının eşzamanlı olarak ortaya çıkması bir vakıadır. Nitekim birçok Arap tarihçi —çoktanrıcı kabileciliğin yerini- tektanrıcılığın almasının, Arap ulusunun oluşmasında önemli bir rol oynadığı görüşünde: Zira aynı Tanrıya itaat etmek, aynı siyasi iktidara itaat etmekle eşanlamlıdır. Oysaki Araplar Yahudi ve Hıristiyan tektanrıcılığını biliyorlardı. Fakat eğer Hıristiyanlığı kabul etseydiler, bölgeye hükmeden Bizans'a bağımlı duruma gelmeleri tehlikesi vardı ve bundan çekiniyorlardı. Buna karşılık kendi paylarına Yahudiliğin bir biçimini benimsediklerindeyse, Yahudiliğin arkasında bir devlet sistemi olmadığı için, böyle bir tehlikeye maruz olmayacakları düşüncesi hakimdi. O zaman Yahudiliğin kendilerine özgü özel bir yorumuna dayanmak onlara daha

çekici geliyordu, bunu yaparken de Yahudiliğin Sami ırkıdan bir halkın dini olduğunu reddediyor ve Sami ama aynı zamanda Arap olan kendi atalarına gönderilmiş bir din olduğunu iddia ediyorlardı.

Dolayısıyla, İslam'ın ve Hıristiyanlığın ortaya çıktığı ortamın nitelikleri farklıydı. İslam kendi dogmatik bütün selliğiyle Mekke ve Medine'deki homojen Arap kabilelerinin yaşadığı dar bir ortamda ortaya çıktı. Ve ortaya çıkışındaki bu özelliği de ister istemez bünyesinde barındıracaktı. O kadar ki, başlangıçta bu dinin evrenselci istidadı bile mevcut değildi. Arap fetihlerinin yarımadanın dışına taşıdığı başlangıç döneminde, Araplarda hakim düşünce eğilimi, İslam'ı kendilerine ayırıp, fethedilen yerlerdeki halkları kendi dinlerinde serbest bırakmak yönündeydi. Eğer bu gerçekleşseydi, İslam sadece bir Arap dini olarak kalacaktı. Fakat iki hareketin varlığı, İslam'ın evrenselci istidadının oluşmasını sağladı: Fethedilen yerlerdeki nüfusun önemlice bir bölümünün kendiliklerinden [gönüllü olarak] İslam'ı seçmesi; neticede Arapların da bu din değiştirmeleri olumlu karşılama. Buna karşılık Hıristiyanlık, Helen kültürünün geçerli olduğu kozmopolit Roma İmparatorluğu koşullarında oluştu. Bundan başka, Hıristiyanlığın oluşması uzunca bir zamana yayılmıştı. Dolayısıyla daha baştan söz konusu multietnik [çok etnili], çok kültürlü damgasını taşıyordu ki, bu onun evrenselci istidadını güçlendiriyordu.

Kaydetmek gerekir ki, dini olmayan bir metafizik benimseyen Çin, aynı şekilde çok dinliliğe sahip Hindistan daha az otokratik değillerdi.

3. Din ve Toplum: Teokrazi Tehlikesi Dinler Sadece Metafizik Değildir.

Dinler sadece metafizikten ibaret değildir. Aynı zamanda sosyal gerçekliğin önemli birer ifadesi olarak da tezahür ederler. Sosyal işlevle metafizik birbirine karışmış durumda ve hareket halindedir. Tarihsel diyalektik koşullarında birbirlerini karşılıklı olarak belirlerler. Bu yüzden, olası metafizik ifadelerinin özgüllüğü, içinde var oldukları, gerçekleştikleri siyasal ortamdan ayırmak zordur.

Yahudilik tarihin sonuna (ahiret) inanır. Mesih'in dünyaya dönüp, adil ve mutlu toplum olan kendi krallığını ihya etmesiyle tarihin son bulacağına inanılır. İnançlı bir Yahudi, dünyanın sonu (Mesih) gelmeden bu dünyada adil bir toplum düzeninin kurulamayacağına inanır. Bu yüzden bazı Yahudiler İsrail Devletini reddediyor. Fakat söz konusu Mesih henüz gelmiş değil, en azından bugüne kadar gelmediği malum. O halde tarihin sonu (ahiret) önümüzde demektir.

İslam bu önemli sorunla ilgili olarak farklı bir yaklaşım benimsedi. Yaşadığı dönemde peygamber bu ölümlü dünyada Medine'de adil bir toplum düzeni yarattı. Kendini peygamber ilan etti —üstelik sonuncu peygamberdi-, dolayısıyla bu peygamber Tanrı'nın krallığını bu dünyada gerçekleştirerek, Yahudilerin Mesih'inin yerini almıştı.

Peygamber zamanındaki bu İslam yorumu, İslam müminlerinin yegâne yorumu değildir. Birçok Müslüman — sadece aydınlanmış olduklarını söyleyen bir azınlık değil- hiçbir zaman Medine'deki toplumsal düzeni ihya edelim demiyordu. Söyledikleri şu idi: Artık o dönem geride kalmıştır, sadece o dönemin örneklerinden, moral değerlerinden, ilkelerinden dersler çıkarılabilir. Daha fazlası değil. Bir kere toplumu yönetecek peygamber artık yok; ikincisi, kimse onun yerini alamaz. O zaman yapılabilecek yegâne şey, söz konusu ilkeleri değişen gerçekliğe, zamanın ihtiyaçlarına uydurmaktır. Dolayısıyla farklı düşüncelerin ifade edilebileceği tartışmanın yolu açılmış oluyordu. Sonuç itibarıyla Müslümanların gerçek tarihini belirleyen de bu görecelik anlayışı olacaktır. Fakat sonuç itibarıyla söz konusu olan reddedilebilir bir kavramdır.

Yukarıdaki anlayışın yerine, peygamber döneminin sosyal düzeninin gelmiş geçmiş en iyi toplum düzeni olduğu, dolayısıyla eğer uzaklaşılmışsa ona dönmek, 'aslına rücu etmek gerekiri' ikame etmek de pekâlâ mümkündür. Bu tür bir yorum fundamentalist (köktenci) bir yorumdur, zira kaynağa, başlangıçtaki duruma dönmeyi öngörüyor. Bugün bu tarz bir yorum geçerli ve her zaman da geçerliydi. Şimdilerde de pupa-yelken yol alıyor. Fakat bu tür köktencilik sahneye çıkıp kendini dayatması, ancak, nedenlerinin iyi tahlil edilmesi gereken özel konjonktürlerde mümkündür.

Hıristiyanlık, tarihin sonuyla ilgili üçüncü bir yol benimsedi ki, bu anlayış onu hem Yahudilikten hem de Müslümanlıktan ayırıyordu. Onun hem bir metafizik olarak varlığını hem de sosyal realitenin dönüştürülmesi sürecine katılan özelliğini teslim ediyordu. Fakat aradaki farkı görmek için söz konusu sosyal gerçekliğin tahliline geri dönmek gerekir.

Yahudilik sadece bir tektanrıcılık soyutlamasından ibaret değil, aynı zamanda Filistin'de yaşayan tarihsel bir toplumun örgütleyicisi, kısmen de diasporadaki Yahudi topluluklarının esin kaynağı ve örgütleyicisidir.

Yahudilerin Eski Filistin'deki gerçek tarihleri iyi bilinmiyor. Bölgenin diğer halkları hakkında bilinenin çok azı biliniyor ki, bu da anlaşılır bir şeydir. Zira diğerlerinden daha güçlü ve ileriydiler, hem de epey yazılı belge ve başka kanıtlar bırakmışlardır. Bilinen bir şey varsa, Yahudiliğin aşırı düzeyde detaylı, kesin bir yasa ürettiğidir. Sadece temel-genel ahlaki (moral) ilkelerin vaaz edilmesi değil ki, -Musa'nın on emri birçokları için esin kaynağı olmuştur- Yahudilerin bireysel, ailevi ve sosyal yaşamını kapsayan bir kurallar bütünü vaaz etmiştir. Bireysel hukuk, evlenme, boşanma, miras, nesep ve daha başka detaylara inen yasalar. Tüm bu yasalar da dinin ve kutsallığın ayrılmaz bir parçasıdır ve değiştirilmeleri imkânsız değilse de çok zordur. Bu yasalara ve düzenlemelere aynı derecede katı ve sarıh, hatta bugünden bakıldığında vahşi denebilecek ceza yasaları [recm gibi] eşlik etmektedir. Onlar da kutsallığın ayrılmaz parçasıdır. Bütün bunların icrası da katı bir ritüeller olarak gerçekleşir: Sünnetten Sabbat (cumartesi) gününde her türlü faaliyetin yasaklanmasına, yasak yiyeceklere varıncaya kadar liste oldukça uzundur...

Belki de yasalardaki ve ritüellerdeki keskin/katı şekilcilik sayesinde Diaspora'daki Yahudiler, asimilasyondan ve din değiştirmekten kurtulabilmişlerdir. Kim bilir, belki bu durum onlara yönelik bariz düşmanlığın saiklerinden biridir [elbette saik mazeret teşkil etmez].

Açık olan bir şey varsa, bu ölçüde sert/katı bir sosyal din anlayışında laik toplum kavramına yer yoktur. O, ancak teokratik bir iktidar kavramı üretebilir ki, Yahudiler bunu Diaspora'da muhafaza edebildiler. Zira orada iktidar yasa koyamaz, her zaman geçerli olacak yasaları Tanrı zaten koymuştur ve onları uygulamaktan başka yol yoktur. ... Teokrasi moderniteye karşıdır, zira modernite modern demokrasiye gönderme yapar ki, o da insanların özgürce yasaları yapması, tarihlerinden sorumlu olması demektir.

İslam Bütün Bu Düzeylerde Yahudilikle Tutarlı Bir Paralellik İçindedir.

İslam'ın kutsal metni Kur'an, aynı biçimde ve detaylı olarak bireysel hukukun tüm veçhelerini düzenledi. Ceza yasası konusunda da Yahudilikteki sertlik ve şekilcilikte olmak üzere aynı şeyi yaptı ki, [zina yapan kadına recm. vb...] benzerlik detaylara varıncaya kadar çok açıktır. Sünnetten yasak yiyeceklere, belirli saatlerde [istendiği zaman değil] tekrarlanan ve [kişileştirmenin mümkün olmadığı] duaya varıncaya kadar aynı katı ritüeller geçerli. Bir dizi kurallar ve pratikler bütünü ki, toplumu sert bir biçimde kavlıyor, yeni buluşlara, keşiflere ve zihinsel çabaya çok küçük bir marj bırakıyor.

Elbette daha fazlasını isteyen Müslüman müminler için bütün bunların yetersizliği bir vakiadır. Fakat tarihsel İslam'da sufizm onlara kapılarını açmıştır ve ritüelleşmemiş bir gizemciliğin filizlenmesini sağlamıştır.

Yine de Müslümanlar ve Yahudiler de herkes gibi pratik insanlardır. Yaşamı düzenleyen, bireysel hukuku tamamlayan bir hukuka ihtiyaçları vardır. Zamanın ve zeminin ihtiyaçlarına göre onu da yaşadıkları çevreden alırlar. Müslümanlar, fethettikleri medeni alanlarda buldukları kanun ve uygulamaları "Müslümanlaştırdılar": Bu alanda Müslüman hukuku kelime kelime Bizans hukukunun tercümesidir. Her ne kadar bu operasyona 'kutsal' bir İslami elbise giydirdiler de sonuçta söz konusu olan bir elbisedir.

Yahudilerde olduğu gibi Müslümanlarda da gelişmiş bir kamu hukuku yoktu. Yahudilerdeki gibi Müslümanlarda da bu durum bir engel teşkil etmedi. Bu zaaf [peygamberden sonra] halifeliğin devreye sokulması ve Sasanilerin ve Bizanslıların idari kurumlarının iktibas edilmesi yoluyla çözüme yoluna gidildi. Tanrı iktidarına dair belirsizlik- açıklık olmayışı- sonuçta Tanrıyı ilgilendiren bir sorun olduğu için pratikte hiç bir zaman bariz teokrasinin ötesine geçilmesi mümkün olmadı.

Otokrasi ve teokrasi bir ve bütündür. Tanrı adına kim konuşacaktır, değilse kanunu kim koyacaktır [zaten buna kimsenin hakkı da yoktur], en fazla kanunu uygulayabilir! Her ne kadar fıkıh alimleri söylemekten çekinseler de halkın "Tanrı'nın dünyadaki gölgesi" olarak gördüğü halife —ya da onun vekil olan sultan- bunu tereddütsüz yapacaktır.

Bu anlamda Müslüman ülkelerde iktidar her zaman teokratikti ve hep öyle kaldı. Fakat söz konusu teokrasi bir din adamları kastı tarafından uygulanmadığı için, pratikte (uygulamada) bir miktar yumuşatılabiliyordu. Müslümanların devleti sadece Müslüman devletler dışında tasavvur edilemezdi. Nüfusu Müslüman olan sadece iki ülkede [Türkiye ve Eski Sovyet Orta Asya'sı] İslam'la gürültülü bir resmi kopuş mümkün oldu. Belki bu ülkeler yeniden İslami normlara dönebilir ama o başka bir mesele.

Hıristiyanlık daha baştan teokratik yoldan ayrıldı, daha sonra oraya geri döndü ama Hıristiyan halklar yeniden ikinci defa yoldan ayrılmayı başardı.

İlk oluşum aşamasında Hıristiyanlık tarihin sonu konusunda Yahudi mirasından kopmuş görünmüyordu. Şüphesiz ahiret [hesap verme zamanı] ve Mesih'in ikinci gelişinin ahiret bilimiyle ilgili yanları vardır ve bu da kıyamet gibi bahsinde vurgulanmıştır.

Bununla birlikte mesajının niteliği gereği Hıristiyanlık, Yahudilikten fiilen ve radikal olarak kopmuştu. Bu kopuş önemliydi zira İsa'nın dramatik yaşamının verdiği mesaj açıktı: Tanrı'nın krallığı bu dünyada mümkün değildir ve hiçbir zaman da mümkün olmayacak. Eğer bizzat Tanrı'nın oğlu yenik düşüp çarmıha gerilmişse, belli ki, Tanrı (baba) adalet ve mutluluğun ilelebet varolacağı krallığını şu ölümlü dünyada kurmaya niyetli değildir. Ve eğer Tanrı insanların sorunlarını çözme sorumluluğunu üzerine almayı reddederse, o zaman geriye insanların kendi sorunlarını kendilerinin çözmesi dışında bir seçenek kalmaz. Tarihin sonu yoktur, İsa öyle bir şeyin olduğunu, olacağını söylemiyor. Bu yüzden İsa, Yahudilerin bekledikleri Mesih değildir. Yahudiler onun Mesih olmadığını söylediklerinde haksız değiller. İsa'nın mesajı insanları kendi tarihlerini yapmaya davet olarak yorumlanabilir. Eğer o tarihi, İsa'nın yaşamı ve ölümüyle örnek teşkil eden moral değerlerden —Mesih'ten- esinlenerek ve iyi yapırlarsa, yarattıkları imaj sayesinde Tanrıya yaklaşacaklardır. Bu yorumun modern Hıristiyanlığa egemen olması, İncil'i farklı okumanın önünü açtığı gibi, geleceği de insanların yaptığı tarihle kutsal müdahalenin bulunduğu bir şey olarak tasarlamaya imkân verdi. Dolayısıyla, Tarih dışı bir müdahaleyle oluşacak ahir zaman fikri de kayboldu.

İsa bu yasalardan en katı ve acımasız olanına, zina yapan kadınların recm edilmesine karşı çıkarak kendi yaşam pratiğinden bir örnek vermiş: *"İlk taşı bugüne kadar hiç suç işlemeyen atсын"* demişti. Böylece tartışmanın önünü açmıştı: Eğer bu yasa haksızsa? Ve eğer sadece asil günahkârların ikiye bölünmüşlüğü gizlemeye yarıyorsa? Netice itibarıyla Hıristiyanlar, Yahudilerin yarasını ve ritüellerini terk ettiler, sünnet ortadan kalktı, bireysel hakları düzenleyen kurallar alanı genişledi, yiyecek yasakları kayboldu, vb. ve bu süreç Hıristiyanlık yayılıp yeni alanların gerçeğiyle yüz yüze geldikçe daha derinleşecekti.

Hıristiyanların kiliseler etrafında gizlice örgütlediği ilk dönemlerde ve daha sonra imparatorun bizzat kendisinin Hıristiyanlığın silahlı savunucu duruma geldiği dönemde kendine 'Hıristiyan' dediği yeni bir hukuk sistemi oluşturuldu

Doğası gereği ve kelimenin bayağı anlamda demokratik olmak durumunda olan kilise cemaati o özelliğini kaybetti. İktidara yaklaştılar, gerektiğinde de müminlerden uzaklaştılar, artık kilisenin işlevi iktidar hesabına kitleyi "güdümlü altına almak". Siyasi iktidarsa kiliselerin kendini ehilleştirmesine izin vermedi. Hanedanlık kurallarına sıkıca bağlanıp, -Roma-barbar Batıda feodal, doğu Bizans'ta emperyal- yeni sistemin ihtiyaçlarına göre kurumlaştı ve kiliseleri olabildiğince kendi mantığına uygun hale getirdi. Netice itibarıyla kiliseyle siyasi iktidarın bütünleşme süreci yol almaya devam etti ve aynı halife gibi, krallar ve senyörler az-çok kutsal şahsiyetler haline geldiler.

Hıristiyanlık zamanla din adamları ve kendilerini din adamları gibi Hıristiyan saymaktan çekinmeyen iktidarın "laikleri" tarafından ortak yönetilen "gevşek" bir teokrasiye benzedi.

Restorasyon gericiği dönemi Fransa'sında Joseph de Maistre'in demokrasinin bir saçmalık, tehlikeli ve canice bir hezeyan olduğunu ilan etmesini anlamak zor değildir, zira ona göre yasaları sadece Tanrı koyabilirdi. Yapılması gereken, daha iyilerini keşfetmek için kafa yormak değil Tanrı'nın koyduğu yasaları uygulamaktır. Öyle bir cümle ki, kelimesi kelimesine aynısını Ayetullah Humeyni veya Şeyh El Ezher'da yazabilirdi...

Eski Tartışmadan -İmanla (Dinle) Akıllı Uzlaştırmak Modern Tartışmayla Sosyal İktidarı Laikleştirmek Yasaları sadece Tanrı yapar demek, teoride güzel görünse de, pratikte durum o kadar kolay değil. Hıristiyanlar ve Müslümanlar bunu kendi yaşam alanlarında yaşayarak öğrendiler.

Yüksek düzeyde uygarlaşmış Ortaçağın Müslüman ve Hıristiyan toplumları aynı önemli sorunla karşılaşmışlardı: Akılla din (iman) nasıl bağdaştırılacaktı? Daha açık ifade etmek gerekirse, iktidarın meşruluk temelini oluşturan dinle akıl nasıl uzlaştırılacaktı? Zira sadece günlük teknik yaşamın dayattığı sorunları çözmek için değil, yeni ihtiyaçlara cevap verebilmek için de yeni yasalara ve düzenlemelere ihtiyaç vardı.

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve diaspora Yahudileri bu sorunu aynı yöntemlerle [Aristo Skolâstigi] aynı şekilde çözdüler ve parlak sonuçlara vardılar, ama bu ne Yahudi, ne Müslüman ne de Hıristiyan'dı, fakat Grek'ti. Öncüler, Müslümanlarda İbn-i Rüşd, Hıristiyanlarda Saint Thomas d'Aquin, Müslüman

dünyasında yaşayan Yahudiler için Maimonidler daha da ileri gideceklerdi. Dogmaları görecelileştirdiler, gerektiğinde kutsal metinleri yeniden yorumladılar. Eksikliklerini giderdiler, metne bağlı okumayı terk edip onun yerine daha geniş yorumları koydular ve eğitici bir örnek oluşturdular. En cesurları [İbni Rüşd gibi] sapkın sayılıp iktidarın adamları, muhafazakâr yorumcular tarafından mahkûm edildi. Fakat artık bunların bir önemi yoktu. Hareket halindeki Avrupa toplumları bu öncülerin açtığı yolda ilerlerken, aynı şeyi yapmayı reddeden Müslüman dünyası bugün dahi içinden çıkamadığı bir gerileme dönemine girdi. İbn'i Rüşd'ün hasmı, muhafazakâr İslam'ın sözcüsü Gazali, "devrimci" İran'ın Ayetullah'larının, El Ezher'in ve Suudilerin bugüne kadar her konudaki referansı olmaya devam etti.

Hiristiyan Batı Avrupa Moderniteyle birlikte, özellikle de Aydınlatma Felsefesiyle, eski tartışmalardan çıkıp yenisine girdi.

O eşik aşıldıktan sonra artık sorun imanla akli uzlaştırmak değil, akılla özgürleşmeyi (emansipasyon) uzlaştırmaktı. Akıl, imana (dine) ait alanı inkâr etmeden bağımsızlığını ilan etti. Artık imanla ilgili değildi... Bundan sonra sorun, yeni gereksinimleri meşrulaştırmak olacaktı: Bireysel özgürlük alanını genişletmek, yasaları tersinden okuma riskiyle karşı karşıya olan toplumun özgürleşmesi, kendi geleceğini biçimlendirmesi... İşte modernite geçmişten tam olarak böyle bir kopuş anlamına geliyordu.

Bu yeni anlayış gayet açık bir biçimde laikliği gerekli kılar ki, din dahil her türlü sosyal ötesi referansın terk edilmesini gerektirir. Elbette farklı burjuva toplumları özel durumları gereği, bu alanda farklı mesafeler kaydettiler.

Modern Hiristiyanlık bu derin sosyal dönüşüme uyum sağladı. Bu amaçla baştan aşağı yeni bir yorum geliştirdi, dinin kendi yasasını dayatmasına karşı çıktı, din karşıtlarıyla inananların rekabet ortamında ve bir arada yaşaması gereğine vurgu yaptı. Bu önemliydi zira böylece Hiristiyanlar ataları tarafından Tanrıya izafe edilenin, pek de tevatür edilen gibi olmadığını keşfettiler.

Ve modern Hiristiyanlık dogmadan arınmış bir din haline geldi.

İmanla Akli bağdaştırma girişimlerinin kat ettiği mesafenin güdük kalması kaçınılmazdı. Zaten Müslümanlarda ve Yahudilerde ilerlemenin önü Eski sorunsala hapsolüp tıkanmıştı, bidayetteki Ortodoksluğa dönüşle de yenilgiye uğradı. Buna karşılık, Hiristiyan Batı dünyasında aynı ilerleme — önceden zorunlu olarak tasarlanmamış olsa da- kendi kendini aşmasını sağladı.

Yahudiliğin ve İslam'ın tarihsel oluşumu, toplumun (Yahudi veya Müslüman) gerçek kralının Tanrı olduğu düşüncesine dayanıyordu.

Çağımızın İslam fundamentalizminin yeniden gündeme getirdiği "hâkimiyet" ilkesi, aslında tüm muhtemel sonuçları çıkarmak üzere bu ilkenin daha da aşırı ifadesinden başka bir şey değildir. Daha da ötede, Yahudilik ve Müslümanlık kendi ilk kutsal metinlerine [Tevrat ve Kur'an] en katı yorumu yapmayı yeğliyorlar: Bu katı anlayışa göre orada fazladan bir tek kelime bile yoktur. ... Müslüman ve Yahudi halkları yorumcu halklardır. Yahudilikteki talmud'un ve Müslümanlıktaki fıkıh'ın Hiristiyanlıkta karşılığı yoktur.

Şüphesiz Yahudilik ve Müslümanlıktaki bu ilke ortaklığı, Yahudi ve Müslüman toplumlarının bilinen birçok veçhesini de açıklıyor. Zira kutsal metinler son tahlilde en ince detaylarına varıncaya kadar [kişi hukuku, ceza hukuku, medeni hukuk, dinsel törenlerin usul ve sırası...] günlük yaşamı düzenleyen birer yasa denemesi —anayasa sayılabilirler. [Suudi Arabistan Kuran'ı devletin politik anayasası sayıyor]. Defaten yazılıp söylendiği gibi, bu durumda müminler tamamıyla Tanrı'nın iradesine tabi olmak üzere kendi isteklerinden vazgeçmeye davet edilmiş oluyorlar.

İşte akılla dinin uzlaştırılması Müslümanlarda İbni Rüşd'ün, Yahudilerde çağdaşı Maimonide'in biçimlendirdiği söz konusu iki ilkenin dayattığı sınırlar dahilinde gerçekleşecekti. Azhari ve Gazaliyle Kelamin, Judah Halevy'nin talmudçu yorumunun geri dönüşüyle, her iki durumda da geleneksel tepki galip geldi. Her iki durumda da gerçeğin akılda değil, vahiyde olduğu ilan edilecekti. Artık Müslümanlarda ve Yahudilerde felsefe sayfası kapanmıştı. Müslüman toplumlarında bu duruma önce duraklama arkasından da gerileme eşlik edecekti. Dinde reformun bu şekilde başarısızlığa uğraması, şekilci, yasallıkçı, ayıncı bir din yorumunun ön plana çıkmasına neden oldu. Bu tür bir kısırlaşma her iki durumda da mistik tarikatların -Müslümanlarda Sufiliğin, Yahudilerde cabbalistler'in- ortaya çıkmasıyla ödünlenme yoluna gidildi ki, bunlar da büyük ölçüde Hindistan kökenli geleneklerden ödünç alınmış yöntemlerdi.

Netice itibariyle Hıristiyanlık daha esnek olmayı başardı ve bu yüzden yukarıda belirtilen nedenlerle de, akıl- iman uzlaşması utkunun dışına çıkabildi, velhasıl o çemberi yarıdı. Şu nedenle ki, Hıristiyanlık bu dünyada Tanrı'nın krallığını teklif etmiyordu, aynı şekilde Hıristiyan din adamları da bir pozitif hukuk sistemi oluşturmaya yeltenmediler. Ve şu alışılabilir paradoks ortaya çıktı: Her ne kadar Katolik Kilisesi oldukça katı örgütlenmiş ve dinin yorumunu dayatacak resmi bir otoriteye sahip olsa da, akılla imanı uzlaştırma yeni sorunsalının baskısına karşı koyamadı. Bu durumda Hıristiyanlık aklın yeni özgürleştirici anlayışına adapte olurken, peygamber sonrası dönemde İslam'da böyle bir otoritenin mevcut olmayışı, Yahudilikte de Süleyman Peygamber Tapınağı'nın yıkılıp, Sanhedrin'in [Yüksek Yargı Kurulu] dağılmasından sonra bidayetteki Ortodoksluğun devamına engel olunamadı.

İster dini kökenli ister politik kökenli olsun, sürüp giden anti- semitizm —özellikle de Doğu Avrupa'da- Yahudilikte —Hıristiyan kökenlilerde de olduğu gibi- reformun başarılı olmasını engelledi. Gettolarda bir karşı reform hareketi başladı ve hasidizm şeklini aldı ki, bu Yahudilere toplumdaki aşağı statülerini Tanrı sevgisine sığınarak ödünleme imkânı sağlıyordu.

Modern kültür ne Hıristiyan, ne de Yahudi-Hıristiyan'dır, ama burjuvadır.

Çağdaş düşünürler artık ne Yahudi'dir ne de Hıristiyan. Burjuva medeniyeti de Hıristiyanlığın -veya Yahudi-Hıristiyanlığın eseri değildir. Tam tersine Hıristiyanlık ve Avrupalı Yahudilerin judaizmi burjuva uygarlığına uyum sağlamışlardır. Kendi payına İslam'dan da aynı şeyi yapması beklenir. Bu İslam toplumlarının dünyanın biçimlendirme sürecine katılmalarının, kendi kendilerini dışlamaktan vazgeçmelerinin de koşuludur.

4. Reform: Hıristiyanlığın Moderniteye Adapte Olmasının Muğlak İfadesi

Katoliklik, hiyerarşik yapısı gereği Modern zamanların meydan okuması karşısında uzunca bir süre katı bir tutum benimsese de, sonuçta kendini dogmaların yorumuna açtı ve kayda değer sonuçlara ulaştı. Doğrusu söz konusu durum dikkate alındığında ve bugünün dünyasında -özgürleşme (kurtuluş) teolojisinin şimdilerde yaptığı gibi- dini yorumlardaki yeni açılımların Protestanlardan ziyade Katoliklerde uygun bir düşünce zemini bulması benim için şaşırtıcı değil.

Reforma Eşlik Eden Dinde Geri Gidiş Örnekleri de Eksik Değildi

XVII. yüzyılda İngiltere'den göç etmek zorunda kalan Protestan mezhepleri, ne Katoliklerin ve Ortodoksların, ne de —aynı aşırılıkta olmasa da - Avrupa Protestanlarının ve İngiltere egemen sınıfların dini olan Anglikanların çoğunluğunun paylaşmadığı çok özel bir Hıristiyanlık yorumu geliştirdiler.

Birleşik Amerika'nın Kuzey doğu eyaletlerine [New England] damgasını vuran Protestanlığın bu özel biçimi, günümüze kadar Amerikan ideolojisini derinden etkiledi. Zira yeni Amerikan toplumu söz konusu özel Protestanlık yorumunu kıtayı fethetmenin aracına dönüştürmüş ve İncil'e gönderme yaparak meşrulaştırmıştı [Amerikan söyleminde vaat edilen toprağın İsrail tarafından şiddetle fethi temasının bıkmıp usanmadan tekrarlanması gibi...]. Amerika Birleşik Devletleri daha sonra Tanrı'nın kendilerine verdiği görevi gerçekleştirme projesini tüm dünyaya teşmil edecekti. Zira Amerikan halkı kendini "seçilmiş halk" sayıyor, aynı Nazi terminolojisindeki Herrenvolk gibi. Şimdilerde Herrenvolk söyleminin geçerli olduğu dönemde gibiyiz. Bu yüzden Amerikan emperyalizminin ["imparatorluk değil"] kendinden öncekilerden daha vahşi oluşunu açıklayan budur. Zira onlar hiç değilse kutsal bir misyonun taşıyıcısı olduklarını iddia etmiyorlardı.

Her halükarda ister Katolik veya Protestan, ister şu veya bu dini ekol olsun, reel iktidarın organizasyonunda ve işleyişinde dini yorumların belirleyici, bağımsız bir rol oynadığını düşünmüyorum.

Geçmiş, olayların zoruyla atadan oğulla geçen bir şey değildir. Değişmeden kaldığı izlenimi verdiğinde bile tarih, toplumları ve dini yorumları dönüştürür ve her zaman sosyal realiteyle eklemlenen kimi veçheleri değişikliklere uğrar.

İlerleyen dönemde, birincisi Avrupa ile Amerika Birleşik Devletlerinin tarihsel güzergâhları farklıydı, ikincisi de ister Katolik isterse de Protestan olsun, Avrupa toplumlarıyla Amerikan toplumu bugün farklı politik kültüre sahiptir.

Politik kültür uzun dönemde yaşanmış olanın ürünüdür ve her ülkenin de kendine özgü bir politik kültürü vardır. Bu beyanda Amerikan politik kültürü onu Avrupa kıtasındaki tarihsel kültürden ayıran özelliklere sahiptir: Yeni İngiltere'nin aşırı Protestan mezhepleri tarafından kurulması, Yerlilerin jenosidi, Siyahların köleleştirilmesi, XIX. yüzyılda göç dalgalarının birbirini izlemesini eşlik eden "cemaatçilik"...

1789 devrimcilerinin pek övdükleri, şimdilerde daha da ileri gittikleri "Amerikan Devrimi", sosyal içerikten yoksun, güdük bir bağımsızlık savaşıydı. İngiliz monarşisine karşı çıkan Amerikan koloni (sömürgeleri), ekonomik ve sosyal ilişkileri asla dönüştürmek istemiyorlardı, sadece karları anavatanın egemen sınıflarıyla paylaşmak istemiyorlardı, daha fazlası değil. İktidarı kendileri için istiyorlardı ama kolonyalist dönemdekinden başka -farklı- bir şey yapmak için değil, o dönemde yapılanı daha büyük karlılık ve etkinlikle yapmak, daha çok kar etmek için istiyorlardı. Hedefleri her şeyden önce Batıya doğru genişlemektir ki, bu Yerlilerin jenosidini de içeriyordu. Bu çerçevede kölecilik de hiçbir şekilde tartışma konusu yapılmıyordu. Amerikan Devrimi'nin büyük şeflerinin hemen hepsi köle sahibiydi ve bu alanda sarsılmaz ön yargılara sahiptiler.

Peşi sıra gelen göç dalgaları da Amerikan ideolojisinin güçlenmesinde önemli rol oynadı. ... Bu katılım - bireysel zenginleşme, kendi başının çaresine bakma- Amerikan sistemi tarafından büyük bir ustalıklarla özendirildi. Sınıfın bilinçlenmesini geciktirdi, tam sınıf bilinci oluşmak üzereyken gelen yeni göçler, politik netleşmeyi engelledi. Göçler eşzamanlı olarak Amerikan toplumundaki "cemaatçiliği" de özendirip güçlendirdi. Zira "bireysel başarı" herhangi bir cemaate [İtalyan, İrlanda] güçlü bir mensubiyeti dışlamıyordu, aksi halde bireysel tecrit katlanılabilir değildi. İşte kimliğin bu veçhesinin güçlenmesi -ki Amerikan sistemi bunu iyi kullanmasını biliyordu- sınıf bilincinin ve yurttaşlığın oluşması aleyhine gerçekleşecekti.

Aradaki önemli fark, söz konusu ülkelerde işçi sınıflarının durumuyla ilgiliydi. Nitekim Avrupa'da işçi sınıfı belirgin bir sınıf bilincine ulaştığı halde, ABD'de peşi sıra gelen göç dalgaları bunu engellemişti. Avrupa'da işçi partilerinin ortaya çıkması önemli bir ayırım noktasıydı. Zira Avrupa'da işçi partilerinin mücadelesiyle, liberal ideolojinin farklı versiyonlarını ve farklı değer sistemlerini dayatmıştı. Mesela, eşitlik fikrini dayattı ki, bu sadece liberalizme yabancı onunla çelişen bir şeydir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, Avrupa'da ekonomi karşısında politikanın özerkliğini korumak mümkün oldu.

ABD'de işçi partisi yoktu, hiçbir zaman da olmadı. Cemaatçi ideolojinin işçi sınıfının sosyalist ideolojisinin boşluğunu doldurması mümkün değildi. En radikalleri olan Siyahlar için de aynı şey geçerliydi. Zira tanımı gereği cemaatçilik genel ırkçılık çerçevesinde yer almakta ve kendi alanında mücadele etmektedir.

Amerikan toplumunun tarihsel oluşumuna özgü unsurlar -İncil'e dayalı egemen dini ideoloji, işçi partisinin olmayışı— fiilen [de facto] sermayenin partisi olan benzersiz bir tek parti sistemi yarattı.

Bugün Amerikan demokrasisi... İşleyişi de, seçim demokrasisi pratiğine dayalı politik yaşamın, sermaye birikimi yasası tarafından belirlenen ekonomik yaşamın birbirinden ayrılmasına dayanıyor. Üstelik bu durum radikal bir sorgulama konusu yapılmadığı gibi, tam bir genel konsensüse dayanıyor. Böylesi bir ayırım da kaçınılmaz olarak siyasi demokrasi için tüm yaratıcı potansiyelini yok ediyor. Temsili kurumlar [parlamento ve diğerleri] içi dışı değiştirilip, diktasını kabullendiği "piyasa" karşısında iktidarsızlaşıyor.

Bu yüzden Amerikan devleti sadece ekonominin hizmetindedir [sadece sermayenin hiçbir başka sosyal kaygı taşımayan sadık hizmetçisidir.] Bu böyledir zira Amerikan toplumunun tarihsel oluşumu —emekçi sınıflarda siyasi bilincin ve gerçek bir yurttaşlık bilincinin oluşup rüştünü ispat etmesini engelledi.

Buna karşılık, Avrupa'da devlet sosyal çıkarların zorunlu hesaplaşma alanı olarak, demokrasi pratiğine reel bir içerik kazandırarak, tarihsel uzlaşmaları mümkün kıldı. Eğer devlet, sınıf mücadelesi ve politik mücadele sonucu bu işlevi yerine getiremez ise ve eğer siyaset sadece sermaye birikimine hizmet ederse, demokrasi de anlamsız bir pratiğe dönüşür ki, ABD'deki durum budur.

Tüm ideolojiler gibi, Amerikan ideolojisi de "zamanın aşındırmasına" maruzdur. Yüksek oranlı ekonomik büyümenin geçerli olduğu, sosyal sorunların da "tolere edilebilir" sınırlar içinde kaldığı "sakin" dönemlerde, egemen sınıfın halk kitleleri üzerindeki baskısı zayıflar. Bir zamandan diğerine ve ihtiyaca göre söz konusu egemen sınıf, Amerikan ideolojisini hep aynı araçlarla şişiriyor: Her zaman adını kendilerinin koyduğu, tanımını kendilerinin yaptığı, tüm araçlar ve imkânlar seferber edilerek yok edilmesi gereken bir dış düşman vardır [Şeytan İmparatorluğu, Şer eksenî]. Eskiden bu komünizmdi. ... Şimdilerde "terörizm" [ki Reichstag yangınına çok benziyor], Amerikan yönetici sınıfının gerçek projesi olan gezegenin militer denetimi için harekete geçmelerine gerekçe yapıyor.

Fakat görünüşe aldanmamak gerekir. Zira asıl kuman da mevkiinde dini söylemi olan ve isteklerini gerçek iktidar sahiplerine —sermayeye ve devlet içindeki hizmetkârlarına- dayatan bir fundamentalizm değildir. İşine gelen kararları alan, bu amaçla söz konusu Amerikan ideolojisini harekete geçiren

sermayedir. Bu amaçla seferber edilen araçlar —eşi görülmemiş sistematik dezenformasyon- son derecede etkilidir. Böylece, utanç verici bir şantajla eleştirele çıkışlar tecrit ediliyor. Sonuç itibarıyla iktidar, bir zorlukla karşılaşmadan bölünükle beslenen kamuoyunu maniple edebiliyor.

5. Politik İslam

Modernite, insanların bireysel ve kolektif olarak tarihlerini yaptıkları, bu amaçla yeni şeyler keşfetme ve geleneğe itaat etmeme hakları olduğu ilkesine dayanır.

Avrupa Rönesans'ı, o dönem Avrupa'sının kapitalizmi keşfederek kendi çelişkilerine çözüm bulmasını sağlayan bir iç sosyal dinamiğin eseri idi. Arapların XIX. yüzyılda Rönesans'ı taklit ederek Nahda dedikleri öyle değildi. Nahda bir dış şoka tepkiydi. Modernitenin güçlü ve fetihçi duruma getirdiği Avrupa, Araplarda karmaşık duygular ve tepkiler ortaya çıkarıyordu: Bir yandan hayranlık çekicilik, diğer yandan da antipati [fetihlerin yarattığı nefret] uyandırıyor. Arap Rönesans'ı nitelemesi kavramın harfi harfine benimsenmesi idi. Esasen şöyle bir akıl yürütme söz konusuydu: Eğer Avrupalıların yaptığının aynısını Araplar da yapar, kendi "kaynaklarına" [özlerine] dönerlerse, kısa zamanda eski haşmetli geçmişlerine kavuşabilirlerdi. Nahda Avrupa'yı güçlü yapan modernitenin muhtevasını, ne olduğunu kavrayabilmiş değildi

Avrupalılar kendi "Rönesanslarını" oluştururken, - efsane olsa da- geçmişlerini Hıristiyanlık öncesi Eski Yunan'a dayandırdılar. Bu tür bir uydurma "özgünlüklerinin" dini veçhesini görecelileştirmeyi sağladı. Buna karşılık Araplar aynı analogiyi oluştururken, kendi geçmişlerini İslam'a dayandırdılar. Bunun için de Cahiliye denilen dinsizlik dönemi Eski Ortadoğu medeniyetinin mirasını ve o mirasın katkılarını silmeleri gerekiyordu.

Nahda dinin politikadan ayrılması demek olan laikliğin önemini kavrayamadı. Oysa laiklik politikanın özgür keşif alan haline gelerek, modern anlamda demokrasinin önkoşulunu oluşturur. Nahda dini karanlıkçı sapmalardan temizleyip yeni bir okumayla laikliğin yerine ikame edebileceğine inanıyordu. Arap toplumları bugüne kadar laikliğin Batıya mahsus bir "özgünlük" değil, modernitenin bir gereği olduğu gerçeğini kavramakta yetersiz kaldılar. Nahda, gelenekten kopma hakkı demek olan demokrasinin önemini de anlayamıyor. ... Nahda'nm anlamadığı bir şey de, modernitenin kadınların özgürleşmesine de esin kaynaklığı etmesi, bu amaçla yeni şeyler keşfederek gelenekten kopmanın önünü açmasıdır. ... Dolayısıyla Nahda, Arap toprağında modernitenin doğuşu değil, onun boş çıkarılmasıydı.

Arap toplumları hala moderniteye girebilmiş değiller ama günlük yaşamlarında modernitenin meydan okumasının sonuçlarını açıkça yaşıyorlar ve hala büyük ölçüde otokratik iktidar ilkelerini kabulleniyorlar.

Modernite dışı olma ilkesinin ötesinde otokratik iktidar, meşruiyetini gelenekten alıyor. Kimi yerde Fas'ta olduğu gibi dini ve milli bir monarşi, başka yerlerde de Basra Körfezinde olduğu gibi, kabile monarşisi biçiminde tezahür ediyor. Fakat Arap dünyasında Irak ve Cezayir'deki gibi oldukça geniş bir alanda Osmanlı İmparatorluğundan miras başka bir gelenek biçimi daha geçerli ki, ben bunu "Memluk iktidar geleneği" olarak nitelendiriyorum.

Peki, söz konusu olan nedir? Bu, karmaşık bir sistemdir ki, savaş adamları —askeriye- tacirler ve din adamlarının [az çok hiyerarşik, merkezi veya dağınık] şahsileşmiş iktidarına dayanıyor. Adam diyorum zira kadınların herhangi bir iktidar sorumluluğu almaları daha baştan engellenmiş durumdadır. Söz konusu siyasi örgütün üç bileşeni [asker-tacir-din adamı] sadece üst üste gelmiş değildir, tek bir iktidar gerçekliğinde tam bir bütünleşme söz konusudur.

Memluklar, meşruluklarını bir tür Dar-ül İslam ve Dar-ül Harb [İslam yasalarına tabi barış alanı/cihadın — kutsal savaşın- devam ettiği Müslüman olmayan alan-] karşıtlığına dayanan bir İslam anlayışından hareket eden savaş adamlarıydı. Bu yüzden, fetihçi ve sömürgeci Selçuklu Türklerinin, daha sonra Osmanlıların kendilerini Gazi saymaları ve askeri bir politik yönetim anlayışını dayatmaları boşuna değildir. Aynı şekilde Memluk sisteminin o zamana kadar Haçlıların işgal altında tuttıkları bölgeleri kurtaran Selahaddin döneminde oluşması da bir tesadüf değildir. Çağdaş popülist ve milliyetçi iktidarlar tarafından Selahaddin'in saygı ve hayranlıkla anılmasının da bir tesadüf olmadığı gibi. Fakat onun yarattığı sistemin neden olduğu yıkım sorgulama konusu olmak bir yana hiçbir zaman akla bile gelmez. Haçlıların bölgeden kovulmasından sonra [Türk-Arap karışımı] Arap dünyası feodal bir militarizasyon sürecine girdi ve kendi içine kapandı. İlk halifelik döneminin parlak uygarlık yüzyılları geride kaldı, oysa aynı dönemde Avrupa feodalizmden çıkmaya ve moderniteyi keşfetmeye başlamıştı ve dünyayı fethetmeye hazırlanıyordu.

Memlûklar İslâm'ın korunması işlevi karşılığında din adamlarına dogmaları yorumlama, kendi adlarına hukuku uygulama, toplumun ahlak polisi olma tekeli tanıyorlardı. Sadece bildik sosyal boyutuna indirgenmiş din — önemli olan sadece ayinlerdir anlayışı- savaş adamlarının otokratik iktidarı tarafından başarıyla araçlaştırılmıştı.

Ekonomik yaşam askeri-politik iktidarın kaprislerine terkedilmişti. Köylülük mümkün olan her koşulda bu yönetici sınıfın sömürsüne ve içdişleştirilmiş özel mülkiyete tabi idi [zaten özel mülkiyet İslâm'ın kurucuları tarafından kutsallaştırılmıştı]. Aynı şey ticari kar için de söz konusuydu.

Memlûk iktidarı doğal olarak ufalanmış bir otokratik iktidardan yanaydı. Biçimsel olarak Halife-Sultan'a tabi olsalar da şahsi iktidalarını dayatmak için kendilerini başkentten (İstanbul) ayıran uzak mesafeden yararlanıyorlardı ve hakim oldukları bölgede gerçek iktidardılar. Merkezîyetçi devlet geleneği binlerce yıllık geçmişi olan Mısır'da olduğu gibi, asker aygıtı denetim altına almak için sayısız girişimler söz konusuydu. Bu yüzden Mehmet Ali Paşa'nın ancak Memlûkları katlederek iktidarını kurabilmesi bir tesadüf değildir. Onun yerine de bütünüyle kendi iktidarına tabi asker- toprak aristokrasisi ittifakını ikame etmişti. Tunus Beyleri aynı şeyi daha mütevazı ölçekte gerçekleştirdiler. Cezayir'deki Beyler ise bunu asla başaramayacaktı. Osmanlı Sultanlığı da, Türk, Kürt, Anadolu Ermenileri ve Suriye'deki tarihsel Arap eyaletlerini ve Irak'ı birleştirerek, "modernleşmiş" benzer bir iktidar oluşturdu.

Modernleşme miydi? Yoksa sadece otokrasinin modernleşmesi miydi? Aydınlanmış despotizm miydi? Yoksa sadece despotizm miydi? Farklılaşmalar ve dalgalanmalar hep bu 'alan' içinde kaldı ve asla daha öteye gitmesi mümkün olmadı.

Şüphesiz tipik Memlûk modeli gerçek yaşamda çok farklı durumlarla yüz yüze geliyordu ve bunlar da onu fiilen sınırlandırıyor. Dağlara sığınmış köylü toplulukları [Kabililer, Maronitler, Dürziler, Aleviler...] her yerde az çok mevcut sufi tarik aşiretler, egemen iktidarı uzlaşmaya ve boyun eğmeyenleri tolere etmeye zorluyordu.

Müslüman halkların ve İslâm'ın da dünyanın başka yerlerindeki halkları gibi bir tarihleri var. Orada söz konusu olan da akılla din arasındaki ilişkinin farklı yorumları, ortaya çıkan dönüşümlere toplumun ve dinin farklı uyumlarından başkası değildir. Bu tarihsel gerçek, sadece Avrupa-merkezli söylem tarafından değil, İslami olduğunu söyleyen çağdaş hareketler [siyasi İslâm] tarafından da inkâr edilmektedir. Her ikisi de aynı kültüralist önyargıyı paylaşıyorlar. Bu garip anlayışa göre, farklı tarihsel güzergâh izlemiş halklar ve onların dini ve kültürü kendine özgüdür, değişmez-bozulmaz ve ebed müddet [sonsuz kadar] geçerlidir. Siyasal İslâm Batılıların Avrupa-merkezciliğine tersinden bir Avrupa merkezcilikle karşı çıkıyor.

Aslında İslâm'dan esinlendiğini söyleyen hareketlerin ortaya çıkması, gerçekte var olan kapitalizmin ortaya çıkardığı yıkıcı sonuçlara ve ona eşlik eden yarım kalmış, güdük, aldatıcı moderniteye şiddetli bir tepkinin dışı vurumudur. Söz konusu halklara teklif edeceği hiçbir şeyi olmayan bir sisteme karşı tamamıyla meşru bir tepkinin ifadesidir.

Kapitalist moderniteye [aradaki farkı dikkate almadan tarihsel sosyalizm deneyleri de ona dahil edilerek] alternatif olarak sunulan İslami söylem, asla İslami değil, politik niteliktedir. Bozulmazcı ve fundamentalist adlandırması —ki, eksen gülünç durumlara düşüyor— kendi halklarından çok Batı'ya hitabeden bazı Müslüman aydınların dışında pek dikkate de alınmıyor.

Zira teklif edilen İslâm, her türlü dini özgünleşmeye düşmandır. Politik İslâm, insanları özgürleşmeye değil, tabi olmaya davet ediyor. İslâm'ı özgürleştirici tarzda yegâne okuma girişimi Sudanlı Mahmut Taha'ya aittir. Taha Hartum iktidarı tarafından ölüm cezasına çarptırılıp idam edildi.

Politik İslâm, Pakistanlı Mewdudi tarafından olduğu gibi kopya edilmeden önce, İngiliz egemenliğinin hizmetindeki oryantalistler tarafından icat edilmişti. Amaç inançlı Müslümanların kendisi de Müslüman olmayan bir devletin otoritesi altına giremeyeceğini "kanıtlamaktır". Bununla Hindistan'ın parçalanması amaçlanıyordu, İslâm'da dinle devletin birbirinden ayrılması mümkün olmadığına göre...

Siyasal İslâm özgürleştirici modernite kavramını reddettiğinde, demokrasi ilkesini de — koyduğu yasalarla kendi geleceğini kurma özgürlüğünü de- reddetmiş oluyor.

Her ne kadar Siyasi İslâm, İslâm'daki şura ilkesini bir demokrasi ilkesi saysa da bu uygun bir yaklaşım değil. İbda (keşif) yasaklandığı sürece, geriye içtihat'ın yorumu kalıyor. Öte yandan şura, pre-modern ve pre-demokratik tüm toplumlarda görülen çok sayıdaki 'danışma' biçimlerinden biridir. Elbette

içtihat (yorum) da yeni ihtiyaçların dayattığı reel dönüşümlerin aracı olabiliyor. Fakat dayandığı ilke gereği — geçmişten kopuşun reddi- sosyal değişim ve demokrasi mücadelesini çıkmaza sokuyor.

Zaten bu hareketlerin söylemi de tarihsel İslam'la Yunan felsefesi arasındaki etkileşimin sonuçlarını reddeden, buna karşılık İbni Taymiya gibi Orta Çağın genci din alimlerinin eserlerini tekrarlayıp duran Wahabit İslam'dan başkası değildir. Her ne kadar bazı öncüler bu yorumu “kaynaklara [peygamber dönemine] dönüş” olarak sunsalar da, asıl söz konusu olan, bir kaç yüzyıldır gelişmesi sekteye uğramış, iki yüz yıl önce geçerli yorumlara geri dönüşten başkası değildir.

Siyasal İslam, maalesef çok sık ifade edilen laikliğin aşırılıklarına tepkinin bir sonucu değildir. Zira modern dönemlerin hiçbir Müslüman toplumu - çöken Sovyetler Birliği'ndekiler hariç- hiçbir zaman gerçekten laik olmadı. Herhangi bir “ateist” iktidarın zulmüne de maruz kalmadı. Yarı-modern Türkiye devleti, Nasır'ın Mısır'ı, Baasçı Suriye ve Irak, kendi siyasi amaçlarını meşrulaştırmak için, din adamlarını ehlileştirmekle yetindiler [geçmişte de ekseri yapıldığı gibi]. Laiklik düşüncesi eleştirel bilince sahip kimi sınırlı aydın çevreler tarafından dile getiriliyordu ama bu tartışmaların devlet üzerinde kayda değer bir etkisi olmadı. Milliyetçi projeye üstün geldiğinde geriye gidiler bile söz konusuydu. ... Bu sapmanın açıklaması zor değil. Demokrasiyi reddeden söz konusu rejimler, onun yerine “cemaat homojenliğini” koyuyorlar, o kadar ki, çağdaş Batı'da gerilemekte olan demokrasi bile tehlikeli sayılıyor.

Politik İslam, söz konusu ülkelerde daha şimdiden hayli yol almış durumda ve “Memluk” iktidarı tipi bağınaz bir teokratik düzen kurmak istiyorlar. Her türlü yaşamın üstünde durup [şeriatın başka yasa tanımama ikilyüzlülüğü] iki yüz yıl öncesinin militer kastına gönderme yapan, ekonomik yaşamın meyvelerine el koyan, - realizm adına- kapitalist küreselleşmede bir alt-statüye çoktan razı olan, bölgenin Arap Milliyetçiliği sonrası perişan rejimlerine bakarak, ikiz kardeşleri politik İslamcılar hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Bu temel yaklaşım çerçevesinde, “radikaller” denilen politik İslam akımıyla, daha “ılımlı” bir görüntü verme gayreti içinde olanlar arasındaki fark önemsizdir. Her ikisinin de projesi aynıdır.

İslamcı hareketin güçlenmesi ve sosyal planda gerici, politik planda Amerikancı Şah diktatörlüğüne karşı mücadelenin aynı zamana rastlanması, başlarda kafa karışıklığı yaratsa da, bizzat İran örneği bu genel kuralın bir istisnası değil. ... O günlerin yaygın bir deyişle, *Türbanlılar* [din adamları] diktatörlüğünün, *Kasketliler* diktatörlüğünden [askerler ve teknokratlar] nöbeti devralmasıyla, ülke ekonomisinde müthiş bir kötüleşme ortaya çıktı. ... Dolayısıyla, İran'daki politik İslam çıkmazda. Bundan böyle İran halkının yürüteceği sosyal mücadele, eninde sonunda ve açıkça, din adamları kurulunu sosyal ve politik toplumun tüm kurumlarının üstünde tutan Velayet- Fakih'i reddetmeleriyle sonuçlanacaktır. Bu onların başarısının önkoşuludur.

Siyasal İslam. Son tahlilde kapitalist kompradorlaşma ya uyum sağlamaktan başka bir şey değil. Bu yüzden “İlimlilik” iddiasındaki versiyonu da söz konusu halklar için asıl tehlikeyi oluşturuyor. “Radikallerin” şiddeti devleti istikrarsızlaştırarak “yeni komprador” iktidara zemin hazırlıyor. ABD'nin başım çektiği Üçlünün [ABD, Avrupa, Japonya] ılımlı İslam'a verdiği “ince destek”, hakim büyük sermayenin küreselleşmiş neo-liberal düzen projesiyle de uyum halindedir.

Küreselleşmiş liberal kapitalizmle politik İslam ikilisi arasında çelişki değil, tam bir uyum ve tamamlayıcılık söz konusudur. Günümüzde pek revaçta olan Amerikan tarzı cemaatçilik ideolojisi, sınıf bilincini ve sosyal mücadeleyi aşındırıp yok sayarak, onun yerine sözde “kolektif kimliği” ikame etmeyi amaçlıyor. Bu ideoloji, sermayenin egemenlik kurma stratejisi tarafından bütünüyle araçlaştırılmış durumdadır. Büyük sermayenin ideolojisi, gerçek dünyadaki reel sosyal çelişkilerin yerine, muğlak, ebed-müddet geçerli hayali kültürleri koymaktadır. Sonuç itibariyle politik İslam bir cemaatçilikdir.

G7'ler özellikle de ABD diplomasisi politik İslam'ı destekleme tercihi yaptığında ne istediğini gayet iyi biliyorlar. Afganistan'da İslamcılara boşuna “özgürlük savaşçısı” denmemiştii. Oysa İslamcıların Afganistan'da korkunç komünist diktatörlük sayıp mücadele ettiklerini söyledikleri, aslında kızları okula yollamayı başaran modernist —popülist aydın despotlardı. Mısır'dan Cezayir'e yaptıkları da aynı şeydir. Muhtemelen Irak'ta da Baas diktatörlüğünün yerine, “dost” İslamcılarını yerleştirmeye hazırlanıyorlar... Politik İslam'ın eninde sonunda söz konusu halkları güçsüz ve iktidarsız bırakıp, bir zorlukla karşılaşmadan kompradorlaştıracak “fazilete” sahip olduğunu biliyorlar.

Amerikan yönetimine özgü hayasızlık, Politik İslam'dan ikinci bir yarar sağlamayı da başarıyor. Taliban türü rejimlerin sapkınlığı [aslında sapkınlık da sayılmaz zira ortaya çıkan durum doğrudan programlarının

bir gereğidir] gerektiğinde emperyalizmin hoyratça saldırılarının gerekçesi de yapılabilir. Aslında Politik İslam'ın asıl kurbanları olan halklara izafe edilen vahşet de, İslam düşmanlığını "İslamophobie" sürekli kaşıyıp canlı tutuyor. Bu da, her seferinde daha da kutuplaştırıcı olmak durumunda olan dünya ölçeğindeki bölünmüşlüğü (apartheid) kabullendirmeyi kolaylaştırıyor.

III. TARİHSEL MATERYALİZM VE TARİHSEL MARKSİZMLER

1. Marksizm " piyasaların işleyişinin bilimsel tahlili" değildir. Ondan fazlası ve bütünüyle farklı bir şeydir. Marksizm'i kapitalizmin ekonomi politığıne indirgemek, (burjuva) ekonomizmi alanına hapsolmaktır.

Marx'ın yapmak istediğiyse bambaşka bir şeydir. O, özellikle tarihsel gelişmenin bir aşaması olarak kapitalizmin özgüllüğüyle ilgili başka sorular sorar. Bu anlayıştan hareketle, "bir fetiş olarak meta yı" [meta yabancılaşması] kapitalizmin özgünlüğü sayar ve tahlilinin merkezine yerleştirir. Bu yabancılaşma, toplumun ekonomik kerte tarafından yönetildiği, dolayısıyla, ekonomik kertetenin son kertede değil, basbayağı belirleyici olması demektir. Böyle anlaşılınca, ekonomiyi yöneten yasalar "doğa yasaları" gibi toplumun dışında nesnel yasalar gibi görünür. Önceki sistemler böyle değildi, orada belirleyici kerte ekonomik olan değildi.

Kapitalizme özgü bu yabancılaşmayı, değer kavramı ifade eder. Mark'sın gerçekçi değişim değeri eleştirisi [fiyatların değerden farklı olduğu, aynı şekilde fiyat olarak hesaplanan kar oranının da değer olarak hesaplanandan farklı olduğu tespitine bakarak, Marksist değer teorisinin "yanlış" olduğunu ileri sürmek] Marx'ın ortaya attığı soruyu anlamamaktır. İki kar oranı arasındaki fark gereklidir, aksi halde sermayenin emeği sömürüsü [kapitalizm öncesi dönemlerdeki gibi] saydam hale gelir ki, sömürü saydam hale gelirse kapitalizm de kapitalizm olmaz. Kapitalizm demek sömürünün saydam olmaması demektir ki, ancak o zaman ekonomik "yasalar" kendilerini birer doğa yasası gibi dayatabilirler. Değer yasası sadece kapitalist ekonomik sistemi yönetmekle kalmıyor, bu sistemde değer sosyal yaşamın tüm veçhelerini belirliyor. Netice itibarıyla, piyasa ekonomisi, piyasa toplumu halini alıyor.

Bu yüzden Marx, piyasanın işleyişinin doğal sonucu olan bir (anlamsız) "genel denge" varsayımında bulunmuyor. Tam tersine Marx'a göre piyasalar [tabii kapitalist piyasalar da] doğası gereği istikrarsızdır. Sistem hiçbir zaman herhangi dengeye ulaşmadan bir istikrarsızlık durumundan diğerine savrulur.

O zaman asıl yapılması gereken, her bir dengesizlik durumunu açıklamaktır. Bunu da sosyal güç ilişkilerini [sınıf mücadelelerini, sermayenin egemenlik biçimlerini, somut olarak bu egemenliğin gerektirdiği hegemonik sınıf ittifaklarını, yani siyaseti] dikkate almadan yapmak mümkün değildir. İşte, gerçekte var olan kapitalizmin tarihini belirleyen bu ilişkiler, onlardaki değişimlerdir [başka türlü söylenirse sosyal düzenlemelerdir]. Ekonomi ve politika birbirinden ayrılabilir, koparılabilir değildir. Gelecek belirsizdir zira sınıf mücadelesinin seyri tarafından belirlenmektedir.

Marx'ın projesi ekonomik olanla değil, tarihsel materyalizmle ilgilidir.

2. Gerçekte var olan kapitalizm, aynı rotada ilerleyen, az çok gelişmiş kapitalist sosyal formasyonların bir bütünü olarak tahlil edilebilir mi? Yoksa onu, karmaşık ve kutuplaşmış bir bütün olarak mı ele almak gerekir?

Bu soru Marx ve Engels'de açık bir cevap bulmaz.

Bu ikili tespitten bir sonuç çıkarmak gerekirse: Kapitalizmde [ve ekseri tüm kompleks sistemlerde] bütün (dünya) parçaları (uluslar) belirler, parçalar bütünü değil. Öte yandan bütün, parçaların toplamı değil, onların bir bileşimidir. Buradan şu sonuç çıkar: Birincisi, kutuplaşma dünya kapitalizmine içkindir; ikincisi ve onun bir sonucu olarak, "azgelişmiş ülkeler" onların gelişmiş kapitalist ülkeleri "yakalamalarını" sağlayacak bir yolda ilerlemiyorlar, "yakalama" mümkün değildir.

ORTADOĞU'DA "SOSYAL HAREKETLERİN" MUĞLÂKLİĞİ VE ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE

1. Sorgulanması Gereken Çeşitlilik

Ezilen, sömürülen, egemenlik altında tutulan halkların ilerlemesinin önünü açacak, çeşitlilik içinde bir birliktelik nasıl sağlanabilir? Böyle bir birliktelik kimlerle oluşturulmalıdır? Hangi hareketler ortak amaçlar için bir araya gelebilir?

Tahlilin başında ifade etmek gerekir ki, bugünün dünyasında iktidardaki sınıfların tamamının neo-liberal projesi sürdürülebilir değildir.

Söz konusu proje, her türlü kısıttan arınmış ekonomik piyasanın işleyişiyle toplumsal yönetimin mümkün ve arzulanır bir şey olduğunu ileri sürüyor. Bunun mümkün olduğu düşünülüyor; zira düzenlenmemiş, kendi haline bırakılmış piyasanın eğilimsel arz/talep dengesini sağlayacağı varsayılıyor. Böyle bir şeyin gerekli ve arzulanır olduğu söyleniyor; çünkü böyle bir genel dengenin sonuçta ekonomik etkinliği de sağlayacağı varsayılıyor [buluşların yarattığı yenilikçi dinamizm sayesinde]. Üstelik bunun sosyal planda da optimal olduğu söyleniyor [tüm toplum kesimlerinin genel ilerlemeden yarar sağlayacağı varsayıldığı için...]. Giderek daha da karmaşık hale gelen konvansiyonel ekonomik düşüncenin ne tür formülasyonu olursa olsun, bu çocuksu ufkun ötesine bir türlü geçemedi. Bu öyle bir düşünce ki, ne bu dünyanın gerçeğiyle, ne de bilimsel tahlilin gerektirdiği tutarlılıkla bir ilgisi var. Aslında söz konusu olan bayağı anlamdaki ideolojiden başka bir şey değildir. Öyle bir ideoloji ki, bu tür bir sosyal yönetimin yegâne "rasyonel" yönetim tarzı olduğunu, dolayısıyla da en iyisini gerçekleştirdiğini iddia ediyor. Söz konusu ideoloji "apolitik" bir ekonomik yönetim varsayıyor ki, orada devlet sadece bir "gece bekçisi" rolü oynamalıdır. Oysa -hayali olmayan gerçek tarih, ekonomiyle devletin karşılıklı çatışma ve tamamlayıcılık ilişkisine dayanır. Her birinin yeniden üretimi, ancak çatışmalı tamamlayıcılık koşullarında mümkün olabilir. Dolayısıyla devlet, kaçınılmaz olarak, farklı sosyal çıkarların uzlaşmasının somutlandığı yerdir. Elbette bunların bir kısmı çatışmalı bir kısmı da yöneşiktir. Söz konusu uzlaşma da her zaman tarihseldir, belirli bir ana ve belirli bir duruma özgüdür.

Sorun, küreselleşmiş neo-liberal projenin saçma/anlamsız olup olmadığı değildir. Saçmadır ve sürdürülebilir de değildir. Fakat bir vakiydir. O zaman ister istemez şu soru akla gelecektir: Nasıl oldu da söz konusu neo-liberal ideoloji bu kadar güçlü bir biçimde kendini dayatabildi? Bir sürü gerici kavramın ortalığı kaplaması önceki dönemde dünyanın farklı bölgelerinde geçerli sosyal uzlaşma (kompromi) sistemlerinin potansiyellerini tüketmesi, böylesi bir tablonun ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Bununla, İkinci Savaş sonrası dönemde geçerli üç modeli kastediyorum [Refah devleti, Sovyetizm ve Ulusal-popülizm]. Bu üç modelin önce aşınıp, arkasından da çökmesiyle sermayenin tek yanlı dayatmaları mümkün hale geldi, eski modellerin inandırıcılığı ve meşruluğu da ortadan kalktı. Bu yeni durumun yeni kurbanları olan ezilen sınıflar, tam bir belirsizlik ve istikrarsızlık ortamına itildiler. Sadece sermayenin tek yanlı çıkarına işleyen bu dengesizlik de, sürecin kurbanlarına kabul etmeleri gereken zorunlu bir durum olarak takdim edildi. Velhasıl onlardan kaderlerine razı olmaları isteniyor.

Gerçek dünyada hayata geçirilen küresel neo liberal politikalar, acı meyvelerini verecekti: Sosyal gerileme, büyüyen sosyal eşitsizlik ve yoksullaşma [ki "yoksulluğa" dair söylem nahif bir tarzda bunun kabulü demeye geliyor], eğretilik ve ona eşlik eden kaygı ve korku, demokrasi pratiğinin inandırıcılığını yitirmesi [seçilmiş iktidarların işlevsizliği], nihayet istikrarsızlık ve siyasi kaos...

İşte, "sosyal hareketlerdeki" patlamanın, örgütlenme tarzlarındaki ve kendilerini ifade ediş tarzlarındaki çeşitliliğin gerisinde sözünü ettiğimiz böyle bir konjonktür var. Savaş sonrası dönemin üç modelinin ve ona eşlik eden sosyal hareketlerin çökmesi, kafa karışıklığını derinleştirdi

2. İlerici ve Gerici Sosyal Hareketler

Her zaman, ilerici "sosyal hareketler" olduğu gibi gerici "sosyal hareketler" de oldu. (Bunun tipik örneği faşist harekettir). Bir hareketin karakterini belirleyen, dayandığı sınıfsal temel veya destek aldığı toplum sınıflarının niteliği değildir. Bir toplumsal hareketin emekçi kitleler nezdinde taraftar bulması, onun ilericiliğinin garantisi değildir. Zaten bazı hareketler de doğrudan ve açıkça belirli sosyal çıkarların hizmetinde değildir. Birçoğunun kedilerini ifade ettikleri alanlar — ki, dini hareketler buna örnektir— açıkça sosyal ve ekonomik çatışma alanlarının dışındadırlar.

Söz konusu hareketlerin sosyal çatışma gerçeğinin neresinde yer aldığını ve hangi sosyal çıkarları temsil ettiğini anlamak için, bunların ne tür bir toplum projesine sahip olduklarına bakmak gerekir.

Başlangıçta kriter basittir: Eğer bir "hareket", toplumu ileriye taşıyıp, dönüştürme perspektifine sahipse, koşulsuz ve ikircikli olmayan bir tarzda sosyal ilerleme perspektifine sahipse ve öyle hareket ediyorsa, o hareket ilericidir. Bu da, savunduğu "ekonomik büyüme" veya kalkınmanın mutlaka sosyal amaçlar içermesi gerektiği anlamına gelecektir: İstihdam, işçilerin gelirinin artması, herkesin yararına etkin kamu hizmetleri, vb. Fakat buna hemen bir şey daha eklemek gerekiyor: Söz konusu sosyal ilerleme amaçları, aynı zamanda sosyal yönetimin demokratik yöntemlerinin güçlenmesini ve yaygınlaşmasını da amaçlamalıdır. Böyle ilave bir koşul, daha baştan ve açıkça anti-demokratik, toplumun geleceğini

"karizmatik" şahsiyetlere emanet eden hareketleri dışlar. Buna ikinci bir koşul daha eklemek gerekir ki, o da sosyal mücadelenin gerçekleştiği "ulusal" alanla ilgilidir. Sorunların ancak ulusal sınırların ötesinde çözülebileceği gerekçesiyle, sosyal ve demokratik kazanımları savsaklayan, feda eden bir hareket, mümkün ve gerekli bir amacı gerçekleştirme şansını kaybedip, çözümü çıkmaz ayın on beşine bırakmış demektir. Bu anlayış, sorunun çözümünü Avrupa arenasında belirlenen çerçeveye tabi kılma tercihi yapan sosyal hareketler için de geçerlidir.

Bu temelde ve geniş anlamda "Dünya Sosyal Forumu'na" dahil hareketlerin çoğunu, özellikle de kendi faaliyet alanlarında etkili olanlarını ilerici hareketler kategorisine dahil etmek mümkündür. Elbette aynı derece olamasa da, fazla tereddüde yer olmadan bunları ilerici hareketler saymak mümkündür. Neo-liberal küreselleşme tarafından tehdit edilen çıkarları savunan, o yolda mücadele eden tüm sosyal hareketler [sendikalar ve diğerleri], özel veya genel amaçlar için mücadele edenler [kadın hakları, göçmenler, ekolojik hareketler, vb.] bu anlayış içinde ister "radikal" ister "reformist" ya da "ılımlı" olsunlar, ilerici hareketlerdir.

Karşı karşıya olduğumuz durumu aşmak için, üç veçheyi [sosyal ilerleme, demokrasinin derinleşmesi ve ulusal özerkliğin güçlenmesi] kapsayan hareketlerin oluşturulması gerekiyor ki, ben bunun bir parti örgütlenmesi şeklinde somutlanmasını arzu ediyorum.

İlerici olanları da dahil, (sosyal) hareketlerin bağımsızlıklarını korumaları gerekir. Bu sadece onların hakları olduğu için gerekli değildir; bağımsızlıklarını korumaları arzu edilir bir şeydir; zira bağımsızlık, yürüttükleri mücadelelerin başarısı için de gereklidir. Elbette söz konusu bağımsızlık asla yeni sol parti oluşumlarını dışlamaz. ... Yeni partilerin oluşması ya da sosyal hareketlerin "yeniden siyasallaşması", sadece sosyal dönüştürücü aktörleri daha da güçlendirecektir. Eğer söz konusu Forumlar, "apolitik" biçimlerde kalmaya devam ederlerse, bu onların potansiyel etkinliğini yok edecektir.

Bu perspektifte yer alan, benim "ilerici" saydığım hareketlerin amaçlarını, temalarını ve hasım sınıfa karşı yürütülen "mücadeleyi" iyi belirlemeleri gerekir.

İlke olarak, hasım cephe [küreselleşmiş neo-liberal sistemin egemen büyük sermayesi], emekçi sınıfları ve ezilen halkları somut mücadele alanının dışına atıp, onun yerine başka "mücadele alanlarını" ikame etmek istiyor. Bu sinsi stratejik tercih de Washington ve Brüksel'in hizmetindeki [düşünce kuruluşları] "*think-tanks*" tarafından oluşturuluyor. Elbette, bunu söylemekle herhangi komplocu bir tarih anlayışına katıldığım sanılmamalıdır. Bunun hayata geçirilebilmesi de bir sürü aracı gerektiriyor ki, işte bu amaçla sosyal hareketler araçlaştırılıyor.

Daha baştan gerici olarak tanımladığım hareketler, tam da bu amaca hizmet ediyor ve kitleleri gerçek mücadele alanından başka yerlere çekerek, mücadele alanını boşaltıyorlar. Emperyalizmin merkezinde, ABD'deki "neo cons"lar ve onlar tarafından sosyal hareketler içinde örgütlenenler, on milyonlarla ifade ediliyor... Aynı şekilde, "tele-vaizcileriyle" bir dizi tarikat da sözünü ettiğim devasa gerici hareketlere örnektir. ... Durum böyle olduğu halde, söz konusu örgütler kendilerini büyük sermayenin hizmetine adanmış olarak görmüyorlar. Bazen "tekellere düşman olduklarını" söyledikleri bile oluyor... Fakat yalanı sürdürmek mümkün değil. Çok eski zamanlardan ben devlet politikalarının mahiyeti biliniyor. Her ne kadar milyonlarca "seçmen" için durum o kadar açık olmasa da.

Fakat asıl trajedi, bu tür saçmalıklar gerçekte var olan kapitalizmin ezilen ve sömürülen geniş kitleleri etkisi altına aldığı başlıyor. Politik İslam, Politik Hinduizm ve Politik Budizm bu tür gerici sosyal hareketlerin başlıcalarıdır. Görünüşteki çeşitlilik ve farklılığa rağmen, söz konusu hareketler ve partiler, batılı siyaset bilimcilerin ve politikacıların at oynattığı alandır. Bazılarını "terörist" sayıp mahkûm ediyorlar, diğerlerini de "ılımlı" olarak nitelendirip kabulleniyorlar... Ne olursa olsun, bütün bu hareketlerin paylaştıkları ortak bir şey var ki, onları tartışmasız gerici hareketler saymaya yetiyor: Küreselleşmiş neo-liberal projeye ve emperyalizme verdikleri destek.

3. Emperyalist Yayılmanın Hizmetindeki Politik İslam

Daha önce defalarca üzerinde durduğum gibi, İslamcı olduğunu söyleyen tüm akımlar, Hıristiyanlığa özgü olan politikanın dinden ayrılmasının, İslam için mümkün olmadığını iddia ediyorlar. XIX. Yüzyılda Aydınlanma Felsefesinin ve Fransız Devrimi'nin Batı Hıristiyan dünyasında yarattığı kopuşu mahkûm etmek için, Avrupalı gericilerin kelimesi kelimesine aynı şeyleri söylediklerini hatırlamak gerekir.

Bu yaklaşımdan hareketle, tüm İslami akımlar mücadeleyi kültür alanına taşıyorlar ki, bu da bilinen İslami mirası tekrarlamanın ötesine geçemiyor. Zaten politik İslam'ın militanları, dini oluşturan dogmaları

bile tartışmaya yanaşmıyorlar Şeklen İslam'a dahil olduklarını söylemek onlar için yeterli oluyor. Elbette modern dünya'ya bu tarz bir bakış sadece üzücü ve rahatsız edici değil; aynı zamanda bu kesimlerin nasıl bir düşünce çoraklığına hapsedildiklerinin de bir göstergesidir. Egemen merkez/egemenlik altındaki çevre çatışmasının yerine kültürü koyarak, emperyalizmin stratejisini meşrulaştırıyorlar. Bir kere kültürel özgünlük yaklaşımı benimsenince, emekçi sınıfları kendilerini ezen ve sömüren, dünya kapitalist sistemiyle karşı karşıya getiren çatışma gündem dışına atılıyor. Politik İslam'ın militanları hiçbir zaman gerçek mücadele alanında değiller ve yöneticileri de durmadan yürüttükleri mücadelenin "çıkar peşinde olmadığını" söylüyorlar...

Asıl sosyal çatışma alanındaysa, Politik İslam bağımlı kapitalizm ve egemen emperyalizm safında yer alıyor. Politik İslam, mülkiyetin kutsallığı ilkesini savunuyor; eşitsizlikleri ve kapitalist yeniden üretimin tüm gereklerini meşrulaştırıyor. ... Militanları kendilerini öyle görseler de, Politik İslam "anti-emperyalist" değildir. Tam tersine emperyalizmin değerli bir müttefikidir ki, emperyalizm de zaten bunun farkında... Daha baştan Politik İslam'ın saflarındaki en büyük destekçilerin Suudi ve Pakistanlı yönetici sınıfın adamları oluşu boşuna değildir. Yerel komprador burjuvazilerin, bölgede emperyalist küreselleşmeden beslenen 'yeni zenginlerin' Politik İslam'ın destekçileri arasında olması da bir tesadüf değildir. Politik İslam, anti-emperyalist perspektifi reddedip, onun yerine, "anti-Batı" [neredeyse anti—Hıristiyan] bir pozisyon benimsedi. Böylece söz konusu toplumlara bir çıkmaza hapsediyor ve küresel emperyalist sistemin yayılması ve dünyayı denetim altına alması karşısında bir engel oluşturmuyor.

Politik İslam sadece bazı konularda [toplumda kadının statüsü gibi] gerici değil, aynı zamanda Müslüman olmayanlara karşı yürüttüğü fanatik "aşırılıklardan" da [Mısır'da Koptlara karşı olduğu gibi] sorumlu. Politik İslam temelde gericidir; dolayısıyla, toplumların ilerleme ve kurutuluş mücadelesine katılabilmesi mümkün değil.

Yine de, "Sosyal Hareketlerin" Politik İslamcı Hareketlerle diyaloga girmesi gerektiğine dair üç argüman ileri sürülüyor.

Birincisi şu: Politik İslam geniş kitleleri harekete geçiriyor; dolayısıyla, bu durum yok sayılamaz; talepleri küçümsemez. Bu anlayışı güçlendirmek üzere imajlar da devreye sokuluyor. Fakat soruna soğukkanlı yaklaşmak ve söz konusu "mobilizasyonun" gerçek anlamım gözden uzak tutmamak gerekir. Tutarlı bir analize tabi tutulduğunda, seçim başarılarının pek de tevatür edildiği gibi olmadığı görülecektir. Bu vesileyle seçimlerde oy kullanmayanların çok yüksek oranlara çıktığını hatırlamak gerekir. Mesela, Mısır seçimlerinde sandığa gitmeyenlerin oranı %75'lere kadar yükselmişti! Aslında İslam'ın sokaktaki gücü, büyük ölçüde örgütlü solun zaafının, asıl sosyal mücadele alanında yer alamayışının bir sonucudur.

İslam önemli bir kitleyi örgütlemeyi başarıyor diye, solun İslamcı akımlarla ittifak arayışı içine girmesi mi gerekir? Elbette İslam'ın geniş kitleleri örgütleyip harekete geçirmesi bir vakıadır ve her türlü politik stratejinin de bu durumu tahliline, düşüncesine ve hedeflerine dahil etmesi gerekir. Bu durum karşısında "ittifak" arayışı herhalde yapılması gereken en iyi şey değildir. Kaldı ki, böyle bir şey yapmalı mı? Dahası yapılabilir mi? Mesela 'Ortak Cephe'ye faşistleri de dahil etmek gerekir miydi? Kaldı ki, Politik İslami hareketler — özellikle de Müslüman Kardeşler- böyle bir ittifak arayışı içinde değiller. Daha da ötede onu reddediyorlar. Tesadüf eseri bazı sol örgütler böyle bir ittifaka kabul edileceklerine inansalar ve kabul edilseler, muhtemeldir ki, iktidara gelen Politik İslam'ın alacağı ilk karar, ayak bağı olan müttefikini en aşırı şiddetle yok etmek olacaktır. İran'da Mücahidin ve Fedayin örgütlerinin yaptığı gibi... Bir bütün olarak alındığında Politik İslam anti-emperyalist değildir; anti-emperyalist değildir ama bütünüyle dünya ölçeğindeki egemenlerin arkasında saf tuttuğuna da şüphe yoktur.

Üçüncü argüman da, solun dikkatini İslamofobiyle mücadele gereğine çekmekle ilgili. Şu varoşlar [banliyöler] sorunu ki, çağdaş kapitalizmin merkezindeki metropollerde yaşayan göçmen kökenli emekçi kitlelere nasıl davranılacağı sorunu, elbette adına layık hiçbir sol hareketin görmezlikten geleceği bir şey değildir. ... Bir kere soruna ilerici bir cevap asla "cemaatçiliğin" kurumsallaşması üzerine oturamaz. Zira cemaatçilik doğası gereği ve kaçınılmaz olarak eşitsizlik ve ırkçılık esasına dayanır. Cemaatçilik Amerikan politik kültürünün ürünüdür ama daha şimdiden İngiltere'de de etkindir ve tüm Avrupa politik yaşamını da kirletmektedir. İslamofobi [İslam korkusu] politik merkezlerde ve medyada sistematik olarak peydahlanmaktadır. Sözde "çeşitliliği yönetme" söylemiyle pazarlanıyor. Fakat asıl önemli olan, İslamofobinin sermayenin lehine araçlaştırılmasıdır. Aslında 'çeşitliliğe saygı' söylemi, emekçi sınıflar arasında bölünmeyi derinleştirme işlevi görüyor.

Şu "varoşlar" sorunu özel bir durum ve bazen kafaları bulandıracak şekilde anti-emperyalizmle de ilişkilendiriliyor. Başka bir ifadeyle, emperyalist egemenliğin çevre-merkez ilişkisiyle bağ kurmak, bu sorunun anlaşılmasına hizmet etmez; zira orada söz konusu olan tamamen farklı bir durumdur. Öyle bir kafa karışıklığı ki, doğrudan gericiliğe gönderme yapıyor. Aslında İslamofobi, hem merkezde emekçi kitlelere, hem de çevrenin ilgili halklarına yönelik saldırıyı güçlendiriyor. Bu kafa karışıklığı ve İslamofobi, aynı zamanda genci Politik İslam'a da değerli bir hizmet sunuyor; onun anti-Batı söylemini meşrulaştırıyor. İrkçı batı sağının ve Politik İslam'ın bu iki gerici kampanyası, aynı cemaatçiliği desteklediği gibi, birbirini destekleyip yeniden üretiyor.

4. Modernite, Demokrasi, Laiklik ve İslam

Müslüman-Arap bölgesinin görüntüsü, sosyal ve politik yaşamın tüm alanlarına dinin (İslam'ın) damgasını vurduğu izlenimi veriyor. O kadar ki, başka türlü olabileceğini tasavvur etmek yersiz... Yabancı gözlemcilerin çoğunluğu [politik yetkililer ve medya] buradan hareketle, modernitenin ve demokrasinin, İslam'ın bu baskın varlığına uyum sağlaması, bunun için de fiilen laikliği dışlaması gerektiği sonucuna varıyorlar... Ya da, eğer böyle bir uzlaşma mümkünse, desteklemek gerektiğini söylüyorlar. Eğer o da mümkün değilse, bu bölgeyi olduğu gibi kabul etmek ve ona göre davranmak gerektiğini ileri sürüyorlar. "Gerçekçi" denilen bu görüşü asla paylaşıyorum. Bölge halklarının ve başka yerlerdeki halkların geleceği laiklik ve demokrasidedir [uzun bir perspektifte de dünya sosyalizmindedir]. Böyle bir gelecek hem söz konusu bölgede hem de başka yerlerde mümkündür; ama asla "kesin" ve "garanti" de değildir.

Modernite, XVI. yüzyılda Avrupa'da uç veren evrensel tarihte bir kopuş demektir ve modernite insanın bireysel ve kolektif olarak kendi tarihinden sorumlu olduğunu vazedir. Oradan hareketle de modernite, öncesinin egemen ideolojilerinden kopuşu temsil eder. Modernite, demokrasiyi mümkün; dinin siyasetten ayrılması anlamında laikliği varsayar ve gerekli kılar. XVIII. yüzyılda Aydınlanma Filozofları tarafından formüle edilip, Fransız Devrimi'yle de hayata geçirilen modernite, bir tür modernite/ demokrasi/laiklik "bütünlüğüdür". Ondaki ilerleme ve gerilemeler modern dünyayı biçimlendiregelmiştir. Fakat modernite sadece bir kültürel devrim değildir; kapitalizmin doğuşu ve gelişmesiyle sıkı ilişki içinde oluşu, onu biçimlendirmiş, dolayısıyla "gerçekte var olan" modernitenin tarihsel sınırlarını da belirlemiştir. Şurada burada görülen somut demokrasi ve laiklik biçimleri, kapitalist gelişmenin aldığı somut biçimlerle doğrudan ilgilidir. Başka türlü söylersek, sermaye egemenliğinin aldığı somut biçimler, siyasi rejimlerin niteliğini doğrudan etkilemiştir.

Aydınlanma Filozofları ve Fransız Devrimi radikal bir laiklik modeli önermişlerdi. Ate [tanrı tanımaz] veya agnostik (bilinmezci) veya mümin (inançlı) dolayısıyla Hıristiyan olsun, birey seçmekte özgürdür ve devlet bu işin dışındadır; ona burnunu sokmaz, sokmamalıdır. ... Öte yandan, ABD de tarihsel güzergâhın oluşturduğu politik kültür temelli gericiydi; laikliği tanımıyordu. Din, toplumda önemli sosyal işlevi olan bir aktördü ve orada laiklik, resmi dinlerin çokluğu olarak anlaşıldı [orada tüm dinler hatta tarikatlar bile resmidir].

Sürekli tekrarlanan Tanrı'nın Amerikan ulusuna ilham verdiği inancı ve bu "inanca" çoğunluğun teveccühü, laiklik kavramını yok saymak demeye geliyor. Bu, tarihi yapan Tanrı'dır, demektir... Söylem öyle olsa da bu, gerçek dünyada bu işi yapan bir başına piyasadır, demeye gelir. Ve böyle bir toplumda herhangi bir Kiliseye veya bir tarikata mensup olmayan özgür düşünceli biri "sapkın", değilse "a-sosyal" sayılır.

Bu bağlamda, Ortadoğu bölgesindeki halklar nerede duruyor? Secde eden sakallı kalabalıklar ve peçeli kadınlar bölüğünü yansıtan imajlar, orada bireylerin dine yoğun bir şekilde teveccüh ettikleri kestirme sonucuna götürebiliyor. Fakat bu sonuca varmak için yapılan sosyal baskıdan hiç söz edilmiyor; kadınlar peçeyi kendileri istemedi, onlara büyük bir baskıyla dayatıldı. Dışarıda peçesiz yakalanmak sadece işinden olmak değil; kimi zaman hayatından da olmak anlamına geliyor. İnanç özgürlüğüne saygıyı öneren "kültüralist" Batılı dostlar, oradaki iktidarların böylesi bir "görüntüyü" nasıl başardıklarını asla sorgulamaya yanaşmıyorlar.

Modernist deneyler -aydın despotluktan ulusal popülizmlere kadar- tesadüf eseri ortaya çıkmış değillerdi. Modern küreselleşmede eşit ve etkin aktörler olmak isteyen güçlü politik hareketler tarafından empoze edilmişlerdi. Söz konusu politik hareketler orta sınıfların özlemlerini dile getiren hareketlerdi. "Burjuva demokrat" denilebilecek bu hareketler; modernist, laiklikten yana ve potansiyel olarak da demokratik evrimin taşıyıcısıydılar. Fakat bu projeler egemen emperyalizmin çıkarlarıyla

çatışıyordu ki, emperyalizm her yola başvurarak bunları etkisizleştirmek üzere aralıksız mücadele etti; bu amaçla da güç kaybına uğrayan karanlıkçı odakları destekleyip harekete geçirdiler.

Müslüman Kardeşlerin tarihi biliniyor: Bu örgüt Mısır'da 1920'lerde tam anlamıyla İngilizler ve Monarşi tarafından; demokrat ve laik Wafd'ın önünü kesmek için kuruldu. Nasır'ın ölümünden sonra CIA ve Enver Sedat tarafından kitleler halinde Suudi Arabistan'dan Mısır'a nasıl getirildikleri biliniyor. Aynı şekilde Taliban'ın durumu da bir sır değil. Taliban da CIA tarafından, kız çocukları da dahil tüm çocuklara okulun yolunu açan "komünist" rejimle mücadele etmek üzere Pakistan'da kuruldu. Başlarda, Filistin direnişinin laik ve demokratik akımlarını yok etmek için, Hamas da İsraililer tarafından desteklenmişti.

Eğer ABD'nin güçlü ve kararlı desteği olmasaydı, Politik İslam'ın Suudi Arabistan ve Pakistan sınırlarını aşması kolay olmazdı. Şüphesiz topraklarının altında bir petrol denizi olduğu keşfedilince, Suudi Arabistan gelenekten kurtulmak için hiçbir girişimde bulunmadı. Geleneksel egemen sınıfla emperyalizm arasındaki ittifak hemen tasdik edildi ve bu bir tür Wahabit Politik İslam'a taze kan nakli demeye geliyordu. İngilizler de kendi paylarına, Müslüman liderleri kendi devletlerini kurmaya ikna ederek; Hindistan'ın birliğini engellediler ki, bu daha baştan nüfus cüzdanını Politik İslam'a kaptırmak anlamına geliyordu.

Yukarıdaki gözlemler en azından şu sonucu çıkarmayı mümkün kılıyor olmalıdır: Politik İslam, ilgili halkların kendiliğinden hareketinin ve dini inançlarının gerçek gücünün sonucu olarak ortaya çıkmış bir şey değil. Politik İslam, emperyalizmin sistematik faaliyeti sonucu oluşturuldu. Elbette gerici, karanlıkçı güçler ve bağımlı komprador sınıflar tarafından da desteklendi. Bu tartışmasız gerçek karşısında sol hareketler ne yapacağını, ne yapması gerektiğini ne gördü ne de bildi. Ki, asıl sorumluluk da onlara aittir...

5. Cephe Çizgisindeki Ülkelere Dair Sorunlar (Afganistan, Irak, Filistin, İran)

ABD'nin astlaştırdığı müttefikleri Avrupa ve Japonya tarafından da farklı derecelerde desteklenen projesinin amacı, dünyanın tamamında askeri denetimi tesis etmektir. [Ben buna 'Monreo Doktrini'nin tüm gezegeni kapsaması projesi' diyorum]. İşte bu perspektifte Ortadoğu, ilk "vurulacak" bölge olarak görülüyor. Bunun da başlıca üç nedeni var: (i). Ortadoğu en zengin petrol rezervlerine sahip, dolayısıyla bu bölgenin Amerikan silahlı güçleri tarafından denetim altına alınmasının Washington'a ayrıcalıklı bir pozisyon kazandıracağı düşünülüyor. Zira böyle bir durumda hem rakipleri AB ve Japonya, hem de bölge petrolüne bağımlı muhtemel rakipleri [Çin vb.] karşısında önemli bir koz ele geçirmiş olacak; (ii). Eski Dünya'nın merkezinde konumlanmış olan Ortadoğu, Çin, Hindistan ve Rusya'yı askeri tehdit altında tutmaya elverişli; (iii). Nihayet bölge tam bir zayıflık döneminden geçiyor ve karmaşa hakim ki bu durum kısa vadede zafer kazanmaya müsait bir ortam sunuyor.

AFGANİSTAN

Afganistan tarihinin en iyi dönemini, "komünist" denilen cumhuriyet rejimiyle yaşadı. Bu, karanlıkçılığa karşı kız ve erkek çocuklara birlikte okulun kapısını açan; bu niteliğinden ötürü de halkın desteğini alan bir aydın despotluk rejimiydi. Giriştiği toprak reformunun asıl amacı, aşiret reislerinin zorba iktidarını etkisizleştirmektir. Köylü kitlesinin rejime verdiği hiç değilse "zımnî" destek başlatılan sürecin başarı şansını artırıyordu. Batılı medya ve Politik İslam'ın yürüttüğü yıkıcı propaganda, rejimi "dinsiz komünist totalitarizm" olarak sunuyor ve Afgan halkı tarafından da reddedildiği yaygarası yapılıyordu. Oysa oradaki rejim yaşadığı dönemde Atatürk'ün rejimi gibi halkın gözünde kabul edilebilir sayılıyordu.

Başta ABD olmak üzere Avrupa ya Japonya, komünist olsun ya da olmasın her zaman Afgan modernleşmesinin iflah olmaz düşmanıydılar. Pakistan'daki karanlıkçı Politik İslamcılar (Taliban) harekete geçirenler, emperyalist üçlü [ABD, Avrupa, Japonya] ile komünist denilen rejim tarafından etkisizleştirilen savaş ağalarıydı. Sadece gerici güçleri mobilize etmekle de kalmadılar; aynı zamanda söz konusu gerici unsurları eğittiler ve silahlandırdılar. Eğer Pakistan askeri saldırısı, Taliban'ın yardımına gelip kaosu derinleştirmeseydi, savaş ağalarının yeniden güçlenmesini sağlamasaydı, Sovyetler çekildikten sonra bile Necibullah'ın direnişi başarıya ulaşabilirdi.

Afgan "sorununun" bir tek çözüm yolu var: Tüm yabancı güçlerin derhal ülkeyi terk etmesi ve tüm güçlerin oradaki "müttefiklerini" silahlandırıp, finanse etmekten vazgeçmesi... Bugüne kadar diktatörlüğün asıl destekçileri oradaki yabancılardı! Ne zaman Afgan halkı daha iyi sonuçlar vaat eden bir rotaya girse, batılılar yakasını bırakmadı. "Komünistlerin" aydın despotluğuna karşı uygar Batı her zaman karanlıkçı despotizmi tercih etti, çıkarları onu gerektirdiği için...

IRAK

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı ertesinde Irak halkının direnişini ezmekte zorlanmıştı. Emperyal geleneklerini çağırıştırmasına İngilizler, bir "ithal monarşi" ve büyük toprak sahipleri sınıfı oluşturup, Sünni İslam'a da üstün bir statü vererek, Irak'taki iktidarlarını sürdürmeyi amaçlamışlardı. Sistematik çabalarına rağmen başarısız oldular. İki siyasi örgüt Komünist Partisi ve Baas Partisi önemli birer örgütlü güç oluşturarak, herkes tarafından [Sünniler, Şiiler, Kürtler] nefret edilen Sünni monarşiyi devre dışı bıraktılar. Fakat 1958—1963 yılları arasında bu iki siyasi formasyon arasındaki şiddetli rekabet, Baas'ın baskın gelmesiyle sonuçlandı. Bu durum Batılılar tarafından "memnuniyetle" karşılandı, yüreklerine su serpilmişti... Irak'ın 1980—1989 arasında İran'a karşı yürüttüğü saçma ve canice savaşta Washington'un Bağdat'a verdiği destek [kimyasal silah sevkiyatı da dahil] Saddam'ın hesabına inandırıcılık kazandırıyor gibiydi...

Saddam, Washington'un hile yaptığından habersizdi. Irak'ın modernleşmesi emperyalizm için kabul edilebilir bir şey değildi ve ülkeyi çökertme kararı çoktan alınmıştı. Saddam kurulan tuzağa düştü [Kuveyt'i işgal etmesi için yeşil ışık yakılmıştı — zaten Kuveyt, emperyalist İngilizler tarafından aslında Irak'a dahil olan bir bölgeyi petrol kolonisi yapmak üzere ondan ayrılmıştı...] Sonuç malum, Irak, on yıl boyunca ülkeyi ve toplumu takatsiz, kansız bırakacak yaptırımlara maruz kaldı; artık Amerikan ordusunun 'şanlı' istilası için koşullar oluşturulmuştu...

Türkiye'de ve İran'da olduğu gibi Kürt sorunu Irak'ta da reel bir sorun. Fakat Batılı güçler bu konuda da her zaman tam bir kinizle hareket ettiler ve soruna tam bir ikiyüzlülükle, "çifte standartla" yaklaştılar. İran ve Irak'ta Kürt taleplerinin ezilmesi için uygulanan şiddet, hiçbir zaman Türkiye'de süreklilik arz eden askeri, polisiye, politik ve moral şiddet düzeyine çıkmadı. Ne Irak'ta ne de İran'da Türkiye'de olduğu gibi Kürtlerin varlığı inkâr edilmedi. Bununla Birlikte NATO üyesi olan Türkiye hoşgörüsüyle karşılandı. Çünkü Türkiye, medyanın demokratik dediği ulusların örgütü olan NATO'nun üyesiydi. Öyle bir demokratik ülkeler örgütü ki, en büyük demokrat Salazar söz konusu örgütün kurucu üyesiydi. Bu arada cuntacı Türk ve Yunan generallerin demokrasisinin de aynı gruba dahil olduğunu hatırlamamak olmaz...

Çalkantılı tarihinin en iyi dönemlerinde, Komünist Partisiyle Baas'ın oluşturduğu halk cephesi dönemlerinde, Komünistlerin hükümette sorumluluk aldıkları her zaman, belli başlı Kürt partileriyle bir uzlaşma yolu bulunuyordu ki, zaten her zaman onların müttefikiydiler.

Saddam rejiminin anti-Kürt ve anti-Şii sapkınlığı bir 'vakıydı. 1990 Kuveyt yenilgisi sonrasında Saddam ordusunun Basra bölgesini bombalaması, Kürtlere karşı zehirli gaz kullanması akla gelen örneklerdir.

FİLİSTİN

Filistin, Birinci Dünya Savaşındaki Balfour deklarasyonundan beri, yabancı sömürgeci yerleşimin kurbanı olmaya devam ediyor. İster kabul edilsin isterse ikiyüzlüce yok sayılsın, Filistin halkına reva görülen akıbet "Kızılderili'lerinkinden" farklı değil. Bu proje, ta baştan bölgedeki hakim emperyalist güçler [dün İngiltere, bugün ABD] tarafından koşulsuz desteklendi. Desteklendi, çünkü bölgede bu şekilde oluşturulmuş yabancı bir devlet, onların koşulsuz müttefiki olabilirdi. Bu bakımdan İsrail, Arap Ortadoğu'sunu emperyalist kapitalizmin hâkimiyeti altında tutmanın, bölgeyi emperyalist saldırılara açık hale getirmenin bir aracı olmaya devam etti.

İRAN

Her zaman olduğu gibi İran milliyetçiliği — güçlü ve bana göre tarihsel olarak da pozitif- birbiri ardından gelen Şah ve Humeyniciliğin giriştiği bilimsel, endüstriyel, teknolojik kapasitenin modernleşme başarısını da açıklıyor. İran, Güney'in "milliyetçi burjuva" bir projeye sahip [Çin, Kore, Brezilya, belki başkaları...] ender ülkelerinden biri. Elbette uzun vadede böyle bir proje mümkün mü değil mi [ki, bana göre değildir] o ayrı bir tartışma konusu ve bizim buradaki sınırlı amacımızı aşıyor. Lakin böyle bir proje mevcut ve yerli yerinde duruyor.

İşte İran, uluslararası camiada saygıdeğer bir taraf olarak var olma niyetini ortaya koyduğu, eleştirel bir tavır geliştirme basiretine sahip olduğu içindir ki, ABD onu bir "önleyici savaşla" yıkmaya karar verdi. Bilindiği gibi çatışma, İran'ın geliştirdiği nükleer kapasitesiyle ilgili. Neden bu ülke de —diğerleri gibi- nükleer kapasiteye, dahası nükleer bir askeri güç olma hakkına sahip olmasın? Hangi gerekçeyle emperyalist güçler ve onların oyuncağı İsrail, kitle imha silahına sahip olmayı kendilerine ait bir hak sayıyorlar? Demokratik ulusların onu asla kullanmayacağı; ama "haydut devletlerin" kullanacağına dair görüşe itibar edilebilir mi? Üstelik söz konusu "demokratik" ulusların modern zamanlarda en büyük

jenositleri yaptıkları biliniyorken —kaldı ki, buna Yahudi jenosidi de dahildir-. Daha da ötede, ABD daha önce atom silahı kullanmış bir devlet ve bugün nükleer silahların mutlak ve genel kullanımının yasaklanmasına da karşı çıkmaya devam ediyorken!

7. Sonuç: Ortadoğu ve Başka Yerlerdeki Gerçek ve Sahte Çatışmalar

Tüm modern çağı belirleyen temel çatışma [sömürülen, ezilen, hâkimiyet altında tutulan] emekle, [sömürücü egemen] sermayeyi karşı karşıya getiren çatışmadır. Elbette politik ve sosyal arenadaki tüm çatışmaların doğrudan bu temel çatışmadan kaynaklandığı, sadece ona "indirgeniği" söylenemez. Aynı şekilde, tarihsel aktörlerin bu bütünlüğü [eklemlenmeyi] kapsayıcı-kavrayıcı bir yaklaşım içinde oldukları, öyle bir misyona cevap verdikleri, hatta ona ilgi duydukları da söylenemez. Söz konusu emek-sermaye çatışması gerçekte var olan kapitalizmde, egemenlik altındaki çevre—egemen merkez çelişkisi şeklinde tezahür ediyor. Elbette bu, çevre ve merkez toplumlarının homojen bloklar olduğu anlamına gelmez, tam tersine her ikisi de aynı temel çelişkiyi kendi tarzlarında yaşıyorlar, o kadar. Benim anlayışıma göre, tarihsel materyalizmin amacı tüm bu eklemlenmelerin işleyişini tahlil etmek ve oradan hareketle de uzun erimli bir sosyalist, hümanist, enternasyonalist, universalist perspektif için ne tür olumluluk ve olumsuzluklar içerdiğini ortaya koymak olmalıdır.

Sahnenin önünde gerçekleşen çatışmalar, ileri sürüldüğü gibi gerçek çatışmalara tekabül etmiyor. Bunlardan önemli gördüğüm üçüyle ilgili şunları söyleyebilirim.

Birincisi: Lider ABD tarafından formülasyonu yapılan kolektif emperyalizm üçlüsünün sistematik olarak geliştirdiği politik stratejiden başka bir şey değildir. Ezilenler kampındaki sosyal hareketlerin onun temalarını benimseyip ete kemiğe büründüğünde, söz konusu politik strateji tartışmasız bir gerçeklik haline geliyor.

İkincisi: Her türlü otokrasiye ve zulme karşı yürütülen demokrasi mücadelesi, ne sömürünün kurbanı işçilerin ve halk sınıflarının, ne de ezilen halkların mücadelesinden asla ayrılabilir değildir. Oysa bugün böyle bir ayırmadan doğan ve ayırma rağmen bir şeyler başaracaklarını sanan sosyal ve politik hareketler var. Benim iddiam odur ki, böyle bir yaklaşım içinde olan ilgili sosyal hareketler egemen sermaye tarafından manipüle ediliyorlar ve bizzat demokrasi davasına bile hizmet etmeleri mümkün değildir. Her ne kadar ABD ve Avrupa kamuoyu ülkelerinin "demokrasi lehine" müdahalelerinin samimiyetine inansalar da, Asya ve Afrika'da bu demokrasi retoriğine kimse itibar etmiyor.

Üçüncüsü: Kulağımızı sağır edencesine tekrarlanıp duran "terörist" ve "uygar" çatışmasına gelince, aslında bu emperyalizmle emperyalizmin egemen olmak istediği halklar arasındaki asıl çatışmayı yok sayma ve gizleme işlevi görüyor. Amerikan yönetimi yaklaşık 20 yıldan beri bu "yeni düşmanı" peydahlamaya çalışıyor. Öyle bir "teorik" söylem oluşturuluyor ki, kimi "özel" örgütler kitle imha silahına sahip olabilir ve "haydut devletlerin" olası desteğiyle de bunları kullanabilir... Bu söylem gerçekten de fiilen terörist grupların ortaya çıkmasını sağlıyor [CIA tarafından aşırı İslami fundamentalistlerin desteklenmesi, ya da bu örgütlerle 'pasif' işbirliğiyle 11 Eylül'deki gibi saldırının ve yasal düzenlemelerin gerekçesi oluşturuluyor. Yasal düzenlemelerin o kadar hızlı yapıldığına bakarak, bu iş için çoktan hazırlanmış olduklarını söylemek mümkündür.]

Modern Dünya Sisteminin [Batılı güçlerin] 1492'den beri üç kıtayı oluşturan çevreye müdahaleleri, ileri sürülen saikler ne olursa olsun, emperyalizmi dayatmak içindi. Şimdilerde "demokrasi ihracı", "terörle mücadele" gibi saikler de eski "uygarlaştırıcı misyon" söyleminden daha inandırıcı değil. Bugün Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde yapılan müdahalelerin dramatik sonuçları ortadayken, isterse Birleşmiş Milletlerin bir kararının arkasına gizlensin; ABD'nin ve NATO'nun hiçbir müdahalesi nerede olursa olsun [Avrupa'daki Yugoslavya dahil], gerekçesi ne olursa olsun [insani vb.] kabul edilebilir değildir. Avrupa'nın demokratik güçlerinin yapması gereken, NATO'nun lağvedilmesini, Amerikan üslerinin sökülüp atılmasını ve işgal güçlerinin derhal Afganistan, Irak ve Filistin'den çekilmesini talep etmek olmalıdır. Bu bağlamda Bamako Çağrısına [18 Ocak 2006] bakılabilir.

Bugün Ortadoğu bölgesinde "politik çatışma" üç grup gücü karşı karşıya getiriyor: Milliyetçi geçmişli ihya etmek isteyenler [aslında ulusal-popülist dönemin kalıntıları, çürümüş, yoz bürokratik unsurlar]; politik İslamcı olduğunu söyleyenler; bir de liberal ekonomik yönetimle "uyumlu" demokratik taleplerle ortaya çıkmaya çalışanlar. Ulusun ve emekçi sınıfların çıkarlarına dair kaygı duyan bir sol hareket için bunların hiçbirinin iktidarı arzulanır bir şey değildir. Aslında bunu üç "eğilim" de emperyalist sisteme yamanmış komprador sınıfın çıkarlarını temsil ediyorlar. Amerikan diplomasisi de bu üçünü bir birlerine karşı kullanarak aralarındaki 'çelişkileri' kendi lehine kullanmak üzere sürekli "demiri sıcak tutuyor".

Biriyle veya diğeriyle ittifak yapıyor, birini diğeriye karşı kullanıyor [mesela Politik İslam'dan çekindiğinde mevcut rejimin ayakta kalmasını tercih ediyor, ya da birinden kurtulmak için diğeriye ona karşı destekliyor, başarısız olacağını anladığında o rejimden kurtulmak için diğeriye destekliyor]. Solun mücadele alanında kendini var edip dayatarak; emekçi sınıfların ekonomik ve sosyal haklarını, demokrasiyi ve ulusal egemenliği savunması gerekiyor ki, bunlar ayrılmaz bir bütünlüktür.

Bugün "Büyük Ortadoğu" bölgesi, emperyalist liderleri dünya halklarıyla karşı karşıya getiren çatışma için merkezi bir öneme sahiptir. Washington'un projelerini boşa çıkarmak, nerede olursa olsun dünya halklarının ilerlemesinin koşuludur. Bu gerçekleşmediği takdirde tüm olumlu gelişmeler aşırı derece tehlikeye girecektir. Elbette bu, dünyanın başka yerlerindeki [Avrupa, Latin Amerika ve başkaları] mücadeleleri hafife almak değildir. Bu sadece şu anlama geliyor, Washington ilk canice vuruşunu bölgeye yöneltmiş durumdadır ve soruna global bir perspektiften bakıldığında son derece önemlidir...

ARAP DÜNYASI

Memluk iktidarı askerlerin, iş adamlarının ve din adamlarının kişiselleşmiş iktidarını bir araya getiren (az çok hiyerarşik ve merkezi veya tam ters dağınık yapıda) karmaşık bir sistemdir. Bunların hepsi de erkektir tabii, zira kadınlar herhangi bir sorumluluğun uzağında tutulurlar. Bu üç grup insan ayrı ayrı durmazlar, tek bir iktidar oluşturmak üzere tamamen kaynaşırlar.

Siyasal İslam

İslam üzerinde hak iddia eden hareketlerin doğuşu, aslında var olan kapitalizmin yıkıcı etkilerine ve ona eşlik eden ulaşılmaz kadük ve ısıltılı moderniteye karşı vahşi bir başkaldırıdır. Söz konusu halklara verecek hiçbir şeyi olmayan bir sisteme karşı pek meşru bir başkaldırıdır.

Bu İslam her türlü özgürlük teolojisinin düşmanıdır. Siyasal İslam özgürlüğü değil itaati vazeder. Özgürleştirici bir İslam okuması girişiminde bulunan sadece Sudanlı Mahmut Taha oldu. Hartum'daki yöneticiler onu ölüme mahkûm edip idam ettiklerinde, Taha'yı İslami hareket içinde ne "ılımlı" ne de "radikal" hiçbir parti sahiplenmedi, "İslami Rönesansı" ilan eden ve hatta bu hareketler arasında "diyalog" arzulayan hiçbir entelektüel savunmadı.

Modern siyasal İslam'ı Hindistan'daki İngiliz iktidarına hizmet eden oryantalistler icat etti ve daha sonra Pakistanlı Mawdudi devraldı. Özgürleştirici modernite kavramına karşı çıkarak, bizzat demokrasi ilkesini — bir toplumun kendi yasalarını belirleme özgürlüğü aracılığıyla geleceğini kurma hakkı — reddetti. Tabii ki, özgürlükçü ulusal hareketlere karşı Batılı güçlerce desteklenmekteydi.

Günümüzdeki siyasal İslam talihsiz bir şekilde çoğunlukla söylendiği gibi laikliğin sözde suiistimali karşısında bir reaksiyonun sonucu değildir. Modern çağda — eski Sovyetler Birliği hariç - hiçbir Müslüman toplum gerçekten laik olmamıştır, hiçbir agresif ateizmin saldırılarına da maruz kalmamıştır. Kemal'in Türkiye'si, Nasır'ın Mısır'ı, Baasçı Suriye ve Irak gibi yarı modern devletler din adamlarını (daha önce de yapıldığı gibi) sadece kendi siyasi duruşlarını meşrulaştıran bir söylemi dayatsınlar diye ehlileştirdikleri için hallerinden memnundular.

Bu temel bakış açısından yaklaşıldığında, siyasal İslam'ın sözde radikal akımlarıyla, ona 'ılımlı' bir damga vurmaya isteyenler arasında fark görmek zordur. İkisi de tıpatıp aynı projeye sahiptir. İslami hareketteki büyüme ile sosyal olarak genci ve politik olarak da Amerikan yanlısı olan Şah diktatörlüğüne karşı mücadelenin çakışması dolayısıyla başarısının kökenine ilişkin kafa karışıklığı olmasına karşın, İran da buna bir istisna teşkil etmez.

İki söylem, küresel liberal kapitalizminkiyle siyasal İslam'inki, çelişki içinde değildir. Tam aksine birbirlerini mükemmelen tamamlarlar. Amerikan tipi 'cemaat' ideolojisi toplumsal bilinci ve mücadeleyi silip yerine halkın bilmediği sözde kolektif 'kimlikleri' koymak için kullanılan popüler bir ifadedir. Bu ideoloji sermayenin egemen stratejisi tarafından son derece kurnazlıkla kullanılır, zira toplumsal mücadelelerin gerçek dünyasındaki mücadeleyi kültürel, tarih üstü ve mutlak olduğu söylenen hayali dünyaya kaydırır. Siyasal İslam tam da böyle bir cemaatçiliklidir.

Siyasi İhtilaflar ve Sosyal Mücadeleler Nahda ve Popülist Milliyetçilik

Bugünkü duruma hızlı bir bakış hiçbir şeyin değişmediği izlenimini verecektir. Memlûk iktidarı hala yerli yerinde duruyor. Memlukların otokrasisiyle benzerliklerin ilki iş dünyasıyla siyasi iktidarın iç içe geçmişliğidir. Aslında kelimenin tam anlamıyla bir 'özel sektör' mevcut değildir; sadece işleri üzerindeki mülkiyetleri garanti altında olan birkaç bağımsız kapitalist kendi işlerini yürütmekte.

Bir diğerk benzerlik geleneksel ve tutucu dini meşrulaştırma yöntemlerinin kullanılmasıdır. Memlûk-komprador iktidarı egemen emperyalist çıkarılara ne kadar boyun uzlaşırsa ve liberal küreselleşmeye ne kadar ayak uydurursa, sözde 'dini' söyleminde daha sert bir çizgi izleyerek, bu boyun eğmenin yol açtığı ulusal meşruiyet kaybını o kadar telafi etmeye çabalyor.

Aslında 'otokratik, militer, merkantilist (Memlûk komprador-hissedar) ve kültürel ve dini olarak tutucu olan bu modeli 'azgelişmişliğin' bir ürünü olarak görmek gerekir ki, azgelişmişliği de 'geri kalmışlık' veya kalkınmanın bir 'safhası' olarak değil, daha ziyade sermayenin dünya çapında kutuplaştırıcı yayılmasının bir veçhesi olarak anlamak uygun olur. Sermaye modernleşme (ve dolayısıyla potansiyel demokratikleşme) değil tam tersini yaratıyor: otokrasi ve yoksulluğu modernleştiriyor. Hakiki modernleşme ve demokratikleşme dünya sisteminin egemen güçlerine kafa tutmakla elde edilebilir, onların dümen suyuna giderek değil.

Her halükarda Arap dünyasında Memlûk otokrasisinin günümüzde yaşadığı diriliş bundan yüz hatta elli yıl önce düşünülemezdi bile. Zira miadı sonsuza kadar dolmuş gibiydi. İlk dönemde Arap dünyası — en azından Mısır ve Suriye merkezleri — tam anlamıyla bir burjuva modernleşmeye girmişlerdi. Muhammed Ali ve sonra 19. yy.da Nahda yolu döşemişlerdi. İlk doruk noktası 1919 Mısır devrimi idi. Bu devrimin altında toplandığı bayrağın Arap dünyasında o güne değin görülen laikliğe en yakın bayrak olması, "din Tanrı'ya aittir, ülke herkese" diye ilan etmesi, üzerinde hem hilal hem haç bulunan bir flama seçilmesi tesadüf değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Arap vilayetlerinin miras aldığı ve imparatorluk dağıldıktan sonra geliştirdiği benzer bir süreci başlattı. Anayasalar, medeni kanunlar, burjuva "liberal" partiler, parlamento seçimleri tüm zayıflık ve eksikliklerine rağmen toplumun doğru yönde ilerlediği umudu yarattı. Gerçek anlamda ekonomik ve siyasi açıdan cılız sonuçlara ulaşılmış olması, kolayca kaçarak, yerel gerici güçleri müttefik belleyen emperyalistlerle ilişkilerinde yerel burjuvazinin zafiyet göstermesiyle açıklanıyordu. Sonuç olarak, yükselen bir toplumsal kriz Arap dünyasındaki bu ilk erken doğan modernleşme momentini sona erdirdi.

Bugünkü toplumsal kriz bundan yüz veya elli yıl öncekiyle kıyaslanmayacak kadar keskindir. Sorun bir bütün olarak toplumun "daha yoksul" olması değil, tam tersine ortalama reel gelir bazında ilerleme olduğu inkâr edilemez. Zenginlik eskiden olduğundan daha eşitsiz dağılıyor da değildir. Aslında gerçek değişiklik şu alanda olmaktadır: Mısır'da orta sınıflar, üst katmanları itibarıyla elli yılda nüfusun %5'inden %30'una tüm kategorileri itibarı ile ise %10'undan %50'sine yükseldi (Galal Amin'e göre). Ama modernleşme de yoksulluğun modernleşmesi oldu.

Krizin derinliği en kolay Arap dünyasının şehirleşme oranındaki yükselişten anlaşılabilir. Arap nüfusunun yarısından fazlası şu an şehirde yaşamaktadır. Ama bu devasa nüfus transferi gelişkin kapitalist Batı veya Sovyet dünyasını yaratan ya da Çin'in son yarım yüzyıldır içinden geçtiğine benzer bir ikili tarım / sanayi devriminin sonucu değildir. Aksine, tarım ve sanayi devrimlerinin eksikliğinden kaynaklanmakta. Büyüyen kırsal yoksulluk sanayi ve modern faaliyetler tarafından emilemeyeceği şehirlere transfer edilmiş oldu.

Toplumsal Gerçekliğin "Üçüncü Sektörü"

Sünni dünyasında din kurumunun kendi bağımsız örgütlenmesi yoktu, bu da her zaman devlet iktidarı karşısında bağımsız kalmaya çalışan "kardeşliklerin" — Sufiler ve diğerleri — gelişimini destekleyen bir durum oldu. Devlet onlarla savaşıyordu ya da mümkün olduğunca sistematik biçimde etkisizleştiriyordu. Laik kabul edilen Kemal'in Türkiye'sinde dahi, din kurumu devlet kontrolü altına sokulmuştu. Hiçbir şekilde çoğunlukla söylendiği gibi bastırılmış veya "göz ardı edilmiş" değildi. Bu anlamda Kemalizm'in hedefi Osmanlı İmparatorluğunun hedefiyle aynı idi: Dini kullanarak kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırmaktı.

Bugün sermayenin kendine yeni sahalara kazanmak için başlattığı bir saldırıya şahit oluyoruz; özellikle de ya devletin mülkiyetinde bulunduğu ya da birlikte yaşama kriterine tam anlamıyla uymayan din ve cemiyet kurumlarının etkisinde olduğundan günümüze kadar pazarın erişiminin dışında bulunan sahalara. Öyleyse — din kurumu içinde veya dışında var olan - bu oluşumların (devlet-dışı örgütler) piyasa ekonomisinin değer ve kriterlerinin yayılmasıyla bağlantısı ne olabilir. Kamu hizmeti ve piyasa rasyonalitesi nasıl iç içe geçecek veya birbirlerini dışlayacak? İşte "devlet karşıtı" retorikinin işlediği ve bizim samimiyetle yüzleşmemiz gereken sorular bunlardır.

Liberal teorinin savunucularının bu konuda gücünü basitliğinden alan iki görüşü vardır. Ne var ki hiçbir bilimsel veya ampirik argümana dayanmazlar. Onlara göre (toplum yaşamını belirleyen) topluluklar ve özel sektör, toplumun ihtiyacı olan hizmetleri sağlamada kamu sektöründen daha yeteneklidir. Devletin aslında saçma bürokrasinin ve hatta zulmün eşanlamlısı olduğuna inanırlar; hizmet maliyetleri ulusal bütçeye yansıdığından her zaman sorumsuzca bir israf kaynağıdır. Buna karşılık, cemaatler ve daha da fazlasıyla özel sektör, para kendisine ait olduğundan hesabını iyi yapmalıdır ve bunu da iyi becerir. Esnek bir doğaları olduğundan, çeşitli ihtiyaçlara göre nasıl adapte olacaklarını iyi bilirler. Yani kuruluşlar ve özel sektör devlete kıyasla demokrasiyi, şeffaflığı ve hesap verilebilirliği hayata geçirmede daha etkililer. Bu demokrasinin hedefi ise özgürlüktür, ama bu biricik değere von Hayek'in atfettiği anlamla, yani en güçlünün özgürlüğü. Eşitliği göz ardı eder; hâlbuki onsuz demokrasi olamaz.

Gerçek hayatta kuruluşların ve özellikle özel sektörün sunduğuna kıyasla kamu hizmetleri çok daha üstün niteliktedir (aslında aynı toplum veya genel gelişkinlik ve refah düzeyi olarak denk toplumlar arasında olmadıkça karşılaştırma anlamsızdır). Ayrıca şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlamak kamu sektöründe özel sektöre göre daha kolaydır; zira kamu sektörü parlamento aracılığıyla sorgulanmaya ve teftişe açıkken, özel sektörde bu özellik iş mahremiyetine kurban gider.

STK'ların Katlanması

Şeffaflık ve hesap verilebilirlik kesinlikle STK'ların finansman yollarının tipik bir özelliği değildir. Genellikle söylendiğinin aksine, onlar - en azından bütçeleri yayımlanan ve ulaşılabilir olan - kamu sektörü kurum ve faaliyetlerine göre çok daha ulaşılabilir bir kurumlar ve faaliyetler bütünüdür.

Sonuçlar ve Alternatifler

Şu an itibarıyla, siyasi ve toplumsal mücadeleler parçalanmıştır. Popülist milliyetçilik ve gerçekte var olan sosyalizmin erozyonu ve sonunda çöküşüyle oluşan ideolojik boşluk bu mücadeleleri — şu anki gelişmişlik düzeylerinde — ciddi bir alternatif öngörüsünden mahrum bırakmıştır. Egemen söylem insanlar bu tür mücadeleleri bırakıp "günü kurtarmak"la yetinmeye itmektedir. Post modernizm bu teslimiyet ideolojisinin daha 'âlimane' bir versiyonundan ibarettir ve aydınların ağızında 'iyi yönetim'le ifadesini bulur.

Yegâne alternatif etkili mücadelelere dayandırılmalıdır. Ancak, teorik düşünceler halk nezdindeki tartışmanın yerini tutamaz. Her ikisi de eşit derecede vazgeçilmezdir ama ancak bir arada etkili olabilirler. Bu diyalektiğin hedefi olan "toplumsal mücadeleyi (sınıf mücadelesini) yeniden oluşturma", grupların ileriye doğru hamle yapma, maddi ve ahlaki koşullarını ilerletecek safhalarıyla hedefleri saptama anlamında bizzat belirledikleri hakiki ortak çıkarlar çerçevesinde bir araya gelme demektir. Mücadeleler bu hedef gözetilerek sürdürülmelidir. Yollarında ilerlerken, böylesi mücadeleler gerekli olan demokratik davranışı teşvik eder ve halkın deneyimlerinde zaten gömülü bulunan yeni yönelimlerin gelişimini sağlar.

POST EMPERYALİST İMPARATORLUK MU, EMPERYALİZMİN YENİLENMİŞ YAYILMASI MI?

Sermayenin egemen kesimleri hakikaten ulus ötesi dünya kapitalizmi mekânında faaliyet gösterirler; ama bu kesimlerin kontrolü hala son derece "ulusal" (yani ABD veya Büyük Britanya veya Almanya'da — ama henüz bu seviyede varlığı gerçekleşmemiş olan Avrupa'da değil — konuşlanmış) finans gruplarının elindedir. ... "Devletsiz" bir kapitalist ekonomi, liberalizmin ideolojik ve kof gevezelikleri dışında hiçbir yerde yaşamamaktadır. Henüz bir ulus ötesi "dünya" devleti de doğmuş değil. Globalizmin egemen söylemince üstü örtülen asıl mesele, merkez kapitalizminin egemen kesimlerinin global birikim mantığıyla ("oligopoller"), sistemin "politikasına" hükmedenler arasındaki çelişkidir.

Yakın tarihin ilk safhasında (1945–1980) emperyalist ülkelerle tahakküm altındakiler arasındaki iktidar ilişkileri periferilerin "kalkınmasını" gündeme alarak, bunların dünyanın dönüşümünde aktif birer katılımcı olmalarına kapı aralar şekildedeydi. Bugün bu ilişkiler büyük ölçüde egemen sermayenin lehine değişmiştir. Kalkınma söylemi piyasadan çekilerek yerini "uyum" söylemine bırakmıştır. Başka bir deyişle, bugünkü dünya sistemi ("İmparatorluk") sefinden daha az değil; daha fazla emperyalisttir.

Ancak ABD egemenlerinin tümünde gelen kısımları (Demokratlar ve Cumhuriyetçiler) diğer halkların zararına da olsa, müsrif hayat tarzlarını sürdürebilmek için gezegenin doğal kaynaklarına nüfuzu tekellerine alma hedeflerini, başka bir büyük veya orta ölçekli gücün Washington'un emirlerine direnç

gösterecek bir rakip haline gelmesini önleme hedeflerini ve bu hedeflere gezegeni askeri olarak kontrol altına alarak ulaşma planlarını hiç saklamıyorlar.

Batılı sosyal demokrasilerin refah devletinde, reel sosyalizm ülkelerinde, üçüncü dünyadaki radikal ulusal popülizm deneyiminde otuz yıl boyunca milliyetçilik ve komünizmden ilham alan toplumsal dönüşümler sermayeyi kendi egemenlik mantığından kaynakla sosyal taleplere uymaya zorladı ve emperyalizmin ihtirasına dizgin vurdu. Bu dönüşümler muazzamdı ve eldeki projelerin yeterince radikal olmamasından kaynaklı sınırlara rağmen, büyük oranda olumlu idi. Çağdaş tarihin bir önceki safhasındaki bu projelerin erozyona uğraması ve sonra da çökmesi sayesinde liberalizmin (geçici olarak) geri dönmesi bir "ileri adım" değil çıkmaz sokaktır.

Geçmişte emperyalizm (birden fazla) emperyalist güçler arasında sürekli çatışma olarak zuhur etmekteydi. Oligopolcü sermayenin giderek merkezileşmesi bugün üçlünün (ABD, Avrupa ve Japonya) "kolektif" emperyalizmini doğurdu. Bu anlamda sermayenin egemen kesimlerinin ortak çıkarı karlarının bu yeni emperyalist sistemle idare edilmesinde yatıyor. Ama sistemin birleşik siyasi yönetimi de devletlerin çoğulluğuyla çatışıyor. Üçlü arasındaki çelişkiler, egemen oligopolcü sermayeler arasındaki çıkar farklılıklarıyla değil; devletlerin temsil ettiği çıkarlar arasındaki farklılıklarla ilişkilidir. Bu çelişkiyi veciz şekilde dile getirmiştik: ekonomi emperyalist sistemin taraflarını birleştirir, politika için içindeki ulusları böler.

Çokluk — Demokrasiyi Kurmak Mı Yoksa Sermayenin Hegemonyasını Yeniden Üretmek Mi?

Demokrasi ve sosyal ilerleme ayrılmaz şeyler. Geçmişteki reel sosyalizmler kesinlikle bu gerekliliğe önem vermedi ve demokrasi olmadan da ya da kapitalizmdeki kadar az demokrasiyle de ilerleme sağlayabileceklerini düşündüler. Ama şunu da eklemek gerek, bugün demokrasi havarisi kesilenler daha talepkar değil ve (bırakın kapitalizmin prensiplerini sorgulamayı) gözle görülür bir sosyal ilerleme olmadan da demokrasinin mümkün olabileceğini düşünüyorlar.

Şu an yirminci yüzyılı biçimlendiren güçlü sosyal ve politik hareketler (işçi hareketleri, ulusal kurtuluş hareketleri, sosyalist hareketler) açısından bir yenilgi momentindeyiz. Her yenilginin içerdiği perspektif kaybı geçici bir kargaşaya ve bunun yanında, hem bu kargaşayı meşrulaştıran hem de kendisinin (istemese bile) üstelik kelimenin olumlu anlamıyla "dünyayı dönüştürmek" için "etkili" bir araç olduğu inancını doğuran para- teorik önermeler bolluğuna yol açar. Hem tutarlı hem de etkili yeni formülasyonlar geçmişin "yeniden kurması m" önererek değil; ancak onunla araya mesafe koyarak ve tüm boyutlarıyla sosyal evrimin ürettiği yeni gerçekleri etkin şekilde entegre ederek yavaş yavaş somutlaştırılabilir.

Amerikan liberalizmine yönelik rağbete, tabii ki diğer milletlerin - özellikle de Fransız Devrimi'ni indirgediği "yoksulluk ve eşitsizliğe karşı yetersiz mücadele" ile Amerikan Devrimi'ni karşılaştırırken Hannah Arendt'in yaptığı gibi "yaşlı Avrupa'nın"- izlediği farklı yolların değersiz gösterilmesi eşlik etti. Soğuk Savaş döneminde modern zamanların tüm büyük devrimlerine (Fransız, Rus ve Çin) çamur atmak gerekliydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşıdevrimin öncü kuvveti olan Amerikan liberal söylemince daha baştan "totaliter eğilimleri" yüzünden hükümsüz sayıldılar. Devrimi ve anayasası kapitalist gelişmenin hiçbir ihtiyacını sorgulamayan "Amerikan modeli"nin ayakta kalması, kapitalist gereklilikleri sorgulayan bu devrimlerin (Fransız Devrimi'ndeki Jakobin radikalleşmeyle birlikte başlayan süreç budur tam olarak) mirasının reddi anlamına geliyordu. Fransız Devrimi'nin mahkûm edilmesi (François Furet), banal Sovyetizm karşıtlığı ve Maoizm'e yöneltilen suçlamalar siyasi kültürdeki bu karşıdevrimin önde gelen dayanaklarından birkaçını oluşturur.

Geleceğin kurucu gücü olarak düşünülen çokluğun "beklentileri" çok sınırlıdır: serbestlik, bilhassa göç etme serbestliği ve sosyal olarak garanti altına alınmış bir gelir. Amerikan liberalizminin izin verdiği kadarının dışına çıkmamaya gösterilen açık özenle proje, işçi ve sosyalist hareketlerinin mirası olarak nitelenebilecek her şeyi, özellikle de ABD'nin siyasi kültürünce reddedilen eşitliği bilerek görmezden gelmektedir. Uygulanan politikalar vatandaşlığın altını oyarken, ortaya çıkacak olan bir dünya (ve Avrupa) vatandaşlığının dönüştürücü gücüne inanmak zordur.

Çağımızın globalleşmiş liberal kapitalizm sistemine gerçek bir alternatif kurmak için çok başka şeylere ihtiyaç vardır. En başta da tüm dünyadaki halk sınıflarının devasa çeşitlilikteki ihtiyaç ve beklentilerinin tanınmasına. ... Gezegende yaşayan "yoksul" insanların hakları, zengin Batı'ya "göç etme" hakkına indirgenebilir mi? Sosyal olarak garanti altına alınmış gelir haklı bir taleptir. Ancak bu uyarılmanın, sermayenin emeği kullanmasına (ve dolayısıyla sömürmesine ve baskı altında tutmasına) izin veren

kapitalist ilişkiyi işçi lehine yok edeceğine ve ondan sonra da işçinin sermayeyi kendi yaratıcılık potansiyelini göstermek için serbestçe kullanabilecek pozisyona gelebileceğine inanacak kadar nahif olabilir mi insan?

Tarihin öznesinin "birey"e indirgenmesi ve bu tip bireylerin bir "çokluk" oluşturmak üzere birleştirilmesi çağımızın tehditleriyle boy ölçüşebilecek tarih öznelerini yeniden inşa etme ile ilgili hakiki meseleleri bir kenara itmektedir.

Bugün itibariyle tehdide karşı durmak, hem hegemonik emperyalist blokların hem de hegemonik komprador blokların iktidarının üstesinden gelmeye muktedir; demokratik halka dayalı ve milli hegemonya blokları kurma yolunda ilerlemek demektir. Böyle blokların oluşumu ülkeden ülkeye büyük farklılık gösteren somut koşullar çerçevesinde gerçekleşeceğinden, (ister "çokluk" tipinde ister başka) hiçbir genel model anlamlı olmaz. Bu perspektifle, demokratik atılımlar ve sosyal ilerleme birleşimi de dünya sosyalizmine uzun geçişin parçası olacaktır. Tıpkı halkların, milletlerin ve devletlerin otonomisinin tanınmasının, üzerinde uzlaşmış bir globalleşmeyi ('İmparatorluk'un övgü düzdüğü!) egemen sermayece dayatılmış tek taraflı globalleşmenin yerine koymayı ve böylelikle peyderpey mevcut emperyalist sistemi parçalamayı mümkün kılması gibi.

İmparatorluk ve Çokluğun Siyasi Kültürü, Tehdide Denk Midir?

Bugün artık moda, "kültürcülük"tür. Yani bir takım farazi sabitlere (bilhassa dini ve etnik) dayanan insani çoğulluk görüşü. "Cemaatçilik"in gelişmesi ve "çok kültürlülüğü" tanıma daveti, hep bu tarih görüşünün ürünüdür. Böylesi bir bakış açısı, modern zamanların sınıf mücadelesini globalleşmiş kapitalist sistemin etkilediği halkların katılım biçim ve koşullarına eklemlemeye çalışan tarihsel materyalist geleneğinki değildir şüphesiz.

Avrupa kıtasındaki siyasi kültürün oluşumu bir dizi büyük momentin sonucudur. Aydınlanma ve modernitenin keşfi, Fransız Devrimi, işçi ve sosyalist hareketinin gelişimi ve Marksizm'in ortaya çıkması, Rus Devrimi Birbirini takip eden bu gelişmeler şüphesiz bu momentlerin ortaya çıkardığı "sol"ların Avrupa toplumunun siyasi yönetimini ele geçirmesini sağlamadı. Ama kıta üzerinde sağ/sol karşıtlığını yarattı. Muzaffer karşı devrim, restorasyonları (Fransız ve Rus Devrimlerinin ardından), laiklikten geri çekilmeyi, aristokrasilerle ve kiliselerle uzlaşmaları ve liberal demokrasiye karşı çıkışları getirdi. Söz konusu halkları egemen sermayenin emperyalist projesini desteklemeye başarıyla kanalize etti. Ve bunun için, en büyük zaferlerini 19 arifesinde yaşayan şovenist milliyetçi ideolojileri harekete geçirdi.

ABD'nin siyasi kültürünü oluşturan momentler dizisi oldukça farklıdır: New England'da Aydınlanma karşıtı Protestan sektlerin kuruluşu; Amerikan Devrimi'nin koloni burjuvazisi, özellikle de egemen köle sahibi kesim tarafından kontrol edilmesi; halkın bu burjuvaziyle sınırların genişletilmesi temelinde ittifak yapması ve bunun da Kızılderili soykırımına yol açması; art arda gelen göçmen dalgalarının sosyalist siyasi bilinç gelişimini sekteye uğratarak yerine "cemaatçiliği" koyması. Bu olaylar dizisi üzerinde sağın egemenliğinin kalıcı izi vardır. Ki bu da ABD'yi kapitalizmin yayılması için en "garantili" ülke haline getirdi.

Bugün insanlığın geleceğini tayin edecek ana çatışmalardan bir tanesi Avrupa'nın "Amerikanlaşması" etrafında yürümektedir. Hedefi Avrupa'nın kültürel ve politik mirasını yok edip, yerine ABD'de egemen olanı koymaktır. Bu ultra gerici seçenek, bugün Avrupa'daki egemen politik güçlerin tercihidir ve Avrupa anayasası projesinde mükemmel karşılığını bulmuştur. Diğer çatışma ise, egemen sermayenin "Kuzey"i ile "Güney" yani üçlünün emperyalist projesinin kurbanı olan insanlığın %85'i arasındadır.

ABD egemen sınıfının emperyalist projesi saldırgan milliyetçiliğin daha da şahlanmasını gerektirir ve bugünkü Avrupa'dan ziyade 1914 Avrupa'sını andırır. Her açıdan, ABD "ihtiyar Avrupa'nın" "ilerisinde" değil, yüzyıl gerisindedir.

İmparatorluk'ta ("emperyalizmin modası geçmiştir") ve Çokluk'ta ("birey tarihin öznesi olmuştur") savundukları iki tezin ötesinde Hardt ve Negri'nin söylemi bir teslimiyet tonu taşımaktadır. Kapitalist gelişmenin bugünkü saf basının dayattıklarına boyun eğmekten başka çare yoktur. Zararlı etkileriyle mücadele etmenin tek yolu ona entegre olmaktır. Bu şu an içinde olduğumuz, henüz geride bırakmadığımız yenilgi momentinin söylemidir. Liberalizme devşirilmiş sosyal demokrasinin, Atlantikçiliğe devşirilmiş pro-Avrupalıların söylemidir. Halkın yararına bir ilerleme esinlemeye ve hayata geçirmeye muktedir; adını anmaya değer bir sol Rönesans bu tür söylemlerle kökten bir kopuşu gerekli kılmaktadır.

BAMAKO ÇAĞRISI

1. Giriş

Neo-liberalizm karşıtı halk ve örgütlerin beş yılı aşan dünya çapındaki toplantıları yeni bir kolektif vicdanın yaratılmasına yol açan bir deneyim olmuştur. Sosyal forumlar —dünya, tematik, ulusal ya da kıtasal— ve Sosyal Hareketler Meclisi bu vicdanın en önemli mimarları olmuşlardır. Çok-merkezli Dünya Sosyal Forumu'nun açılışının arifesinde, 18 Ocak 2006'da, Bandung Konferansı'nın ellinci yılına adanan bugünde, Bamako'da bir araya gelenler, cemaatler arasında bir denge yaratacak, sınıf, cinsiyet, ırk ve kast sömürsünü ortadan kaldıracak ve rotayı kuzey ve güney arasında yeni bir güçler ilişkisine doğru çevirecek alternatif kalkınma hedefleri saptama ihtiyacını ifade ettiler.

Bamako Çağrısı, popüler ve tarihsel yeni bir öznenin ortaya çıkışına katkıda bulunmayı ve bu toplantıların kazanımlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Çağrı, herkesin eşit yaşam hakkına sahip olduğu ilkesini öne çıkarmayı, barış, adalet ve çeşitlilik barındıran kolektif bir yaşam iddiasını ve bu hedeflere yerel ölçekte ve tüm insanlık için ulaşmanın yollarını amaçlamaktadır.

Tarihsel bir öznenin —farklı unsurları bünyesinde barındıran, çok-kutuplu ve halktan bir özne— vücuda gelmesi sosyal ve politik güçleri harekete geçirmeye muktedir alternatiflerin belirlenmesine ve desteklenmesine bağlıdır. Amaç kapitalist sistemin radikal bir dönüşümüdür. Mevzubahis olan bizatihi insanlığın akıbeti olduğundan, gezegenin maruz kaldığı yıkım, milyonlarca insanın öldürülmesi ve emperyalist güçlerin empoze ettiği, sisteme eşlik edip onu besleyen tüketim kültürü ve bireycilik da yanılmaz bir hal almıştır. Kapitalizmin savurganlığına ve yıkıcılığına karşı alternatifler, gücünü, sistemin kurbanlarının günlük ihtiyaçları için ileriye doğru atılmış her küçük adımı da kucaklayan köklü bir halk direnişi geleneğinden almaktadır.

Alt komitelerde tartışılan etrafı temalar çerçevesinde oluşturulan Bamako Çağrısı şu taahhütlerde bulunmuştur:

- i) Finansal piyasalar istibdadının yarattığı tahribattan ve ulus ötesi şirketlerin kontrol edilemeyen küresel yayılımından muzdarip kuzey ve güney halklarını bir araya getiren bir enternasyonalizm oluşturmak.
- ii) 21. Yüzyıl'da amansız kalkınma sorunları ile karşı karşıya bulunan Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika halkları arasında dayanışmacı bir birlik oluşturmak
- iii) Askeri bir mahiyet kazandırılmış neo-liberal küreselleşmeye ve Birleşik Devletler ile müttefiklerinin hegemonyasına alternatif siyasal, iktisadi ve kültürel bir konsensüs oluşturmak.

I. İlkeler

1. *Halkların ve insanların kardeşliği esasına dayalı bir dünya kurmak*

2. *Yurttaşlık haklarının ve cinslerin eşitliğinin tam olarak tanınması esasına dayalı bir dünya kurmak*

3. *Farklı mensuplarının her birine her alanda yaratıcı gelişmenin bütün imkânını sunan evrensel bir uygarlık kurmak*

Kapitalist sistemin bireye dayatılan tahammül edilemez izolasyonu, kendi aldatıcı panzehirini üretir: Daha çok para-etnik ve para-dinsel olan sözde ortak kimliklerin gettolarına mahkûmiyet. Biz, halkların ve ulusların politik ve kültürel farklılığının ve yurttaşların politik çeşitliliğinin bireyin yaratıcı gelişimini güçlendiren araçlar haline geldiği, geçmişe özlem duymadan geleceğe bakan evrensel bir uygarlık yaratmak istiyoruz

4. *Demokrasi aracılığıyla toplumsallaşmayı sağlamak*

Piyasanın bir yere sahip olup, hakim olmadığı bu yapıda, ekonomi ve finans toplumsal bir planın hizmetine sunulmalıdır, küçük bir azınlığın şahsi menfaatlerini gözeten egemen sermayenin emirine verilmemelidir. Tesis etmek istediğimiz radikal demokrasi, politik değişimin yaratıcı gücünü temel bir insani meleke olarak yeniden inşa eder. Bu demokrasi toplumsal yaşamı, anlamlı tartışmaların tamamını bertaraf edip muhalifleri güçsüz bırakarak onları gettolara hapseden hileli uzlaşmalar yerine, bitmez tükenmez bir çeşitliliğin üretimi ve yeniden üretimine dayandırmaktadır.

5. *Doğanın, gezegen kaynaklarının ve tarım toprağının piyasaya tabi olmayan kullanımının kabulüne dayalı bir dünya kurmak*

Kapitalist neo-liberal model sosyal hayatın tüm yönlerini neredeyse istisnasız bir biçimde meta konumuna indirgemeyi amaçlar. Son raddeye ulaşmış özelleştirme ve piyasalaşma süreci insanlık tarihinde daha önce rastlanmayan ölçekte yıkıcı sonuçlara meydana vermektedir: Gezegenin temel biyojeokimyasal işleyişinin tehdidi; yaşamsal kaynakların (özellikle petrol ve su) israfı, eko sistemlerin

zayıflatılması suretiyle biyolojik çeşitliliğin tahribi; kitle halinde topraklarından edilen köylü topluluklarının ortadan kaldırılması. Toplum-doğa metabolizmasının bütün bu alanları, insanlığın ortak serveti ve temel ihtiyaçlarına uygun olarak yönetilmek zorundadır. Bu alanlarda, alınan kararlar piyasaya değil, ulusların ve halkların politik gücüne dayandırılmalıdır.

6. *Kültürel ürünlerin ve bilimsel kazanımların, eğitimin ve sağlık hizmetlerinin piyasaya tabi olmadıkları kabulüne dayalı bir dünya kurmak.*

7. *Demokrasiyi, önceden konmuş sınırlar olmaksızın, doğrudan toplumsal ilerleme ve ulusların ve halkların özerkliklerinin teyidine bağlayan siyasalarla ilişkilendirmek*

Piyasa hegemonyası rejimi altında, demokrasinin içi boşaltılır, son derece kırılabilir kılınıp tehlikeye atılır. Gerçek bir demokrasi talebi, toplumsal ilerlemeye siyasal, iktisadi, toplumsal ve kültürel yaşamın tüm veçhelerinin yönetiminde sahip olduğu belirleyiciliğini teslim etmeyi gerektirir.

8. *Kuzey ve Güney halklarının anti-emperyalist bir temelde bir enternasyonalizmin inşasındaki birlikteliklerinin kabulü*

Alternatif küresel hareketin gerisindeki bölgesel örgütler, beş kıtadaki halk ve ulusların dayanışma ve özerkliklerini güçlendirmeye çalışmalıdır. Bu bakış açısı, sadece neo-liberal küreselleşmenin bloklarının inşasından ibaret olduğu düşünülen mevcut baskıcı bölgeselleşme modeli ile çelişki içindedir. Bandung'dan 50 yıl sonra, Bamako Çağrısı, hem egemen ekonomik güçler emperyalizmini hem de ABD askeri hegemonyasını kontrol altında tutabilecek güneyli halklar cephesinin yeniden inşası ve bir Güney halkları (gerçekte hüküm süren kapitalizmin kurbanları) Bandung'u için çağrıda bulunmaktadır. Bu tür bir anti-emperyalist cephe güney halklarıyla kuzey halklarını karşı karşıya getirmemelidir; aksine, halkların tümünü, farklılıklar barındıran ortak bir uygarlığın inşasında bir araya getiren küresel bir enternasyonalizme temel teşkil etmelidir.

II. Uzun Vadeli Hedefler ve Acil Eylem Önerileri

Bamako Çağrısı'nın temaları, hem acil eylem önerilerini hem de uzun dönem hedefleri kapsayan aşağıdaki on alana ilişkindir: Küreselleşmenin politik örgütlenmesi, dünya sisteminin ekonomik organizasyonu, köylü toplulukların geleceği, birleşik bir işçi cephesinin oluşturulması, halkların yararına bölgeselleşme, toplumların demokratik yönetimi, cinsiyet eşitliği, gezegen kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, medyanın ve kültürel çeşitliliğin demokratik yönetimi, uluslararası örgütlerin demokratikleşmesi.

Bamako Çağrısı, dünya işçi sınıflarını oluşturan büyük çoğunluğun temsilcisi mücadeleci örgütlere, neo-liberal kapitalist sistemden dışlananların tümüne ve bu ilkeleri destekleyen bütün politik güçlere ve halklara yapılan bir davettir —yıkıcı ve eşitsiz mevcut sisteme bir alternatif olarak yeni kolektif bilinci devreye sokmak için birlikte çalışmak üzere.

Bamako Çağrısı'nın Önerileri

Bu küreselleşmiş dünyada bizleri gerçek alternatiflere sevk edecek eylem yolları bulmak, ancak coğrafik ve bölgesel sınırları aşan sinerjilerin ve dayanışmanın oluşturulması ile mümkündür. Çalışma grupları, eylem için stratejik öncelikler önermek ve gelecek toplantıya hazırlanmak için aşağıda sunulan konu başlıklarını somutlaştırmak ve bunları daha ileri düzeyde ele almak amacıyla yıl boyunca çalışmaya devam edecekler.

1. Barış, Hukuk ve Müzakere Üzerine Kurulu Çok kutuplu Bir Dünya Sistemi Kurmak

Gezegenin Amerika Birleşik Devletleri tarafından denetimine karşı çıkan esaslı çok-kutuplu bir dünya sisteminin tahayyül edilmesi ve siyasal olarak faal yurttaşlara, kendi kaderlerini tayin etme fırsatı verecek tüm haklarının garanti edilmesi için yapılması gerekenler şunlardır:

i) Savaşa ve askeri işgallere karşı yürütülen protesto hareketi ile birlikte gezegenin sıcak noktalarında direniş halindeki halklarla dayanışmayı güçlendirmek.

- Mevcut tüm cephaneliklerin imhası ve nükleer silah üretimi ve kullanımının yasaklanması çağrısı
- Özellikle Guantamalo'daki [ABD işgali altındaki Küba toprağı] üs olmak üzere ulusal topraklar dışındaki tüm askeri üslerin dağıtılması çağrısı
- CIA'ya bağlı tüm zindanların derhal kapatılması çağrısı.

ii) NATO'nun Avrupa dışındaki askeri herhangi bir müdahalesine karşı çıkmak ve Avrupa'dan üyeleri, NATO'nun dağılmasını amaçlayan bir mücadeleye girilerek Birleşik Devletler'in "önleyici" savaşlarından uzak durmaya zorlamak.

iii) "Uygarlık" ve "barbarlık" ayrımını temsil eden şu malum duvarda ifadesini bulan, dünyadaki ayrımcılık' karşıtlığının sembolü Filistin halkı ile dayanışma çağrısını yinelemek. Bu amaçla İsrail askerlerinin işgal altında ki topraklardan çekilmesi ve utanç duvarının yıkılması için verilen mücadelenin güçlendirilmesine öncelik vermek.

iv) Buralardaki halklar neo-liberalizme yeni alternatifler oluşturup Latin Amerika'nın entegrasyonu için çalıştıklarından, Bolivya ve Venezuela ile da kampanyalarını genişletmek.

Bunların, bu kampanyaların yanı sıra, şunlar tavsiye edilir:

- Sadece savaşları ve savaş propagandasını ifşa etmekle kalmayıp dünya halklarının maruz kaldığı operasyonları ve baskıları (iktisadi olanlar ve diğerleri) ortaya çıkaracak bir "Emperyalizm Nöbeti" başlatmak, bir gözlem grubu kurmak.
- Gezegenin tamamındaki farklı hareketleri uyumlaştıracak dünya çapında bir anti-emperyalist ağ kurmak.

2. Küresel Sistemin İktisadi Yeniden Örgütlenmesini Sağlamak

Küresel iktisadi sistemin dönüştürülmesi için bir eylem stratejisi geliştirmek amacıyla yapılması gerekenler şunlardır:

i) Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) mevcut işleyiş ilkelerine karşı yürütülen protesto kampanyalarını güçlendirmek ve alternatif ilkeler tanımlamak (DTÖ'ye entelektüel mülkiye hakları, tarım ve hizmet sektörlerinden... el çektirmek).

ii) Alanlarında uzun süredir faaliyet gösteren mevcut toplumsal birlik ve hareketlerle ilişki halinde, ciddiyetin en üst safhasında ve mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir biçimde, en başat iktisadi meseleler için bir öneriler envanteri oluşturacak çalışma grupları oluşturmak. Bu hususlar:

- Teknoloji ve sermaye transferinin düzenlenmesi
- Ulusların ve işçilerin haklarını belirleyen düzenlemeler (örneğin "yatırım yasaları") önerisi
- Para sisteminin düzenlenmesi: Sermaye akımlarının denetimi (özellikle de spekülatif sermayenin), vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması, borsaların idaresi için bölgesel sistemler kurup bunları yenilenen dünya sistemine bağlamak (uluslararası örgütler vb. tarafından sorgusuz sualsiz alınan kararların neden olduğu engelleri aşmak suretiyle yerel iktisadi sistemlerini belirleyen ulusal hukuklarının üstünlüğü ilkesine dönerek Dünya Bankası ve IMF'nin rollerinin tartışmaya açılması)
- Dış borçlara ilişkin esaslı bir kanuni düzenlemeye gidilmesi (ki bu ulus devletlerin kişilerin meşru olmayan borçlarını beyan etmelerine olanak sağlayan denetleme hizmeti sunmalarını gerektirir) ve Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi için girişilen seferberliğin, mümkün olan en kısa zamanda, takviye edilmesi.
- Sosyal hizmetler reformu ve eğitim, sağlık, araştırma, emekliliği... de kapsayan bu hizmetlerin finansmanı

3. Sermaye hareketlerinin evrimini ve ulusal finans sermayesinin uluslararası finans sermayesine bağımlılık mekanizmalarını izleyebilecek uzman araştırmacı grupları oluşturmak

4. Kapitalist mülkiyet yapılarını, kapitalizmin teker teker her ülkedeki işleyişini şekillendiren mekanizmaları ve kapitalizm uluslararası finansal sistem ilişkisi üzerine çalışacak ülkesel ve bölgesel haber grupları ve internet sitelerine sahip çalışma grupları oluşturmak.

5. Gazetecileri eğitecek ve onları neo-liberal küreselleşmenin karmaşık mekanizmaları hakkında bilgilendirecek yerler oluşturmak.

6. Birbirlerine bağlı internet siteleri aracılığı ile dün yanın her bölgesinde (Asya, Afrika, Latin Amerika, Okyanusya, Avrupa, Kuzey Amerika) neo-liberal küreselleşmeye alternatifler üretme çabasındaki iktisatçı, ilerici ve militanın oluşturduğu çok sayıda derneğin temasını sağlamak.

3. Halkların Hizmetinde ve Küresel Müzakerelerde Güney'i Destekleyen Bir Bölgeselleşmenin Sağlanması

4. Gezegenin Doğal Kaynaklarının Yönetimi

"Doğal kaynaklar" kavramı, sürdürülebilirliğe, dolayısıyla gezegenin yağma ile yıkımını durdurmak amacıyla hâlihazırdaki ve gelecekteki kuşakların iyi yaşam haklarına bağlanmalıdır. Burada söz konusu

olan basitçe doğal kaynak idaresi değil, yaşamın kendine ilişkin bir düsturdur. Kaynaklar yenilenme ya da yedeklenme kapasitelerini aşacak düzeyde kullanılamazlar, her ülkenin ihtiyaçları ölçüsünde seferber edilmelidirler. Biyoçeşitliliğin korunması ve ekosistemin bozulmaması anlamına gelecek esaslı sürdürülebilir bir kalkınmayı garanti etmek için kaynakların kullanımına ilişkin kriterler tanımlanmalıdır. Ayrıca yenilenemez kaynaklara ikame kaynaklar geliştirilmesini teşvik etmek ayrıca gereklidir. Yaşamın metalaşması petrol, su ve öteki elzem kaynaklar için savaşlar ile sonuçlanır. Tarımsal ticaret, sömürü kültürüne ve ekolojik sürdürülebilirlik kültürü (ve geçimlik ihtiyaçların karşılanması) üzerinden elde edilen karlara paye vermektedir, bağımlılık ve çevre tahribatına neden olan teknik yöntemler (belirli maddi üretim yöntemleri dayatan sömürü amaçlı sözleşmeler, makineler, kimyasal gübreler, zararlılar için ilaçlar ve mükemmel tohumlar —GDO'lar -Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar- şöyle dursun) dayatmaktadır.

Çevreye ilişkin iki seviyedeki eylemlilik somut bir biçimde bir araya getirilmelidir: Mikro ve makro seviyeler. Ulusal hükümetleri ilgilendiren makro seviyedeki eylemlerde, devletlerarası bir çok-taraflı diyalog yapılanmasının, ulusal hükümetlere küresel önlemler almaları için politik baskı yapma yeteneğine sahip olması gerektiği kabul edilir. Mikro seviyedeki eylemler ise sivil toplumun bilhassa kaynak tasarrufu ve çevrenin korunması için bilgilendirme faaliyeti yürütmek ve ezberi bozmak hususlarında önemli bir role sahip olduğu yerel ve bölgesel eylemlerle ilgilidir. Kararlar çoğu kez sadece makro seviyede değerlendirilse de yerel seviyedeki eylemlilik daima desteklenmelidir.

Aşağıdaki eylemlerin bu düşünceden ileri geldiği düşünülebilir:

- i) Ekolojik suçlara bakan uluslararası bir mahkeme kurmak: Böylece Kuzey ülkeleri ve bunların yerel temsilcileri Güney ülkelerinin zararlarını (ekolojik borçlarını) ödemek üzere cezalandırılacaklardır.
- ii) Çiftçileri tohum üreticilerine bağımlı kılan sözleşmeleri ki bu durum teknolojik köleliğe ve biyoçeşitliliğin yok edilmesine neden olmaktadır, yasadışı kabul edip iptal etmek.
- iii) "Kirlenme haklarını" ve bunların alım satımını feshetmek ve zengin ülkeleri karbondioksit üretim hadlerini azaltmaya mecbur edip (şu anda ABD'de kişi başına yıllık 5,6 ton), fakir ülkelerin endüstrileşmelerine imkân vermek (şu an G-8 üyesi olmayan ülkelerde kişi başına yıllık 0,7 ton).
- iv) Yerinden edilen nüfus (iktisadi mülteciler) tazmin edilmedikçe baraj inşaatlarını (gerçekten ihtiyaç duyulsa da) yasaklamak.
- v) Kuzey ülkelerinin, Güney ülkelerinin yoksul düşmesine neden olan, canlı ve genetik kaynakları tescillemesini önlemek. Bu süreç sömürge tipi bir hırsızlığa işaret eder.
- vi) Kamu-Özel sektör ortaklığı da olsa, Dünya Bankası tarafından teşvik edilen su kaynaklarının özelleştirmesine karşı mücadele vermek ve yeraltı sularının yemlenme ritmini dikkat alarak her bireyin asgari su ihtiyacını temin etmek.
- vii) Çevreye karşı saldırı olarak kabul edilen eylemleri ihbar etmek ve onlara karşılık vermek üzere bir çevre gözlem grubu (Ekoloji izleme Örgütü) oluşturmak.

5. Kırsal Çiftçiye Daha İyi Bir Gelecek Sağlanması

Gıda özerkliğini sağlamak üzere öneriler:

Gıda özerkliği, her ulusal devlete —doğrudan veya dolaylı desteklemeler hariç ortalama üretim maliyetlerinden daha düşük bir fiyatta tarımsal ürün ihraç edilmesini yasaklayan bir hüküm ile— çiftçilerini desteklemek için etkin bir biçimde ithalattan korunma hakkıyla birlikte dünya piyasasına bağlanma şeklini ve kendi bölgesel tarım politikasını tanımlama hakkının sağlanmasını gerektirir. Gıda özerkliği, ülkelerin her alanda ulusal egemenliklerini yeniden kazanmasını mümkün kılan bir maniveldir. Ayrıca, gıda özerkliği, amaçlarının ve araçlarının tanımlanmasında çiftçi ailelerinden başlamak üzere gıda tarımında faaliyet gösteren çeşitli unsurların tümünün katılımını gerektirdiği bir demokrasiyi geliştirme aracıdır. Böylece gıda özerkliği ulusal, alt-bölgesel ve uluslararası düzeylerde düzenleyici faaliyete işaret eder.

— Ulusal Düzeyde:

Ulusal devletler, kır kesimi üreticilerinin üretimde kullanılan kaynaklara ve her şeyden önce toprağa erişimini temin etmelidir. Ticari tarımın desteklenmesini ve kırsal üreticileri hiçe sayan ulusal burjuvazi (resmi kurumlar dahil) ve ulus ötesi firmalar tarafından toprağın tekelleşmesini durdurmak bir zorunluluktur. Bu, aile çiftliklerine yapılan yatırımların kolaylaştırılması ile yerel ürünlerin tüketicilere daha

cazip gelecek şekilde geliştirilme beraberinde getirir. Toprağı kullanma hakkı, dünyanın bütün köylüleri için temel bir hak olarak kabul edilmelidir. Bu hakkın uygulama alanı bulması yeterli düzeyde toprak sistemi reformu ve kimi kez tarım reformu ile mümkün olur.

Gıda özerkliği amacına kentli tüketiciyi de dahil etmek için—hükümetlerin katılımı için hayati bir koşul— üç çeşit eylem hayata geçirilmelidir:

- Çiftçi ve tüketicileri zor durumda bırakan tacirlerin faaliyetlerine sınırlar getirmek.
- İthal mallara —ki aslında örneğin Batı Afrika'da süper marketlerde yalnızca bu ürünler satılır— bağımlılık yüzünden tarım kesiminin ve bir bütün olarak ekonominin uğradığı yoğun zarar dikkate alındığında kamuoyunu bilinçlendirme kampanyaları düzenlemek.
- İthal etme hakkına destek vererek tarım fiyatlarını peyderpey arttırmak fakat bunu satın alma gücü oldukça sınırlı tüketicileri zor durumda bırakmamak şartıyla yapmak. Bu artırıma, Birleşik Devletler, Hindistan ve Brezilya'da olduğu gibi, görece olarak fakir tüketicilere yerel gıda maddelerini eski fiyattan satın alma hakkı sağla yan kuponların dağıtılması eşlik etmelidir — çiftçilerin mallarını tüketiciye daha düşük fiyattan satmalarına olanak sağlayacak birim üretim maliyetlerini düşüren üretkenlik artışı beklentisiyle.

— Uluslararası Düzeyde:

- Toplumsal yıkıcılığa haiz, sorumsuzca yapılan ithalata karşı etkin bir koruma ki bu, çiftçilerin banka borçlarını ve yatırımlarını karşılayacak asgari düzeydeki yerli tarımsal fiyatları temin etmek için yeterince yüksek sabit bir giriş fiyatı garanti edebilecek değişken kesintilere dayalı bir koruma. Tek başına gümrük vergileri, dalgalanan döviz kurları ile desteklenen dünya fiyatlarındaki güçlü dalgalanmalar dikkate alındığında yeterince koruyucu değildir.
- Doğrudan ve dolaylı desteklemeler hariç, ihracat yapan ülkelerin ortalama toplam üretim maliyetlerinin altında fiyatlandırılan ihracatı tümüyle yasaklayarak fiyat indirimlerinin bütün biçimlerinin ortadan kaldırılması.
- Yapısal aşırı üretimden kaçınmak ve tarımsal fiyatları çökerten konjonktürel aşırı üretimi sınırlamak üzere fiyat denetimlerinin uluslararası koordinasyonu için mekanizmalarının kurulması.
- Tarımsal ticaretin uluslararası düzenlemesini Birleşmiş Milletler bünyesinde bir kuruluşa, büyük bir olasılıkla da Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne tevdi etmek suretiyle tarımın Dünya Ticaret Örgütü'nün denetiminden korunması.

6. Birleşik Bir İşçi Cephesinin Oluşturulması

İşçilerin ellerindeki temel silahlardan ikisi oy verme ve sendika kurma haklarıdır. Şimdiye dek demokrasi ve sendikalar temelde ulusal devletler içersinde inşa edildi. Ancak, şimdi neo-liberal küreselleşme dünyanın tamamında işçileri tehdit etmektedir ve küresel kapitalizme ulusal ölçekte sınırlı kalınarak karşı koyulamaz. Bugün, yapılacak iş iki düzeydedir: Ulusal düzeyde örgütlerini güçlendirmek ve eşzamanlı olarak demokrasiyi küresel kılıp dünya çapında yeniden bir işçi sınıfı örgütlemek.

Kitlesel işsizlik ve kayıt dışı iş anlaşmaları oranındaki artış mevcut işçi sınıfı örgütlenmelerinin yeniden ele alınmasını zorunlu kılan öteki nedenlerdir. İşçi sınıfı için dünya çapında bir strateji yalnızca kalıcı sözleşmelerle çalışan işçilerin durumunu dikkate almamalıdır. Şimdilerde, endüstrileşmiş ülkelerde bile işçilerin büyük kısmı kayıt dışı sektörler dışında istihdam edilmektedir. Güney'deki ülkelerin çoğunda kayıt dışı sektör çalışanları hep birlikte —geçici işçiler, kayıt dışı emek, kendine çalışanlar, işsizler, seyyar satıcılar ve hizmet sahipleri— işçi sınıfının çoğunluğunu oluştururlar. Güney ülkelerinin çoğundaki bu kayıt dışı işçi grupları, yüksek işsizlik ve çatallaşan bir süreç nedeniyle gittikçe büyümektedirler bir yanda güvenceli istihdam olanaklarındaki düşüş ve artan kayıt dışı istihdam, öte yanda kırdan kente bitimsiz bir göç. Kayıt dışı işçiler için yapılması en önemli iş örgütlenmek, geleneksel sendikalar içinse ortak faaliyette bulunmak için kendilerini görüşmelere açmaktır.

Geleneksel sendikacılığın bu davete karşılık vermesi sorunlu olmuştur. İşçi örgütlerinin tümü —kayıt dışı çalışanlar hariç— ille de sendikalar veya benzer örgütlenmeler olacak değildir, öte taraftan geleneksel sendikalar da değişmek zorunda kalacaklardır. Karşılıklı saygı ve seviyeli bağlara dayalı bir birlikte örgütlenmek için geleneksel sendikalar ve yeni toplumsal hareketler arasında yeni bakış açılan gelişmelidir. Aşağıdaki öneriler bu amaçla dikkate sunulmaktadır:

- 1) Sendikaları, geleneksel sendika yapısına ya da belirli bir siyasi partiye bağlamadan, öteki toplumsal hareketlerle işbirliğine açmak.
- 2) Ulus ötesi işverenlere karşı koymak üzere, ulus ötesi sendikal yapıların etkin inşası.

4) İşçiler arasındaki dayanışmanın ulusal menşelerine bağlı olmadığını temin ederek göçmen işçi haklarını sendikalar için temel bir sorun olarak almak. Gerçekten de etnik veya öteki temellerdeki ırkçılık ve ayrımcılık işçi sınıfı dayanışmasına yönelmiş tehditleridir.

6) Küresel kapitalizme karşı koymak üzere etkili, koordine edilmiş eylem kapasitesine sahip dünya çapında kayıt dışı sektörlerde çalışan işçileri de içeren yeniden örgütlenmiş yapılar içinde bir emek cephesi oluşturmak.

7. Tam Bir İnsani Gelişim için Gerekli Bir Adım Olarak Toplumların Demokratikleşmesinin Sağlanması

İlerici güçler demokrasi kavramını yeniden kendilerine mal etmelidirler, nitekim alternatif, sosyalist bir toplum tümüyle demokratik olmak zorundadır. Demokrasi gök ten zembille inmez, kültürel bir dönüşüm sürecidir, çünkü insanlar kendi eylemleri ile dönüşürler. Bu yüzden, halk hareketlerinden ve sol cemahtan aktivistlerin ya da ilerici yönetimlerin, gerçek katılım için hem işyerlerinde hem de yaşanan yerlerde alanlar yaratmak gerekliliğini anlamaları elzemdir. İnsanlar kendi tarihlerinin öncülerine dönüşmeden sorunlarının çözümü —sağlık, gıda, eğitim, konut— mümkün değildir.

Demokrasi mücadelesi, yoksulluğu ve dışlanmanın bütün biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik bir mücadeleye bağlanmalıdır. Gerçekte insanların bu sorunları çözüme kavuşturmaları için iktidara gelmeleri zorunludur. Bu kapitalist kar mantığına karşı mücadelenin sürdürülmesi ve yerine, kurtarılabilecek her bölgeye, farklı bir insani dayanışma mantığının inşası demektir. Tek başına alternatif bir toplum ihtiyacı iddiası artık yeterli değildir. Kapitalizme alternatif ve ticari mantığı ve bu dinamiğin dayattığı ilişkileri kırmak amacıyla halk eylemleri önermek gerekmektedir.

Fakat bu, aynı zamanda, gerekli olsalar da basit ekonomik taleplere indirgenemeyecek ve mevcut temsili parlamenter demokrasi biçimlerinin ve bu rejim altında yapılan seçimlerin ötesine geçen gerçek demokrasi ve otorite düzeylerini içeren alternatif bir proje önerisinde bulunan mücadeleleri örgütlemeyi de gerektirir. Yerel yönetimler, kırsal topluluklar, işçi cepheleleri ve siyasal olarak faal yurttaşlar vb. içinden toplumun en alt kesimlerinden insanlar için aşağıdan gelen yeni bir demokrasi uğruna mücadele vermeliyiz. Bu demokratik dayanışma pratiği toplumun yeni kesimlerini tümüyle demokratik alternatif bir toplum için mücadeleye çekmenin en iyi yolu olacaktır.

Bu ilkeleri somutlaştırmak üzere aşağıdaki genel taslak önerilmektedir:

- Birleşik Devletler ve Batılı güçler tarafından ileri sürülen egemen demokrasi kavramsallaştırmasını reddetmek. Demokrasi, dünya piyasasının, dışardan kontrol edilen çok partili seçimlerin ve basit bir insan hakları ideolojisinin boyunduruğunda piyasanın kurallarını kabul etmek olarak tanımlanamaz. Neo-liberal demokrasi nin bu türü, serbest seçimlerin önemini ve insan haklarına saygıyı pazar ekonomisinin yayılması taleplerine keyfi bir şekilde bağlayarak gerçek demokrasiyi engellemektedir. Piyasayı ilk sıraya koyan demokrasinin bu yolla getirilmesi anlamında sapmaya neden olur.
- Demokrasi mücadelesi çeşitli düzeylerde müdahaleyi hesaba katmalıdır. Burada bu düzeylerden beşini ele alacağız: Girişim, yerel demokrasi, ulusal demokrasi, nispeten geniş bölgeler ve dünya çapında demokrasi. Her bir düzey için, örnek olarak bir eylem önerilebilir. Önceliklerin tercihi strateji tartışmasının sonucuna bağlı olacaktır.

Cihanşümul demokrasi yaygın neo-liberal politikalara karşı durmak için bir ümittir. Mevcut durumda, küreselleşme karşıtı hareketin atması gereken yüksek derecede önceliğe sahip adımlar:

Borçların silinmesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün (İngilizce'de WTO, Fransızca'da OMC) esaslı şekilde sorgulanması, vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması, uluslararası vergilendirme, özellikle de finans kapitalin (sermaye transferlerinin, ulus ötesi firmaların karlarının v.b. vergilendirilmesi), uluslararası finansal kuruluşların radikal bir reformu (özellikle her ülkenin bir oya hakkına sahip olması ilkesi), ulusların hakları dikkate alınarak Birleşmiş Milletler'in reformu ve önleyici savaşın reddi.

8. Kadınlar Üzerindeki Her Türlü Baskı, Sömürü ve Yabancılaşmanın Ortadan Kaldırılmasının Sağlanması

Kadın hakları hususundaki fark edilebilir iyileşmeye rağmen, erkek egemenliği tavizsiz bir biçimde neo-liberal örgütlenmeyi oluşturan kurumların "erileşmesi" ile yan yanadır.

9. Medyanın Demokratik Yönetiminin ve Kültürel Çeşitliliğin Sağlanması

Bilgi edinme hakkı ve bilgilendirme hakkı medyanın nasıl yapılandırılacağına ilişkin genel mantık ile çelişiktir. Dünya çapında artan yoğunluğu ile medya neo-liberal küreselleşmenin sadece nimetlerinden doğrudan yararlanmakla kalmayıp aynı zamanda neo-liberal ideolojinin taşıyıcılığını da yapmaktadır. Bu yüzden, amacı neo-liberal düzeni yalnız kaçınılmaz değil aynı zamanda arzulanır göstermek olan,

insan ruhunu "formatlayan" bu makinenin dişlilerini kırmak için tırnak ve diş ile bir mücadele vermek gerekmektedir. Bu amaçla her ülkede uluslararası bir koordinasyon çerçevesinde kampanyalar başlatılmalıdır.

Bireyin kendini ana dilinde ifade etme hakkı için: Yeryüzündeki bütün seçkin göçmenlerin tanınmasının ilk yolu İngilizce'yi kullanmalarıdır. Birleşik Devletler süper-gücüne ister gönüllü ister zoraki teslimiyet ile Birleşik Devletlerin dilini uluslararası iletişimin tek aracı olarak kabul etmek arasında mantıksal bir bağ bulunmaktadır. ... "İngilizce'nin mutlak hâkimiyetine" karşı mücadele için aşağıdaki önlemler alınmalıdır:

1) Şartların uygun olması halinde, eğitim sistemlerine, iki yabancı dilin (yalnız İngilizce değil) aktif ve pasif yeterlilik düzeylerinde (anlama, konuşma, okuma, yazma), ayrıca başka bir veya iki dilin pasif yeterlilik düzeyinde (konuşulana anlama ve yazma) öğretilmesi amacını dahil etmek.

2) Eğitim sistemlerinde Latin dillerinin (altmış ülkede resmi dil olan Romence, Portekizce, İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca) karşılıklı anlaşılmasını öğreten yöntemleri uygulamaya koymak. Her insan kendi anadilini konuşup, konuştuğu kişiyi anladığı zaman iletişim en etkin halini alır.

10. Uluslararası Örgütlerin Demokratikleştirilmesinin ve Çok Kutuplu Uluslararası Düzenin Kurumsallaştırılmasının Sağlanması